

STUDII TEOLOGICE

REVISTA INSTITUTELOR TEOLOGICE DIN PATRIARHIA ROMÂNĂ

SERIA A II-A, ANUL XL, Nr. 2, MARTIE—APRILIE, 1988

BUCUREȘTI

COMITETUL DE REDACȚIE :

Președinte : *Prea Fericitul Părinte TEOCTIST, Patriarhul Bisericii Ortodoxe Române.*

Membri : *din partea Institutului Teologic de Grad Universitar din București : P. S. Episcop Rector VASILE TÎRGOVIȘTEANUL, vicar patriarhal, și Pr. Prorector DUMITRU RADU ; din partea Institutului Teologic de Grad Universitar din Sibiu : Arhid. Rector CONSTANTIN VOICU și Pr. Prorector DUMITRU ABRUDAN.*

Redactor responsabil : *Pr. DUMITRU SOARE, Directorul Institutului Biblic și de Misiune Ortodoxă.*

Redactor : *AURELIAN MARINESCU*

COLABORATORI :

Inalt Prea Sfinții Mitropoliți și Prea Sfinții Episcopi, Prea Cucernicii Preoți Profesori de la Institutele teologice de grad universitar, candidații la titlul de doctor în teologie, studenții Institutelor teologice și Prea Cucernicii Preoți.

LIBERTATEA RELIGIOASĂ DIN ȚARA NOASTRĂ ȘI CADRUL EI JURIDIC

În literatura juridică socialistă românească, prin libertate religioasă — care este trecută în rîndul «libertăților democratice»¹ — se înțelege dreptul fundamental al cetățeanului român de a avea sau nu o credință religioasă, precum și de a exercita un cult religios.

În Republica Socialistă România, libertatea religioasă — expresie a libertății de conștiință — este garantată prin lege. Articolul 30 din Constituția țării prevede că «*libertatea conștiinței este garantată tuturor cetățenilor Republicii Socialiste România. Oricine este liber să împărtășească sau nu o credință religioasă. Libertatea exercitării cultului religios este garantată. Cultele religioase se organizează și funcționează liber. Modul de organizare și funcționare a cultelor religioase este reglementat prin lege...*». Această lege privind modul de organizare și funcționare a cultelor religioase din țara noastră o constituie Decretul-lege nr. 177/1948, pentru regimul general al cultelor, precum și alte norme juridice care înscriu în prevederile lor această libertate. În conformitate cu dispoziția de principiu înscrisă în articolul 1 din decretul-lege menționat, «Statul garantează libertatea conștiinței și libertatea religioasă pe tot cuprinsul Republicii Socialiste România. Oricine poate să aparțină oricărei religii sau să îmbrățișeze orice credință religioasă, dacă exercițiul ei nu contravine Constituției, securității și ordinii publice sau bunelor moravuri». Articolul 3 al aceluiași decret vine cu precizarea că «nimeni nu poate fi urmărit pentru credința sa religioasă...».

În apărarea libertății religioase a cetățenilor patriei, statul nostru prevede și folosirea mijloacelor penale. În temeiul articolului 247 din Codul Penal al R.S.R.,² «îngrădirea de către un funcționar a folosinței sau a exercițiului drepturilor vreunui cetățean, ori crearea pentru aceasta a unor situații de inferioritate pe temei de naționalitate, rasă, sex sau religie, se pedepsește cu închisoare de la 6 luni la 5 ani». Articolul 318, din același Cod Penal, prevede că «împiedicarea sau tulburarea libertății de exercitare a vreunui cult religios, care este organizat și funcțio-

1. Vezi Dr. Ioan Busuioc, *Dicționar de Drept constituțional și administrativ*, Edit. Științifică și Enciclopedică, București, 1978, p. 144.

2. Vezi *Colecția de legi și decrete 1973-II—10 aprilie-30 iunie*, p. 289—290.

nează potrivit legii, se pedepsește cu închisoare de la o lună la 6 luni, sau cu amendă».

După teoreticienii Dreptului constituțional socialist românesc, în primul aliniat al articolului 30 din Constituția R.S.R. este vizată libertatea conștiinței, în general ; în aliniatul următor, se face referință la «una din formele conștiinței — religia — și, corespunzător, mijloacele prin care sau în care religia se exteriorizează : cultul și cultele, adică rituurile religioase și asociațiile religioase»³.

Aceiași teoreticieni precizează că organizarea și funcționarea cultelor religioase trebuie să se realizeze în condițiile reglementate prin lege, fiindcă sînt hotărît interzise acele culte a căror organizare și funcționare ar aduce «atingere securității statului, ordinii de drept, proprietății socialiste și personale, vieții, integrității corporale, libertăților cetățenești, moralei socialiste...»⁴.

După cum am menționat, cadrul juridic de manifestare a libertății religioase din țara noastră a fost reglementat printr-o serie de legi, care au creat regimul legal al cultelor. Prin regimul legal al cultelor din țara noastră se înțelege, deci, tocmai acest cadru juridic creat prin ansamblul legilor care reglementează organizarea și funcționarea cultelor religioase și garantează membrilor cultelor religioase, fără nici o discriminare, aceleași drepturi de care se bucură toți cetățenii patriei. Prin legea specială care reglementează modul de organizare și funcționare a cultelor religioase — Decretul nr. 177/1948, publicat în «Buletinul oficial» nr. 178 / din 4 august 1948 — s-au dezvoltat dispozițiile de principiu constituționale și s-a stabilit cadrul în care cultele religioase își pot desfășura în deplină libertate activitatea corespunzătoare nevoilor religioase ale credincioșilor respectivi. Acest decret a reglementat atât raporturile dintre stat și cultele religioase, cît și raporturile dintre cultele religioase între ele, înlăturînd orice privilegiu sau favoritism.

În cadrul aceluiași regim de libertate religioasă — asigurat cultelor religioase din țara noastră — s-a prevăzut și principiul autonomiei cultelor, potrivit căruia acestea sînt libere să se organizeze după norme proprii, conform învățăturilor, țănoanelor, tradițiilor și practicilor lor. Recunoscîndu-se și garantîndu-se tuturor cetățenilor libertatea de conștiință și libertatea religioasă, implicit s-a recunoscut și cultelor religioase libertatea de a se organiza după norme proprii, conform învățăturii, tradițiilor și practicilor respective, cu singura rezervă ca acestea să nu fie contrare securității statului sau ordinii publice și bunelor moravuri.

3. Ioan Deleanu, *Drept constituțional*, București, 1980, p. 288.

4. *Ibidem*, p. 289.

Dreptul de a aprecia această limită — în exercitarea publică a credinței — îl are numai statul. În virtutea suveranității sale — inalienabilă și imprescriptibilă — și în scopul asigurării ordinii publice, statul își exercită în permanență dreptul său de supraveghere și control asupra activității interne și externe a cultelor, dar în mod egal asupra tuturor, fără să recunoască vreunui cult o situație privilegiată sau o poziție dominantă.

Din cuprinsul legilor prin care s-a creat cadrul juridic pentru organizarea și funcționarea cultelor religioase rezultă că nu orice grupare sau asociație religioasă se numește cult, ci numai aceea căreia autoritatea de stat competentă îi recunoaște această calitate.

Consfințind principiul egalității tuturor cetățenilor de a beneficia, deopotrivă, fără nici o discriminare, de libertate religioasă, același decret a prevăzut și principiul egalității tuturor cultelor în fața legii. Orice act care ar stînjeni liberul exercițiu al unui cult sau ar manifesta ura confesională constituie un delict și se pedepsește conform legii (Decret 177/1948, art. 2). De asemenea, nimeni nu poate fi urmărit pentru credința sa religioasă sau necredința sa. Egalitatea cultelor este garantată de însăși egalitatea în drepturi — în toate domeniile vieții: economic, politic, juridic, social și cultural — a tuturor cetățenilor Republicii Socialiste România, fără deosebire de naționalitate, rasă, sex sau religie (Constituția R.S.R., art. 17). Același articol constituțional prevede că «Statul garantează egalitatea în drepturi a cetățenilor. Nici o îngrădire a acestor drepturi și nici o deosebire în exercitarea lor pe temeiul naționalității, rasei, sexului sau religiei nu sînt îngăduite». Tot ca o garanție a acestor principii a fost prevăzută și norma potrivit căreia «nimeni nu poate fi constrîns să participe la serviciile religioase ale unui cult sau să fie constrîns prin măsuri administrative de stat, să contribuie la cheltuielile unui cult sau să se supună unor hotărîri ale organelor religioase de judecată» (Decretul nr. 177/1948, art. 5; Codul Penal, art. 318, al. 2).

Consfințind libertatea religioasă, legalitatea socialistă din țara noastră a prevăzut și egalitatea tuturor cetățenilor — indiferent de naționalitate, rasă, sex sau religie — în fața legii. Acest principiu al legalității socialiste implică însă și obligația cetățenească — a deservenților și membrilor cultelor religioase — de a cunoaște și respecta legile țării⁵.

Definind locul religiei, al cultelor, în societatea noastră socialistă, Președintele țării, Domnul Nicolae Ceaușescu, preciza că: «...toți cetățenii, indiferent de concepția lor filozofică sau de credința lor religioasă trebuie să respecte cu sfințenie legile țării... În activitatea lor, cultele

5. Vezi Pr. N. V. Dură, *Datoria de a cunoaște și respecta legile țării*, în «Studii teologice», XXXVIII (1986), nr. 6, p. 5—14.

sînt chemate să respecte Constituția, legile țării, orînduirea socialistă din România...»⁶, «să susțină politica de construcție socialistă, de dezvoltare generală a societății, politica de pace, colaborare și destindere, a țării...»⁷.

În țara noastră, raporturile dintre stat și culte se caracterizează prin loialitate și respectare a legilor țării din partea cultelor și prin neamsetec din partea statului în problemele vieții religioase interne.

Despre această realitate, Președintele țării noastre a dat mărturie, cu diferite prilejuri, în țară și peste hotare. Într-o asemenea ocazie, Domnia Sa a relevat faptul că «în măsura în care un cult sau altul nu desfășoară o activitate împotriva intereselor statului, a construcției socialiste, asigurăm condiții pentru ca acestea să-și poată desfășura ne stingherite activitatea»⁸. Într-un interviu acordat la 31 martie 1973 societății olandeze de radio-televiziune K.R.O., Președintele țării noastre aprecia că «nu este nici o contradicție între făurirea societății socialiste și existența unor culte religioase, a dreptului cetățenilor de a avea o credință religioasă. Desigur, există deosebiri de abordare a problemelor între Partidul Comunist Român.. și Biserică. Dar, abordarea într-un fel sau altul a problemelor filozofice ale dezvoltării omenirii — conchidea Domnia Sa — nu poate împiedica existența libertății cultului»⁹.

Relațiile dintre reprezentanții cultelor din țara noastră au loc «fie direct, fie în cadrul Consiliului Consultativ al cultelor religioase, stabilit legal...»¹⁰. Schimbul de vizite frățești, între reprezentanții cultelor din țara noastră, cît și participarea delegațiilor cultelor la diferite întruniri intercreștine și interreligioase, din țară și de peste hotare, rămîn manifestări învederate ale libertății religioase din țara noastră. O mărturie elocventă în această privință o constituie și relațiile celor 14 culte recunoscute, cu diferite Biserici și organizații creștine și religioase internaționale, dintre care amintim : Consiliul Ecumenic al Bisericilor, Conferința Bisericilor Europene, Conferința Creștină pentru Pace, Federația Luterană Mondială, Alianța Mondială a Bisericilor Reformate, Alianța Mondială Baptistă, Federația Europeană Baptistă, Conferința Generală a Adventiștilor de Ziua a VII-a (Euro-Africa Division), Conferința Penticostală Mondială, Conferința Penticostală Europeană, Asociația Internațio-

6. *România pe drumul construirii societății socialiste multilateral dezvoltate*, vol. 10, Editura Politică, București, 1974, p. 258—260.

7. *Ibidem*, vol. 19, Editura Politică, București, 1980, p. 112.

8. *Ibidem*, vol. 7, Editura Politică, București, 1973, p. 103—104.

9. *Ibidem*, vol. 8, Editura Politică, București, 1973, p. 317.

10. *Religious Life in Romania. Essential information*, published by the Consultative Council of the Religious Denominations in the Socialist Republic of Romania, Bucharest, p. 37.

nală pentru Libertatea Religioasă, Congresul Mondial Iudaic, Conferința Europeană a Rabinilor etc.

Ecumenismul local și implicarea Bisericilor creștine din țara noastră în Mișcarea ecumenică¹¹ se concretizează îndeosebi în organizarea de conferințe teologice interconfesionale¹². Totodată au avut loc adunări ale reprezentanților cultelor din România, pentru a se exprima adeziunea credincioșilor acestor culte la aspirațiile legitime ale popoarelor pentru pace, dreptate, bunăstare materială și spirituală și progres social¹³. Acestea rămân, desigur, mărturii peremptorii privind cadrul juridic și social de manifestare și afirmare a libertății religioase din țara noastră.

Participarea cultelor din țara noastră la congresele Frontului Democrației și Unității Socialiste adevărate, în chip grăitor, integrarea lor în realitățile sociale și naționale ale țării, precum și atmosfera de deplină libertate religioasă, garantată de Constituție și legile țării și asigurată de autoritățile și organele statului¹⁴. În cuvântul rostit la Plenara Consiliului Național al F.D.U.S., din 23 mai 1985, actualul Întâistătător al Bisericii noastre declara că «...Biserica Ortodoxă Română, ca membră a Frontului Democrației și Unității Socialiste, a aflat cele mai potrivite mijloace pentru a contribui cu toate posibilitățile sale la înfăptuirea generoaselor hotărâri ale acestui for al întregului popor»¹⁵.

Statul își exercită dreptul de supraveghere și control asupra cultelor recunoscute, prin Departamentul Cultelor, organ central al administrației de stat, care «înfăptuiește politica statului cu privire la organizarea și funcționarea cultelor» (art. 1 și 2, Decretul nr. 334/1970, privind organizarea și funcționarea Departamentului Cultelor). Prin urmare, De-

11. Vezi Dr. Antonie Plămădeală, Metropolitan of Transilvania, *The Romanian Orthodox Church and Ecumenism, Recollections at the Anniversary of Twenty-Five Years since our Church joined the World Council of Churches (1961—1986)*, în «Romanian Orthodox Church News», XVI (1986), no. 4, p. 83—95; L'Evêque Nifon Plouieșteanul, vicair patriarcal, *L'Eglise Orthodoxe Roumaine et le Mouvement Ocuménique*, în «Romanian Orthodox Church News», XVII (1987), nr. 5, p. 65—70; Revd. Zoltan Albu, *Ecumenism in Romania*, în «Romanian Orthodox Church News», vol. XV (1985), no. 1, p. 58—63.

12. Vezi Pr. Nicolae V. Dură, *A 42-a Conferință teologică interconfesională* (Sibiu, 24—25 noiembrie 1983), în «Studii teologice», XXXV (1983), nr. 9—10, p. 754—760.

13. Vezi *For Disarmament and Peace. An Assembly of the Religious Cults in Romania*, November 25—26, 1981, Publishing House of the Bible and Mission Institute, Bucharest, 1982; *Solemn Meeting of the Representatives of the Religious Cults in Romania, dedicated to the International Year of Peace — 1986*, în «Romanian Orthodox Church News», XVI (1986), no. 2, p. 1.

14. Vezi *The Third Congress of the Socialist Democracy and Unity Front*, în «Romanian Orthodox Church News», XV (1985), nr. 1, p. 7.

15. † Teoctist, Mitropolitul Moldovei și Sucevei, *Pe treptele slujirii creștine*, partea a IV-a, Edit. Mitropoliei Moldovei și Sucevei, Mănăstirea Neamț, 1986, p. 226.

partamentul Cultelor «supraveghează și controlează întreaga activitate a cultelor, pentru ca aceasta să se desfășoare în cadrul prevederilor legale». (Decret nr. 334/1970, art. 5).

Cu diferite prilejuri, ierarhii Bisericii noastre și reprezentanții celorlalte culte religioase din țară au făcut cunoscut — peste hotare — că, în România, «între cultele religioase există o armonie și colaborare depline, acestea trăind într-un climat de pace și frățietate»¹⁶. Fiind angajate în frontul mare al luptei pentru dezarmare și pace,¹⁷ cultele din țara noastră adevăresc, prin asemenea acțiuni, atât climatul de colaborare frățească dintre ele, cât și integrarea lor în viața obștească.

Legiurile de stat privind ocrotirea patrimoniului cultural național,¹⁸ prezența unor reprezentanți ai cultelor în Frontul Unității și Democrației Socialiste și în Marea Adunare Națională, sînt mărturii ale regimului legal al cultelor din țara noastră și ale climatului de libertate religioasă în care acestea își desfășoară activitatea.

Cuvintele profetului, «*luați seama la binele țării... rugați-vă Domnului pentru ea, căci de propășirea ei atîrnă și fericirea voastră*» (Ieremia XXIX, 7), stau la inima fiecărui slujitor al altarului. Într-adevăr, binele țării și propășirea ei sînt preocupări permanente ale fiecărui membru sau slujitor al cultelor din țara noastră, care își desfășoară activitatea într-un cadru juridic — creat de orînduirea socialistă din țara noastră — care le asigură dreptul de a se organiza și funcționa după norme proprii, conform învățăturilor și tradițiilor lor.

Pr. prof. dr. NICOLAE V. DURĂ

16. † Justinian, Patriarhul Bisericii Ortodoxe Române, *Cuvînt rostit cu ocazia vizitei făcute la Ministerul Cultelor din Israel, în ziua de 27 mai 1975*, în «Apostolat social», vol. XII, Edit. Inst. Biblic, București, 1976, p. 161.

17. Vezi *International Press Reports on the Assembly of the Churches in Romania for Disarmament and Peace*, în «Romanian Orthodox Church News», XIV (1984), no. 3, p. 14—17; Pr. N. V. Dură, *Pacea, preocupare permanentă a poporului român*, în «Biserica Ortodoxă Română», XLII (1983), nr. 9—12, p. 526—535; Idem, *Pacea, preocupare permanentă a Bisericii Ortodoxe*, în «Ortodoxia», XXXIV (1982), nr. 1, p. 5—11; Idem, *Dreptul la pace, la existență al popoarelor*, în «Studii teologice», XXXV (1983), nr. 9—10, p. 648—658.

18. Vezi Pr. N. V. Dură, *Măsuri întreprinse de autoritatea de stat privind ocrotirea patrimoniului cultural național*, în «Biserica Ortodoxă Română», nr. 7—8/1983; p. 542—556.

EPISTOLA
ÎNTÎI CĂTRE TIMOTEI
A SFÎNTULUI APOSTOL PAVEL
Introducere, traducere
și comentariu

ARTICOLE ȘI STUDII

EPISTOLA ÎNȚII CĂTRE TIMOTEI A SFÎNTULUI APOSTOL PAVEL

Introducere, traducere și comentariu

T e z ă d e d o c t o r a t

de Pr. SABIN VERZAN

P R E F A Ț Ă

P. C. Preot Sabin Verzan, absolvent al cursurilor de doctorat din cadrul Institutului Teologic din București, prezintă ca proiect de teză de doctorat, în vederea obținerii titlului de doctor în Teologie, lucrarea intitulată : «Epistola întâi către Timotei a Sfintului Apostol Pavel ; introducere, traducere și comentariu».

Lucrarea, impunătoare atât prin cantitatea informațiilor cât și prin concluziile formulate, este necesară și actuală.

Este necesară, pentru că umple un gol în literatura biblică românească. Aupra Epistolei I Timotei s-au scris, în decursul anilor, studii sporadice și de mică amploare, însă multe aspecte ale ei rămăseseră încă neelucidate. Or, această lucrare — care se încadrează în șuvoiul cercetărilor exegetice actuale — elucidează cu multă competență atât problemele de ordin exegetic, cât și pe cele de ordin isagogic.

Este actuală, pentru că răspunde preocupărilor lumii creștine de astăzi de a reface unitatea Bisericii. După cum se știe, Biserica din timpul Apostolilor este punctul de plecare pe calea refacerii unității creștine. Or, imaginea cea mai completă a Bisericii primare o redau epistolele pastorale și de aceea se observă un din ce în ce mai mare interes pentru studierea lor.

Lucrarea se divide în trei părți : partea întâi (p. 1—91), care cuprinde noțiuni introductive referitoare la autorul, destinatarul, motivele,

locul și timpul scrierii epistolei; partea a doua (p. 92—571), care cuprinde textul epistolei și exegeza lui; partea a treia (p. 518—589), care cuprinde ideile teologice ale epistolei. Aceștia li se adaugă concluziile, trimiterile și bibliografia.

Este îndeobște cunoscut faptul că autenticitatea Epistolei întâi către Timotei — ca de altfel a tuturor celor trei epistole pastorale — a fost contestată, din cele mai vechi timpuri, de eretici ca Marcion, Vasilide și Tatian, iar după ivirea protestantismului, îndeosebi de adepții școlii de la Tübingen. S-au invocat ca motive, în acest sens, existența în textul lor a multor hapax legomena, faptul că doctrina lor s-ar deosebi de a celorlalte epistole și afirmarea existenței ierarhiei bisericești.

Referindu-se la aceste obiecțiuni, Părintele Sabin Verzan precizează că într-adevăr, în Epistola întâi către Timotei găsim 74 de hapax legomena; însă Epistola către Romani conține 115 de astfel de cuvinte; I Corinteni conține 84; II Corinteni conține 67 ș.a.m.d. Majoritatea epistolelor pauline conțin un număr mai mare sau mai mic de asemenea hapax legomena, în funcție de împrejurările în care au fost scrise și de tematica pe care o dezvoltă. Existența lor este — departe de a infirma autenticitatea ei — o confirmare; pentru că dacă epistola n-ar fi fost scrisă de Apostolul Pavel, plagiatorul, pentru a nu fi descoperit, n-ar fi folosit cuvinte străine de vocabularul paulin. În plus, multe dintre aceste hapax legomena din Epistola întâi către Timotei se întâlnesc și în celelalte scrieri ale Vechiului și Noului Testament.

Doctrina epistolei este, de asemenea, paulină. Asemănările doctrinare dintre Epistola întâi către Timotei și celelalte epistole pauline sînt evidente. «De exemplu — spune autorul — cu privire la Legea Vechiului Testament întâlnim aceeași concepție paulină privind neputința acesteia de a fi mîntuitoare și caracterul ei tranzitoriu în I Timotei, ca și în Epistolele către Romani și Galateni (I Tim. 1, 8—9; Rom. 7, 12; Gal. 3, 23—24). Toți oamenii sînt păcătoși, cum rezultă din listele unor păcate întâlnite atît în Pastorale, cît și în alte epistole pauline (I Tim. 1, 9—10; II Tim. 3, 2—5; Rom. 1, 29—32). Dumnezeu voiește ca toți oamenii să se mîntuiască (I Tim. 2, 4; 4, 9—10; Rom. 5, 15—19; Col. 1, 26—27). Este un singur Mijlocitor între Dumnezeu și oameni (I Tim. 2, 5; Gal. 3, 19—20), născut din neamul lui David (II Tim. 2, 8; Rom. 1, 3). Harul, mila și îndelunga răbdare a lui Dumnezeu sînt mîntuitoare (I Tim. 1, 14, 16, 19; Rom. 4, 5; 5, 1; Efes. 2, 8—9; Gal. 2, 16). Necesitatea faptelor bune pentru mîntuire este afirmată, de asemenea, în toate epistolele pauline (I Tim. 6, 18; Gal. 5, 22; Efes. 5, 9). Aceași doctrină paulină privind situația femeii în Biserică se întâlnește în I Timo-

tei (2, 11—14) și în I Corinteni (14, 34—35). Aceeași motivare scripturistică pentru drepturile cuvenite slujitorilor bisericești ca urmare a ostentelilor lor preoțești apare în I Timotei (5, 18), ca și în I Corinteni (9, 9) etc.».

Referindu-se la ultima obiecție, autorul subliniază: «Ar fi o mare eroare să se creadă că Epistola întâi către Timotei este o epistolă de instituire a ierarhiei bisericești, deoarece existența diaconilor (Fapte 6, 1—6), a preoților (Fapte 11, 30 ; 14, 23 ; 15, 4—6 ; 21, 18) și a episcopului Ierusalimului, Sfântul Iacob (Fapte 15, 13 ; 21, 18 ; cf. Gal. 2, 9), este atestată indubitabil încă din primele zile ale Bisericii. Însuși Sfântul Apostol Pavel vorbește despre diaconii și preoții (păstorii) din Filipi (Filip. 1, 1), ca și de cei așezați de el însuși la Efes în timpul celor trei ani cât a rămas în acest oraș, propovăduind Evanghelia (Fapte 20, 13—17)».

Despre destinatarul epistolei, Timotei, s-a spus de către unii teologi că ar fi fost un simplu locjiitor, pentru o anumită perioadă de timp, al Sfântului Apostol Pavel (p. 70—73). Părintele Sabin Verzan demonstrează realitatea episcopatului în Efes a celui care fusese timp de aproape 20 de ani colaborator al Sf. Apostol Pavel. P. C. Sa precizează că hirotonia în diacon și preot s-a făcut de însuși Apostolul Pavel (cf. II Tim. 1, 6), iar hirotonia întru episcop s-a făcut de presbyterion, de mai marii preoțimii, adică de Apostolul Pavel și de alți episcopi.

Cea mai mare parte a lucrării este dedicată, în mod firesc exegezei textului. Metoda folosită la interpretarea epistolei este cea literală, istoric-gramaticală, folosită la vremea sa de Sf. Ioan Gură de Aur, pe care Părintele Sabin Verzan îl are călăuzitor în lucrarea sa. P. C. Sa pornește de la o analiză minuțioasă a sintagmelor și termenilor grecești. Datele obținute — susținute de o bogată argumentație biblică, patristică și cu date ale noilor cercetări — sînt rotunjite în formulări de sinteză fără reproș, iar atunci cînd este cazul, în exprimări concluzive bine conturate în toate elementele lor. Se poate spune că tratarea fiecărui verset poate și trebuie să fie privită ca un studiu complet, de sine stătător.

Capitolele lucrării sînt urmate de considerații personale referitoare la importanța textului biblic pentru viața de toate zilele a creștinului. Utilitatea lor este reliefată de însuși autorul lor, care scrie: «Este deosebit de dificil să se stabilească o graniță precisă, în scrierile pauline, între ceea ce se consideră a fi teologie pură și îndrumare în viața creștină. Aceasta, cu atît mai mult cu cît între doctrină și faptele vieții creș-

tine trebuie să se realizeze nu numai o concordanță, ci chiar o deplină identitate. Viața creștină trebuie să fie o prelungire a învățaturii evangheliei, o afirmare și o susținere neîntreruptă a acesteia în fața lumii».

Dar lucrarea nu se limitează la exegeza textului și la formularea concluziilor pentru viața de toate zilele, ci expune și teologia epistolei. Desigur, Epistola I către Timotei nu reprezintă o sinteză a teologiei pauline, totuși, pe lângă afirmarea succintă a învățaturii despre Dumnezeu, natura și lucrările Lui, despre Mântuitorul Hristos, Fiul lui Dumnezeu întrupat, firile și rostul întrupării Lui, ea ne redă cea mai completă expunere scripturistică asupra ierarhiei bisericești, cu cele trei trepte harice, de care este legată însăși constituția teandrică a Bisericii, în calitatea ei de comunitate concretă sacramentală a oamenilor cu Dumnezeu, prin Hristos, în Duhul Sfânt. P. C. Părinte S. Verzan oferă o imagine fidelă a Bisericii — comunitate teandrică cu iconomi ai tainelor lui Dumnezeu, investiți prin harul preoției, potrivit treptei lor, cu întreită putere : de a învăța, de a sfinți și de a conduce pe cei încorporați în Hristos, pe calea mântuirii. Autorul a învederat că în Epistola I către Timotei este vorba despre Biserica din timpul Sfântului Apostol Pavel, adică de Biserica din timpurile Sfinților Apostoli și nu din timpurile postapostolice.

Prin urmare, lucrarea prezentată de P. C. Preot Sabin Verzan reprezintă o contribuție valoroasă, atât prin investigarea exhaustivă a materialului bibliografic, destul de bogat pe această temă, cât și prin concluziile personale, care se impun ca un fapt firesc, la îmbogățirea tezaurului teologic, în general, și la interpretarea Sfintei Scripturi, în special. Scrisă într-un limbaj accesibil și plăcut, ea va fi de un real folos teologilor și preoților, în activitatea lor de cercetare teologică și pastoral-misionară.

Lucrarea a fost cercetată de o comisie, alcătuită din : Pr. Vasile Mihoc, profesor la Institutul Teologic din Sibiu ; Pr. Dumitru Radu, profesor la Institutul Teologic din București ; Diac. Emilian Cornițescu, profesor la Institutul Teologic din București ; Pr. Dumitru Abrudan, profesor la Institutul Teologic din Sibiu și de subsemnatul. De observațiile referenților, P. C. Pr. S. Verzan a ținut seama la redactarea finală.

Având în vedere toate acestea, consider că lucrarea întrunește cu prisosință condițiile pentru a fi publicată și susținută în vederea obținerii titlului de doctor în Teologie.

Pr. prof. CONSTANTIN CORNIȚESCU

A B R E V I E R I

- BB** – Biblia de la București, 1688, prima traducere integrală a Sfintei Scripturi în limba română.
- BJ** – La Sainte Bible traduite en français sous la direction de l'Ecole Biblique de Jérusalem, Paris, 1961.
- BOR** – Biserica Ortodoxă Română. Buletinul oficial al Patriarhiei Române. Apare din 1882 la București.
- DB** – Dictionnaire de la Bible publié par F. Vigouroux, cinci volume, 10 părți, Paris, 1912.
- DBS** – Dictionnaire de la Bible. Supplément commencé par L. Pirot et A. Robert, continué sous la direction de Henri Cazelles et Andre Feuillet, Paris. Apare din 1928.
- EIBM** – Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București.
- GB** – Glasul Bisericii. Revista oficială a Sfintei Mitropolii a Ungrovlahiei. Apare din 1941, la București.
- MA** – Mitropolia Ardealului. Revista oficială a Arhiepiscopiei Sibiului, Arhiepiscopiei Vadului, Feleacului și Clujului, Episcopiei Alba Iuliei și Episcopiei Oradiei. Apare din 1955 la Sibiu.
- MB** – Mitropolia Banatului. Revista oficială a Arhiepiscopiei Timișoarei și Caransebeșului și a Episcopiei Aradului. Apare din 1950 la Timișoara.
- MMNT** – Jean Delorme, Le ministère et les ministères selon le Nouveau Testament. Dossier exégétique et réflexion théologique, în col. «Parole de Dieu», Editions du Seuil, Paris, 1974, 544 p.
- MO** – Mitropolia Olteniei. Revista oficială a Arhiepiscopiei Craiovei și a Episcopiei Râmnicului și Argeșului. Apare din 1948 la Craiova.
- NTB** – Noul Testament de la Bălgrad (Alba Iulia), 1648. Prima traducere integrală a Noului Testament.
- ORTODOXIA** – Revista Patriarhiei Române. Apare din 1948, la București.
- PSB** – «Părinți și Scriitori bisericești». Colecția de scrieri patristice traduse în limba română, care apare, în Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, din anul 1979.
- RB** – Revue biblique. Apare din 1882, la Ierusalim.
- ST** – Studii teologice seria a II-a. Revista Institutelor teologice din Patriarhia Română. Apare din 1948, la București.
- Th. Wört.** – Theologisches Wörterbuch zum Neuen Testament, herausgegeben von G. Kittel și G. Friedrich. A apărut la Stuttgart, începând din 1933.

PRELIMINARII

EPISTOLELE PASTORALE. CARACTERUL ȘI DESTINAȚIA LOR

Epistola întâi către Timotei face parte, împreună cu Epistola a doua către Timotei și Epistola către Tit, din grupul Epistolelor Sfântului Apostol Pavel cunoscut sub numele de *Epistole pastorale*.

Numele de Epistole pastorale a fost folosit, mai întâi, cu privire la Epistola către Tit, în 1703 de D. N. Berdot¹, iar, mai târziu, în 1726—1727, pentru toate cele trei Epistole cunoscute sub acest nume, de Paul Anton în cursurile sale ținute la Universitatea din Halle².

Deși acest nume dat celor două Epistole ale Sfântului Apostol Pavel către Timotei și Epistolei către Tit întâmpină și obiecții³, el poate fi considerat totuși fericit ales având în vedere că aceste scrieri se ocupă cu lucrarea misionar-pastorală a ierarhiei bisericești în epoca începuturilor Bisericii, prezentând ierarhia în cele trei trepte ale ei ca o structură harică, esențială constituției teandrice a Bisericii.

Numele de Epistole pastorale este acceptat azi pretutindeni și de către toți teologii și el trebuie păstrat nu numai pentru că e deosebit de semnificativ pentru conținutul Epistolelor pe care le denumește, dar și pentru că facilitează și indică în mod concis enunțul teologic și exegetic.

Chiar dacă numele de Epistole pastorale nu este aplicat celor trei scrieri pauline amintite decât în secolul al XVIII-lea, trebuie subliniat că, din cele mai vechi timpuri, s-a recunoscut în mod unanim caracterul de scrieri de orientare pastorală și misionară celor două Epistole către Timotei și Epistolei către Tit.

1. *Exercitatio theologica exegetica in Epistolam S. Pauli ad Titum*, Halle, 1703: «In hac itaque Epistola (Tit), quae *Pastoralis* est, primo ostendit, qualis minister sit digendus... Secundo quid et quomodo docere debeat (p. 3—4); cf. Georgiu Ant. Galiti, *Epistola către Tit a Apostolului Pavel*. Introducere-comentariu (în limba greacă), Te-salonic, 1978, p. 17.

2. Aceste cursuri au fost publicate în 1753 sub titlul: *Exegetische Abhandlungen der Pastoralbriefe Pauli*, ed. J. A. Maier, două părți, Halle, 1753, 1755; cf. *Ibidem*, p. 17; C. Spicq, *Saint Paul. Les Epîtres Pastorales*, tome I, col. «Etudes Bibliques», J. Gabalda, Paris, 1962, p. 31. Întrucât lucrarea lui C. Spicq, deși tipărită în două volume, este paginată în continuare (vol. I de la p. 1 la p. 584 și vol. II de la p. 585 la p. 846), va fi citată, mai departe, indicându-se numai pagina, de unde e extrasă referința, nu și volumul. În continuare va fi citată cu prescurtarea *Les Ep. Past.*

3. Vezi de exemplu F. Prat, *La théologie de Saint Paul*, première partie, quinzième édition, Gabriel Beauchesne, Paris, MCMXXVII (1927), p. 389.

În *Canonul* sau *Fragmentul Muratori* (a doua jumătate a secolului II), Epistolele I și II Timotei și Tit sînt enumerate în rîndul scrierilor canonice ale Noului Testament astfel: «*Ad Titum una et ad Timotheum duae pro affectu et dilectione, in honorem tamen Ecclesiae catholicae in ordinationem ecclesiasticae disciplinae sanctificatae sunt*»⁴. (Au fost scrise) «cătore Tit una (o Epistolă) și cătore Timotei două (Epistole) din afecțiune și prietenie (dar ele) au fost consacrate totuși în cinstea tuturor Bisericilor pentru organizarea disciplinei bisericesti». Tertulian arată că, în aceste Epistole, se vorbește «de statu ecclesiastico», «despre situația (poziția, starea) persoanelor bisericesti»⁵.

Sfîntul Ioan Hrisostom arată că Sfîntul Apostol Pavel trimite Epistole numai lui Timotei și Tit «fiindcă numai acestora li se încredințaseră Biserici spre păstorie, pe cînd pe ceilalți (ucenici, însoțitori) încă îi purta cu el»⁶. Același Sfînt Părinte face o subliniere importantă în legătură cu scrierea primei Epistole către Timotei. «De ce oare a trimis Epistola ucenicului rînduit spre a învăța pe alții? Nu trebuia ca mai întii el să fie desăvîrșit și numai după aceea să fie trimis? Dar el avea nevoie de învățătură, dar nu din cea necesară ucenicilor, ci de cea convenită dascălilor. De aceea, vezi cum, în întreaga Epistolă, i se arată învățătura dascălului»⁷.

Pentru că îi încredințase lui Timotei grija Bisericii din Asia (Proconsulară), Sfîntul Apostol Pavel, cum spune Teodoret al Cirului, îi și trimite acestuia Epistola spre a-l îndruma privind rînduiala care trebuie să existe în Biserică și lucrarea misionar-pastorală a membrilor ierarhiei bisericesti, precum și a celorlalte categorii de credincioși⁸. Fericitul Augustin scrie că cele trei Epistole trebuie să fie ținute permanent sub ochi de cei ce sînt așezați învățători în Biserică⁹.

Iezuitul Cosmas Magalianus scrie, în 1609, că aceste trei Epistole sînt numite de toți «*episcopale*» («*pontificiae*») pentru că sînt adresate «primaților» din Efes și din Creta de către Sfîntul Pavel, îndrumătorul lor apostolic¹⁰.

Recunoscînd, o dată cu întreaga tradiție exegetică bisericească, acest caracter special al celor trei Epistole pastorale, ar fi greșit să se

4. Rîndurile 61—62; textul în original la E. Jacquier, *Le Nouveau Testament dans l'Eglise Chrétienne*, vol. I, troisième édition, J. Gabalda, Paris, 1911, p. 201—202 și F. Vigouroux, *Canon des Ecritures, in Dictionnaire de la Bible*, publié par F. Vigouroux, vol. II, partea a doua, Paris, 1912, col. 170 (va fi prescurtat: DB).

5. *Adv. Marc.* V, 21, P.L. II, 524.

6. *In Epistolam primam ad Timotheum commentarius* (Comentariu la Epistola întii către Timotei), P.G., LXII, 503. Lucrarea va fi amintită, în continuare, cu prescurtarea *op. cit.* Celelalte scrieri ale Sfîntului Ioan Hrisostom vor fi citate amintindu-li-se titlurile.

7. *Ibidem*, col. 504.

8. *Interpretatio Epistolae I ad Timotheum* (Interpretarea Epistolei I către Timotei), P.G., LXXXII, 787.

9. *De doctrina christiana*, IV, 16, P.L., XXXIV, 103.

10. *Operis hierarchici, sive ecclesiastico principatu libri*, III, in quibus *Epist. B. Pauli Apostoli, quae pontificiae vocari solent, commentariis illustrantur*, Lion, 1609; cf. C. Spicq, *Pastorale (Epîtres)*, în *Dictionnaire de la Bible, Supplément*, vol. VII, Paris, 1966, col. 2.

creadă că cele trei scrieri sînt un simplu adaos care nu se integrează organic ansamblului celorlalte Epistole pauline ¹¹.

Cele trei Epistole sînt parte integrantă a *corpus*-ului paulin, adăugînd celorlalte scrieri ale Apostolului neamurilor tocmai ceea ce se cuvenea să fie completat și anume liniile și trăsăturile esențiale ale slujirii preoțești din Bisericile încredințate de Apostolul întemeietor primilor episcopi ai Bisericilor locale, instruindu-ne, în același timp, asupra procesului atît de important și complex al succesiunii apostolice. Dacă în celelalte scrieri ale sale, Apostolul neamurilor ni se înfățișează ca misionar și teolog creștin, ca întemeietor de Biserică, în Epistolele pastorale, el ne apare nu numai ca organizator al vieții creștine, ci ca purtătorul de grijă principal față de viitorul Bisericilor cărora le pusese început prin lucrarea sa misionară. În Epistolele pastorale ni se dezvăluie o altă latură a slujirii apostolice a Sfîntului Pavel, aceea de a se îngriji ca, în perspectiva inevitabilei sale dispariții, să încredințeze definitiv Bisericile locale, ierarhiei hirotonite. Epistolele pastorale pun în relief această preocupare din partea Apostolului neamurilor.

Trebuie subliniate două din trăsăturile caracteristice ale Epistolelor pastorale și anume *exactitatea* și *claritatea* expunerii. Deși scrise lui Timotei și Tit, doi din vechii și încercații săi ucenici și colaboratori, Sfîntul Apostol Pavel își formulează în așa fel îndrumările și își structurează astfel planul Epistolelor încît, orice cititor, inclusiv cel de astăzi, ajunge să înțeleagă și să rețină cu exactitate substanța mesajului acestor scrieri pauline.

Pentru a ilustra această afirmație, este suficient să amintim că Epistolele pastorale pun în lumină cu o mare exactitate și limpezime așezarea ca episcopi a lui Timotei (I Tim. 1, 3 — 4, 18; 4, 14; II Tim. 1, 6, 8, 13—14 etc.) și Tit (1, 5) în Bisericile din Efes și, respectiv, Creta. Atribuțiile lor sînt în așa fel stabilite încît simpla lor înșiruire arată că ele nu aparțin nimănui altcuiva decît episcopului: alegerea și hirotonirea diaconilor și preoților (I Tim. 3, 1—10, 12—13; 5, 22; Tit 1, 5—9; cf. II Tim. 2, 2); disciplinarea acestora în caz de necesitate (I Tim. 5, 19—21) sau răsplătirea lor după învățătura Mîntuitorului (I Tim. 5, 17—18; cf. Matei 10, 10; Luca 10, 7); apărarea învățăturii celei drepte împotriva rătălmăcirii și ereziei (I Tim. 1, 3—7, 18—20; 4, 1—7, 11—6, 3—4, 11—14, 20; II Tim. 1, 13—14; 2, 14—16, 23; 4, 2—4; Tit 1, 10—11, 14—16; 3, 9—11 etc.); supravegherea întregii vieți creștine din Biserica încredințată spre păstorire (I Tim. 2, 1—13; 4, 12—16; 5, 1—16; 6, 1—2; 6, 17—19; II Tim. 2, 24—26; Tit 1, 12—13; 2, 1—10 etc.) etc.

Precizînd lui Timotei: (Îți scriu acestea) «*să știi cum trebuie să se poarte (toți membrii Bisericii) în casa lui Dumnezeu care este Biserica lui Dumnezeu cel viu, stîlp și temelie a adevărului*» (3, 15), Apostolul neamurilor nu lasă loc la nici un dubiu asupra slujirii episcopale a lui Timotei în Biserica Efesului și asupra motivării primei Epistole pe care i-o adresează. Rămîne nesemnificativ faptul că, în mod formal, Sfîntul Apostol Pavel nu atribuie lui Timotei titlul de episcop deoarece, pen-

11. A. Sabatier, *L'Apôtre Paul, Esquisse d'une histoire de sa pensée*, quatrième édition revue, Librairie Fischbacher, Paris, 1912, p. 277.

tru autorul Epistolei, este cu mult mai important să fie arătate atribuțiile și lucrarea unui episcop decît titlul lui care rămîne, oricum, în sine, un lucru nobil și bun (3, 1—2).

La fel de clar și de exact sînt expuse îndrumările Apostolului privind: alegerea și hirotonia membrilor ierarhiei bisericești (I Tim. 3, 1—10, 12—13; 5, 22, 24—25; Tit 1, 5—9); cultul divin public (I Tim. 2, 1—12); văduvele bisericești (5, 3—16); conduita generală a slujitorilor Bisericii (I Tim. 4, 12—16; 6, 11—14; II Tim. 1, 6—8; 2, 23—26; Tit 2, 7 etc.) etc., aspecte care se înscriu în tabloul general al îndatoririlor de totdeauna ale unui episcop al Bisericii.

Chiar dacă Epistolele pastorale evocă ceea ce unii specialiști numesc cu un termen latin — *personalia*¹² — adică aspecte ale relațiilor personale dintre autor și destinatari, ele sînt, în primul rînd, *documente, scrieri oficiale bisericești*, prin care sînt definite treptele ierarhiei bisericești, funcțiile episcopului în Biserica dintr-o regiune sau dintr-o cetate, condițiile primirii bunilor credincioși la hirotonie etc. Multe din îndrumările cuprinse în aceste Epistole au intrat în componența unor canoane ale Bisericii universale¹³, pe care le-au inspirat în măsura în care instituțiile bisericești a căror existență este atestată de Epistolele pastorale (diaconițele, văduvele bisericești etc.) au primit, după nevoi, reglementări canonice în istoria Bisericii¹⁴.

Epistolele pastorale au un caracter oficial întrucît se ocupă de structura organizatorică a Bisericii locale. Astfel ele prezintă așezarea în mod public și oficial a lui Timotei (I Tim. 1, 3—4) și Tit (1, 5), după hirotonia lor, în cea mai înaltă treaptă a ierarhiei bisericești (I Tim. 4, 14), ca episcopi în Bisericile din Efes și, respectiv, din Creta. Această instalare oficială a episcopilor Timotei și Tit completează structura ierarhică și organizatorică a unei Biserici locale, determinîndu-i o autonomie relativă, justificată de prezența în fruntea ei a unui episcop. În baza acestei autonomii relative a Bisericii locale, răspunderile episcopului și drepturile lui sînt deosebit de însemnate și oricît ar fi fost el, episcopul, de binecunoscut (vezi de ex. I Tim. 1, 18; 4, 14) ca ucenic sau colaborator al Apostolului întemeietor, lipsa documentului oficial de reglementare a drepturilor și obligațiilor sale nu putea să nu fie resimțită, uneori, poate, chiar dureros (cf. I Tim. 5, 21). Acest document apare sub forma unor *scrisori deschise*¹⁵, actualele Epistole pastorale, prin care Apostolul îndrumător, adresîndu-se ucenicilor săi așezați episcopi, îi îndatorează să le aducă la cunoștință prin lecturi publice (I Tim. 6, 21; II Tim. 4, 22; Tit 4, 15), tuturor credincioșilor. În acest fel, autoritatea dar și obligațiile episcopului (I Tim. 4, 12) sînt, pe de o parte, cunoscute, iar, pe de altă parte, pot fi apreciate de toți credincioșii, care cunosc din Epistola Apostolului condițiile în care se cuvine să fie împlinite.

12. C. Spicq, *Pastorales*, col. 53—54; S. de Lestapis, *L'Enigme des Pastorales de Saint Paul*, J. Gabalda, Paris, 1976, p. 17—18 și *passim*.

13. Pr. prof. Liviu Stan, *Societățile religioase din Biserica veche*, în S.T., VIII (1956), nr. 1—2, p. 110, 111, 113, 114, 115 și *passim*.

14. *Ibidem*.

15. Cf. C. Spicq, *Pastorales*, col. 2.

Nu încapă nici o îndoială că Sfântul Apostol Pavel a rînduit, de comun acord cu membrii aceluia *presbiterion* care au hirotonit pe Timotei în treapta de episcop (I Tim. 4, 14), pe doi din cei mai destoinici ucenici ai săi, cunoscuți Bisericii pentru rîvna lor misionară și priceperea lor în slujba Evangheliei (I Tim. 1, 17; 4, 14; II Tim. 1, 5; 3, 10). Aceștia trebuie să fi cunoscut îndeaproape îndatoririle care le reveneau ca episcopi, din îndrumările date de Apostol prin viu grai (I Tim. 1, 3—4; Tit 1, 5 etc.). De aceea, Epistolele care le sînt adresate nu puteau adăuga și nici nu urmăreau să adauge elemente noi la cele ce erau deja cunoscute celor doi adresanți ai lor direct de pe buzele Apostolului neamurilor. Epistolele pastorale reprezintă cu mult mai mult decît un simplu adaos la îndrumările cunoscute lui Timotei și Tit din predica sau instrucțiunile Apostolului neamurilor. Aceste Epistole sînt o cartă a membrilor ierarhiei bisericești, un statut al slujitorilor bisericești, cum se exprimă în mod fericit Tertulian¹⁶. Ele definesc, sub toate aspectele, poziția, autoritatea, obligațiile, drepturile și lucrarea, îndeosebi ale episcopului și preoților, în Biserică, în activitatea lor de zi cu zi (cf. I Tim. 3, 15).

Toate acele evocări ale unor momente amintind raporturile personale dintre Apostolul neamurilor și Timotei și Tit, argumente deosebit de importante pentru afirmarea autenticității Epistolelor pastorale, sînt aduse în discuție numai pentru a susține caracterul oficial al îndrumărilor apostolice și al Epistolelor înșele (I Tim. 1, 18; 4, 12, 14; 5, 21—22; II Tim. 1, 3—6; 3, 14—15; 4, 9, 13, 15, 19, 21; Tit 1, 5; 3, 12 etc.).

Așa cum au fost redactate și cum ne-au fost transmise de Biserică, Epistolele pastorale reprezintă izvoarele cele mai autorizate și complete asupra învățăturii Bisericii despre ierarhia bisericească și despre lucrarea membrilor ei în mijlocul credincioșilor.

Din acest caracter oficial al lor, rezultă ceea ce s-a numit *omogenitatea* remarcabilă a Epistolelor pastorale¹⁷.

Omogenitatea celor trei Epistole pastorale privește, în primul rînd, *principalele lor teme* care le sînt comune: ierarhia bisericească, aspectele fundamentale ale vieții creștine, apărarea dreptei credințe împotriva infiltrațiilor sectare sau eretice, cultul bisericesc, conduita creștinilor față de ceilalți oameni, față de stăpînire etc.

Se poate vorbi de un *paralelism* pe care exegetul îl descoperă între cele trei Epistole pastorale, mai cu seamă între Epistola întâi către Timotei și Epistola către Tit, considerate, pe drept cuvînt, Epistole surori¹⁸, scrise de Apostolul neamurilor la scurt timp una după cealaltă și tratînd aceleași subiecte pentru a oferi soluții asemănătoare. Epistola întâi către Timotei are, în acest paralelism care poate fi stabilit între Epistolele pastorale, poziția cea mai importantă. Ea este, probabil, cronologic vorbind, prima Epistolă pastorală trimisă de Apostolul neamurilor. Ea are totodată și întinderea cea mai mare în raport cu celelalte

16. Vezi nota 5.

17. *Studiul Noului Testament*, pentru Institutele teologice, întocmit de Diacon prof. Nicolae I. Nicolaescu, Pr. prof. Grigorie Marcu, Pr. prof. Sofron Vlad și Pr. prof. Liviu G. Munteanu, ediția a treia, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române (EIBM), București, 1983, p. 232; S. de Lestapis, *op. cit.*, p. 26—27.

18. S. de Lestapis, *op. cit.*, p. 57.

două Epistole pastorale, iar situațiile avute aici în vedere se inspiră din tumultuoasa și bogata viață creștină din Biserica Efesului, una din cele mai mari Biserici ale epocii apostolice. Epistola către Tit se referă la situații mai puțin complicate, caracteristice unei Biserici mai noi cu multe comunități creștine care însă erau împrăștiate pe o arie geografică mai întinsă, nu concentrate într-un centru urban de dimensiunile Efesului, capitala Asiei Proconsulare, una din marile metropole ale antichității.

Paralelismul dintre cele trei Epistole pastorale poate fi urmărit și în ce privește stilul și vocabularul. Ne putem referi, în acest sens, la cele două pericope întâlnite în I Timotei (3, 1—7) și Tit (1, 5—9) privind condițiile de admitere la hirotonie, în care sînt folosiți aproape aceiași termeni pentru a caracteriza pe candidații la preoție.

Trebuie subliniat apoi faptul că, în toate cele trei Epistole pastorale, sînt întâlnite aceleași orientări doctrinare, aceeași metodă de susținere, prin argumente și temeuri teologice sau scripturistice, a enunțurilor de conținut autobiografic, practic și organizatoric (vezi de ex. I Tim. 1, 12—16 ; 2, 1—6, 12—15 ; 5, 4—16 ; 6, 1—2, 11—16, 17—19 ; II Tim. 1, 6—8, 13—14, 15—18 ; 3, 10—13 ; 4, 1—2 ; Tit 2, 1—2, 5, 9—14 ; 3, 1—7 etc.).

Epistolele pastorale sînt scrise de Sfîntul Apostol Pavel în ultimii ani ai vieții sale, cînd gîndul său îmbrățișa viitorul Bisericii creștine, în general, și al Bisericilor întemeiate prin truda sa misionară, în special. De aceea autorul acestor Epistole este preocupat nu atît de prezentul pe care el și episcopii Timotei și Tit îl trăiau, ci de viitorul apropiat, îndepărtat și chiar eshatologic al Bisericii.

Cînd Sfîntul Apostol Pavel stabilește condițiile de admitere a creștinilor la hirotonie (I Tim. 3, 1—10 ; 12—13 ; Tit 1, 5—9), el se gîndește la întreaga existență a Bisericii, pînă la sfîrșitul veacurilor (I Tim. 6, 14 ; II Tim. 1, 12 ; 4, 1, 8), deoarece Biserica nu poate fi lipsită nici un moment de episcopi, preoți și diaconi hirotoniți. Biserica aparține Dumnezeuului celui viu (I Tim. 3, 15) și deci ea nu poate fi supusă pieirii sau dispariției. În această perspectivă a existenței veșnice a Bisericii se definește și rostul ei de stîlp și temelie a adevărului (3, 15).

De la această putere care aparține Bisericii trebuie plecat pentru a înțelege preocuparea de căpetenie a Apostolului neamurilor privind apărarea dreptei credințe de erezii, dezbinări și răstălmăciri. Aceasta este o activitate neîntreruptă și permanentă a slujitorilor bisericești cărora li s-a încredințat pentru totdeauna «porunca» sau «comoara» întregii zestre a Bisericii (I Tim. 6, 14, 20 ; II Tim. 1, 12, 13—14 ; cf. 2, 2 ; 4, 1, 8).

Întreaga activitate a ierarhiei bisericești are ca termen final, dar mai ales ca termen de apreciere definitivă, Parusia Domnului și Judecata obștească (I Tim. 5, 21 ; 6, 13—14 ; II Tim. 1, 12 ; 4, 1, 8).

PARTEA ÎNTÎI
INTRODUCERE

CAPITOLUL I

AUTORUL, AUTENTICITATEA, CANONICITATEA
ȘI INTEGRITATEA EPISTOLEI

Autorul declarat (I Tim. 1, 1 ; II Tim. 1, 1 ; Tit 1, 1) și recunoscut de Biserică al Epistolelor pastorale este *Sfântul Apostol Pavel*.

Avînd în vedere originea paulină a Epistolelor pastorale și, *ipso facto*, inspirația lor dumnezeiască, dar și cuprinsul lor care este identic cu învățătura ortodoxă, Biserica de totdeauna și de pretutindeni le-a recunoscut drept scrieri *canonice* socotindu-le, altfel spus, ca izvoare ale învățăturii sale de credință și ale susținerilor sale teologice.

Întreaga gândire teologică, toate formulările de credință ale Bisericii apostolice, postapostolice, patristice și ale Sinoadelor ecumenice, întreaga viață creștină, au avut la bază mărturisirea unanimă a canonicității și autenticității celor trei Epistole pastorale. Aceste trei Epistole, cronologic, ultimele scrise de marele Apostol, au contribuit, în istoria gândirii teologice și a formulării dogmelor Bisericii universale, în mod substanțial, mai ales la formulările privind ierarhia bisericească și viața creștină a comunităților locale. Acestea sînt realități incontestabile și atestă, prin ele însele, valoarea și importanța canonică a Epistolelor pastorale.

Discuția privind autenticitatea Epistolelor pastorale, care își are obirșia la începutul secolului al XIX-lea rămîne, față de aceste considerații, o trudă a exegeților între ei, o temă adăugată pe lista unor probleme de introducere în cărțile Noului Testament, care poate alinia un număr mai mare sau mai mic de cercetători de partea autenticității sau a neautenticității celor trei Epistole pastorale. Aceste osteneli exegetice pot dobîndi un sens pozitiv în timpurile moderne prin aceea că aduc la lumină, stîrnind interesul și atenția lumii creștine, dezbateri în jurul cărților sfinte, supuse analizelor, cercetărilor și atenției savanților în materie. Prin aceasta, cărțile sfinte sînt înfățișate neîncetat ca teme de meditație și ca repere demne de toată atenția ale gândirii și spiritualității contemporane. Cărțile sfinte au fost și rămîn astfel în centrul atenției generale, ceea ce este, în sine, un fapt pozitiv.

1. Dovezi interne privind autenticitatea Epistolei

a. **Sfântul Apostol Pavel înfățișat, de el însuși, în textul Epistolei, ca autor al ei.** Epistola întâi către Timotei se numără printre cele treisprezece Epistole ale Noului Testament care poartă în fruntea lor numele aceluia care le-a scris și expeditat : *Pavel*.

Primul verset al Epistolei întâi către Timotei afirmă, așadar, numele și calitatea oficială a autorului ei : «*Pavel, Apostol al lui Hristos Iisus, după porunca lui Dumnezeu, Mântuitorul nostru, și a lui Hristos Iisus, nădejdea noastră*».

Edițiile critice ale originalului grecesc al Noului Testament nu înregistrează în versetul 1 *nici o variantă* a textului în vreunul din marginile acestui text. Acest fapt constituie un argument în plus pentru originea paulină a Epistolei întâi către Timotei. La fel s-au pronunțat și filcucitorii cei de demult ai Epistolei, care au luat cele spuse în primul său verset, drept indicația cea mai sigură a provenienței pauline a acesteia ¹⁹.

Arătînd că Sfântul Apostol Pavel a scris această Epistolă după cum dovedesc primele cuvinte ale acesteia, Sfântul Ioan Hrisostom vorbește despre autoritatea și demnitatea apostolice, precum și despre importanța titlului de Apostol care nu-și poate avea obîrșia decît în voia și porunca lui Dumnezeu ²⁰. Titlul de Apostol, de trimis al lui Dumnezeu, pe care Sfântul Pavel și-l adaugă numelui are, cum spune Sfântul Ioan Hrisostom, o înfinită importanță pentru valoarea canonică a cuprinsului Epistolei.

De altfel, întreaga Epistolă se desfășoară sub semnul acestei autorități apostolice care se manifestă, cum spune Sfântul Ioan Hrisostom, pentru că nevoia, îndatorirea stau asupra Sfîntului Pavel (I Cor. 9, 16) ²¹.

Autorul Epistolei este una și aceeași persoană cu cea care a rugat pe Timotei să rămînă la Efes într-un moment în care cei doi se aflau în capitala Asiei Proconsulare (1, 3). Pentru cel care cunoaște relațiile apropiate dintre Sfîntul Pavel și Timotei, dar mai cu seamă faptul că Timotei făcea parte dintre ucenicii Apostolului neamurilor, numai acesta din urmă putea să adreseze lui Timotei rugămîntea de a rămîne la Efes (1, 3). Acest moment, care poate fi calificat drept istoric, pentru că rămînerea lui Timotei la Efes echivalează cu instalarea sa ca Episcop al Bisericii acestei cetăți, n-a putut fi decît urmarea hotărîrii Sfîntului Apostol Pavel, întemeietorul Bisericii din Efes (Fapte 19, 1—20, 1) în unire cu membrii presbiterionului, adică cu mai-marii preoților, care au participat la hirotonia sa ca episcop (4, 14 vezi și comentariul).

Așezarea lui Timotei la Efes de către Sfîntul Apostol Pavel, în timpul trecerii sale prin această cetate, după eliberarea din prima captivitate romană (cf. Fapte 28, 30—31) și după propovăduirea sa în Spania (cf. Rom. 15, 24), justifică scrierea și expedierea acestei Epistole de către Apostolul neamurilor care urmărește să consolideze autoritatea acestuia la Efes și să-i pună la îndemîină o călăuză prețioasă pentru lucrarea

19. Vezi comentariul la 1, 1.

20. *Op. cit.*, P.G., LXII, 503.

21. *Ibidem*.

sa de înalt cîrmuitor bisericesc. Îndrumările date trebuiau să fie aduse și la cunoștința credincioșilor acestei Biserici. În timp ce Timotei va rămîne ca episcop la Efes, Sfîntul Apostol Pavel va pleca spre Macedonia, conformîndu-se îndatoririi oricărui Apostol (trimis) al lui Hristos de a se deplasa permanent spre a duce cuvîntul Evangheliei în cît mai multe părți ale lumii (Fapte 1, 8).

Că Sfîntul Apostol Pavel este autorul Epistolei întîii către Timotei se poate vedea, în mod clar, din rugăciunea de mulțumire pe care Apostolul neamurilor o înalță lui Hristos **pentru că l-a rînduit ca slujitor al Său**, deși, înainte, el era hulitor, prigonitor și batjocoritor al creștinilor (1, 12—13). Din celelalte cărți ale Noului Testament (Fapte 9, 3—22; 22, 3—21; 26, 9—20; Gal. 13—16 etc.) se știe că Sfîntul Apostol Pavel s-a convertit la noua credință în urma minunii de pe drumul Damascului. Formulările acestui autentic psalm al Noului Testament (I Tim. 1, 12—17, vezi comentariul) sînt atît de autentice și de o atît de mare sinceritate, încît nu pot să fie atribuite altcuiva decît aceluia care a trăit direct și personal experiențele pe care le descrie, adică Sfîntul Apostol Pavel, în același timp și autorul Epistolei.

Textul Epistolei dezvăluie, în continuare, poziția de îndrumător pe care autorul ei, Sfîntul Apostol Pavel, o are în raport cu Timotei, destinatarul acestei Epistole. Sfîntul Apostol Pavel, ca părinte și îndrumător, i se adresează lui Timotei îndemnîndu-l să se lupte lupta cea bună potrivit proorociilor făcute mai înainte asupra lui, avînd credință și cuget bun (1, 18—19); să pună înaintea creștinilor învățătura cea adevărată (4, 6, 11; 5, 7; 6, 10, 12, 13—14, 20 etc.). Nimeni, în afară de Apostolul neamurilor, n-ar fi putut și n-ar fi fost îndreptățit să adreseze destinatarului Epistolei asemenea îndrumări și îndemnuri și altele asemănătoare acestora.

Un puternic argument în favoarea autenticității Epistolei întîii către Timotei este evocarea, de către autorul ei, a unui episod al luptei Apostolului neamurilor dusă la Efes, împotriva unor eretici primejdioși din care sînt amintiți cu numele Imeneu și Alexandru (1, 20; cf. II Tim. 2, 17) care au fost excluși din Biserică. Unul din acești eretici, Alexandru arămarul, va urmări cu vrăjmășia lui pe Apostolul neamurilor multă vreme. El s-ar fi putut afla la obirșia denunțului calomnios care a avut ca urmare a doua captivitate romană și, în final, martiriul Sfîntului Apostol Pavel la Roma (II Tim. 4, 14; cf. 4, 6—8). Ca un bun cunoscător al situației din Biserica Efesului, Sfîntul Apostol Pavel face din evocarea episodului care a avut drept consecință excluderea din Biserică a lui Imeneu și Alexandru și un avertisment pentru Timotei, care trebuia să se ferească de asemenea oameni atît de periculoși, nu numai pentru învățătura cea adevărată, dar și în ce privește siguranța sa personală (I Tim. 1, 19—20; II Tim. 4, 15). Ce falsificator ar fi avut atîtea elemente la dispoziție pentru a scrie aceste pagini, dacă el însuși nu ar fi trăit, personal, asemenea evenimente, precum cele descrise de cele două Epistole către Timotei? Cine ar fi îndrăznit să imagineze asemenea fapte și situații față de memoria atît de fidelă și de vie a Bisericii efesene? Cine ar fi riscat, într-o scriere atît de specifică și de originală, asemenea referiri, dacă ele nu s-ar fi dovedit de un real interes și de o mare

importanță pentru destinatarul(ii) Epistolei? O scriere falsificată ar fi rămas ștearsă, fără relief, fără referiri la evenimente, fapte, oameni și situații de atât de mare notorietate.

Autorul Epistolei se recomandă ca propovăduitor, Apostol și învățător *al neamurilor* (2, 7; vezi și II Tim. 1, 11). Pronumele *ἐγώ*, eu («pentru care am fost eu așezat propovăduitor și Apostol... învățător al neamurilor»), întâlnit de trei ori în această Epistolă pentru a desemna pe autorul ei (vezi și 1, 11, 15; cf. Rom. 7, 9; 11, 13; 16, 4; II Cor. 1, 23; 2, 2; 12, 15 etc.) introduce, în contextul de mai sus, cele trei denumiri pe care, în epoca apostolică, nu le-a purtat decît Sfîntul Apostol Pavel, fiind urmate de atributul substantival genitival «al neamurilor».

Sfîntul Apostol Pavel se arată ca autor al Epistolei și în acele texte în care el îl anunță pe Timotei că dorește să revină la Efes, Epistola fiind menită să suplinească absența Apostolului autor și să îndrume pe Timotei, în cazul în care acesta își va întîrzia venirea sau în cazul în care această venire nu mai putea avea loc (3, 14—15; 4, 13).

b. Aspecte ale relațiilor personale dintre autor și destinatar, dovezi ale autenticității Epistolei. De mare importanță pentru dovedirea autenticității Epistolelor pastorale sînt acele date care se referă la relațiile directe și personale dintre autorul și destinatarul acestor scrieri pauline, pe care le vom denumi, pentru facilitarea enunțului, cu termenul latin de *personalia*.

În mod firesc, ne vom ocupa de aceste *personalia* numai în măsura în care ele se întîlnesc în Epistola întîi către Timotei. Ar fi greșit să se creadă însă că aceste *personalia* întîlnite în I Timotei reprezintă simple și facile evocări sentimentale menite să creeze acea *captatio benevolentiae* din partea destinatarilor Epistolei, în vederea obținerii din partea lor a unei azeziuni cît mai depline la îndrumările apostolice. Aceste *personalia* sînt parte integrantă a Epistolei, aspecte oficiale ale scrisului apostolic, slujind scopul urmărit de Apostolul autor de a înfățișa pe Timotei sau Tit ca persoane oficiale cu înalte rosturi în cele două Biserici în care au fost rînduiți drept cîrmuitori spirituali. De aceea aceste *personalia* nu reduc Epistolele pastorale la simple scrieri semi-oficiale și, cu atît mai mult, la bilete personale ale Apostolului neamurilor către doi din ucenicii săi.

Primul text din Epistolă care cuprinde o referire la legăturile dintre autor și destinatar e: «Pavel, Apostol al lui Hristos Iisus..., *lui Timotei, adevărat fiu întru credință*» (1, 1—2) și dovedește cu prisosință exactitatea aprecierii de mai înainte. Cuvintele: «*Lui Timotei, adevărat fiu întru credință*» nu reprezintă o simplă stabilire a destinatarului unei Epistole. Ele sînt o evocare complexă a personalității spirituale a lui Timotei, a experienței lui dobîndite de-a lungul multilor ani petrecuți alături de Sfîntul Pavel, a treptei înalte de desăvîrșire creștină atinsă de primul episcop al Efesului, o justificare, înaintea tuturor, a azezării lui Timotei în înalta dregătorie bisericească de la Efes. Deci, deși termenul «fiu» stabilește strînsa legătură personală dintre dascăl și ucenic, expresia «*întru credință*» ca și epitetul «*adevărat*», stabilesc deîndată caracterul oficial al aprecierii autorului Epistolei.

Pe bună dreptate, Sfântul Ioan Hrisostom notează în comentariul său la aceste cuvinte pauline : «Atributul *«adevărat»* pe care îl adaugă (autorul) aici înseamnă exacta și, mai presus de toți ceilalți, asemănare a ucenicului cu dascălul»²². Altfel spus, Timotei ne apare aici ca un autentic urmaș al Apostolului și moștenitor al aceluiași însușiri și, într-o măsură, și daruri ca acelea ale părintelui său spiritual. Fundamental rămîne faptul că oricine altcineva ar fi făcut asemenea aprecieri asupra lui Timotei decît Apostolul neamurilor, aceste aprecieri nu ar fi putut să fie primite de Biserică și nu ar fi avut nici un fel de teme și de consistență deoarece ele ar fi rămas pur formale, Apostolul neamurilor fiind singurul îndreptățit la formularea lor. Deși personale, aceste aprecieri sînt făcute în fața întregii Biserici și pentru întreaga Biserică.

Textul : «*După cum te-am rugat să rămîi în Efes cînd plecam în Macedonia ca să poruncești unora să nu învețe într-alt chip...*» (1, 3) se numără printre documentele capitale ale Bisericii apostolice pentru că este primul care ne dezvăluie actul instalării unui episcop la Efes. În același timp însă, el pune în lumină afecțiunea profundă a Apostolului neamurilor față de ucenicul său iubit prin folosirea verbului *παρακαλέω*, a ruga, a apela, a invita, a îndemna, dar și a mîngîia, a încuraja, a întări. Chiar dacă acest verb nu ar mai fi fost întîlnit nicăieri în celelalte scrieri pauline (ceea ce, desigur, nu este cazul), el ar fi trebuit folosit aici pentru a pune în lumină inefabilul și complexitatea sentimentelor și trăirilor Sfântului Pavel și Timotei la cea mai lungă, dacă nu chiar la definitivă lor despărțire după atîția ani de apropiată și neîntreruptă colaborare. Nimeni, în afară de Apostolul neamurilor, n-ar fi putut găsi cuvîntul și tonul potrivit pentru a evoca atît de exact, dar și atît de subiectiv, momentul despărțirii lui Timotei de dascălul său. Cunoașterea și înțelegerea în Biserică vin din trăirea cu sinceritate și profunzime a dragostei care unește și întărește pe cei care o cunosc și o practică. Într-un astfel de context expresia : «*Te-am rugat să rămîi în Efes cînd plecam în Macedonia*» are în ea ceva dureros, omeneste vorbind, pentru că ea exprimă despărțirea dintre dascăl și ucenic și chiar îndepărtarea (Macedonia este, practic, pe alt continent) dintre ei. Textul ne informează însă cu exactitate că Timotei a rămas la Efes pentru a îndeplini o misiune oficială din însărcinarea Apostolului neamurilor, îndrumătorul și dascălul său, în interesul înalt al Bisericii lui Hristos al cărui slujitor era. Dar aspectele pur umane, încărcătura lor subiectivă decurgînd dintr-un astfel de act, nu pot să fie disimulate și nici nu este necesar.

Încărcată de gingășie și delicatețe este folosirea pluralului «*noi știm*» din 1, 8 de către autorul Epistolei care asociază pe ucenicul său iubit la afirmația de fond «*că Legea este bună dacă se folosește cineva de ea potrivit Legii*» (1, 8).

Puternic evocator în ce privește relațiile dintre autorul Epistolei și destinatarul acesteia este textul : «*Această poruncă îți încredințez, fiule Timotei, ca, potrivit proorociilor făcute mai înainte asupra ta, să te lupți lupta cea bună, potrivit lor*» (1, 18).

22. *Ibidem*, 505.

Ca și în cazurile de mai sus, și textul de față rămîne, în primul rînd, o îndrumare oficială («Această poruncă îți încredințez, fiule Timotei»). Dar evocarea unor momente din viața lui Timotei atît de semnificative ca proorociile făcute asupra sa, privite ca temeuri ale împlinirii exemplare a îndatoririlor sale oficiale, nu putea să aparțină decît unei persoane care cunoștea intim aceste fapte din trecutul lui Timotei. Această persoană nu putea să fie decît Sfîntul Apostol Pavel, autorul Epistolei.

Am amintit, în capitolul anterior, importanța și valoarea textului din I Timotei 1, 19—20, pentru dovedirea autenticității Epistolei.

În textul din 1, 3, se poate distinge, abia disimulat, regretul despărțirii lui Timotei de dascălul său iubit, Sfîntul Pavel, el trebuind să rămînă la Efes. Personal, socotim că sintagma : «E prea adevărat cuvîntul : «Dacă cineva rîvnește păstorie (episcopie), bun lucru pofteste» (3, 1) constituie și o încurajare, o îmbărbătare a lui Timotei, care avea de îndeplinit, la Efes, o lucrare atît de nobilă și de importantă în Biserică, precum și o justificare a renunțării la care a trebuit să consimtă, despărțindu-se de Sfîntul Apostol Pavel.

În ce ne privește, socotim că textul : «*Acestea ți le scriu, nădăduind să vin la tine, cît mai curînd. Iar dacă eu voi întîrzia, să știi cum trebuie să se poarte în casa lui Dumnezeu*» (3, 14—15 ; vezi și 4, 13) exprimă un simplu deziderat, Sfîntul Apostol Pavel, știind că, de fapt, el nu va mai putea să se reîntoarcă la Efes. În partea a doua a textului («Iar dacă eu voi întîrzia, să știi cum trebuie să se poarte în casa lui Dumnezeu») se vede că Epistola este menită să suplinească absența Apostolului din Efes. Explicînd însă aceasta, Sfîntul Apostol Pavel își exprimă marea purtare de grijă față de sensibilitatea și dorința lui Timotei de a vedea pe dascălul său acolo unde el trebuia să-și desfășoare activitatea neîntreput.

Sfîntul Ioan Hrisostom a sesizat acest aspect al textului paulin amintit mai sus, cînd scrie : «Nu pentru aceasta îți scriu, zice (Apostolul), ca și cum n-aș mai veni la tine, ci voi veni, desigur ; iar dacă totuși voi întîrzia, să nu te neliniștești și să nu te tulburi. Deci i-a scris acestea spre a-i conțeni mîhnirea»²³. Felul în care Apostolul își formulează, în textul de mai sus, aprecierea că Epistola este trimisă cu titlul de act oficial privind conduita tuturor în Biserică, trădează, încă o dată, afecțiunea deosebită și sentimentele de părintească dragoste pe care le nutrea față de Timotei, semn al originii pauline a Epistolei. E de notat, încă o dată, că evocările unor sentimente personale sînt în așa fel exprimate încît îndrumările oficiale ale Apostolului neamurilor nu au nimic de suferit, ci, dimpotrivă, ele sînt și mai bine reliefate într-un astfel de context (vezi și 4, 13).

Un alt text al Epistolei care reliefează puternicele legături personale dintre autorul și destinatarul acesteia este următorul : «*Nimeni să nu disprețuiască tinerețele tale*» (4, 12). Apostolul neamurilor se arată, aici, preocupat de ecoul pe care l-ar putea avea asupra unora dintre credincioșii efeseni faptul că episcopul lor este tînăr, ceea ce ar fi putut să nu coincidă cu imaginea pe care ei ar fi putut-o avea despre un cîrmui-

23. *Ibidem*, 554.

tor spiritual cu o atît de înaltă răspundere în Biserica Efesului. De aceea, prin cuvintele de mai sus, Sfîntul Pavel îl învăluie pe Timotei cu grijă părintească, ocrotindu-l împotriva unor prejudecăți care puteau să producă mult rău activității sale misionare. Acesta este un semn al dragostei autorului față de Timotei, dar și al purtării de grijă față de progresele spirituale ale credincioșilor efeseni (4, 16).

Efectul urmărit de Sfîntul Apostol Pavel nu se mărginește însă la ocrotirea părintească a lui Timotei în fața unor credincioși efeseni. Bun pedagog și psiholog, el folosește acest prilej pentru a chema pe Timotei, cu o mare vigoare, în modul cel mai hotărît cu putință, la împlinirea unui adevărat cod de conduită misionar-pastorală, de desăvîrșire morală, ca sursă sigură a izbînzilor din activitatea sa concretă în raport cu creștinii efeseni (4, 12—16).

Într-un astfel de context, autorul Epistolei amintește lui Timotei hirotonia sa ca episcop, de către membrii presbiterion-ului, această sursă inepuizabilă pentru orice slujitor bisericesc de reînnoire a zelului preoțesc, chemîndu-l la o neconținută lucrare pastorală: «*Nu nesocoti harul din tine, care ți s-a dat, prin proorocie (vezi 1, 18), cu punerea mîinilor mai-marilor preoșilor*» (4, 14). Reamintirea unor circumstanțe atît de speciale ca acelea ale primirii de către Timotei a harului preoției în cea mai înaltă treaptă a sa, a solemnității unice a acestui moment, nu poate fi și nici nu este opera unui falsificator. Numai acela care l-a pregătit pe Timotei pentru a ajunge la hirotonia sa ca episcop, și care a participat nemijlocit la acest eveniment, putea să-l evoce și să-l folosească într-un sens atît de pedagogic, de creator. În trecut fie spus, Apostolul neamurilor realizează, prin amintirea solemnității care a însoțit actul hirotoniei lui Timotei, și un alt obiectiv la fel de important ca cel amintit mai sus, și anume acela că se reamintește creștinilor efeseni deosebita slujire încredințată lui Timotei de cea mai înaltă cîrmuire bisericească a epocii apostolice.

Este demn de subliniat că, în gîndirea paulină, propășirea spirituală a fiecărui creștin ca și aceea a întregii comunități, mîntuirea credincioșilor, este legată de activitatea păstorului duhovnicesc, de propășirea acestuia pe toate planurile: «*Ia aminte la tine însuți și la învățătură; stăruie în acestea, căci aceasta făcînd, și pe tine te vei mîntui, și pe cei care te ascultă*» (4, 16).

Epistola întii către Timotei îl împovărează pe destinatarul ei cu numeroase și dificile îndatoriri. Acestea îi vor ocupa în totalitate timpul și-l vor supune la eforturi și tensiuni psihice permanente care vor avea drept urmare secătuirea forțelor fizice și psihice (vezi 5, 23 și comentariul). Timotei este pivotul întregii vieți creștine a Bisericii Efesului, de el depinzînd, în totalitate, aplicarea în existența de fiecare zi a creștinilor efeseni, a îndrumărilor complexe ale Apostolului neamurilor. Dar, ca unul care l-a păstrat aproape de sine peste 15 ani, Sfîntul Apostol Pavel știe două lucruri despre starea de sănătate și despre modul de viață al lui Timotei. El știe că Timotei are o constituție plăpîndă, expusă îmbolnăvirilor, mai ales îmbolnăvirilor de stomac și mai știe că ucenicul său iubit se abținea total de la consumarea vinului, supunîndu-se unei aspre discipline ascetice. Acest fapt avea drept urmare ac-

centuarea unor mai vechi boli de stomac și a unor stări de slăbiciune generală, vinul fiind considerat, atunci ca și acum, un tonic apreciat și, pînă la un punct, un medicament, dacă nu se abuzează de folosirea lui²⁴. Față de această stare de lucruri, care putea zădărnici, într-o mare măsură, aplicarea îndrumărilor din Epistolă, Sfîntul Apostol Pavel este singur în măsură să intervină pentru a curma totala abținere a lui Timotei de la consumarea vinului, și-i poruncește: «Nu bea, de acum (din momentul primirii Epistolei) numai apă, ci folosește puțin vin pentru stomac și pentru deseale tale slăbiciuni» (5, 23). Textul este o îndrumare oficială pentru că se referă la crearea unei condiții *sine qua non* pentru desfășurarea normală a vieții bisericești și creștine din Efes: sănătatea episcopului acestei Biserici.

Textul de mai sus este introdus într-un context în care Timotei este solicitat la maximum de împovăraătoare îndemnuri și sarcini transmise de Apostolul neamurilor (5, 17—25), poate cele mai dificile pentru un episcop. Prin natura lor, aceste sarcini așezate pe umerii lui Timotei îi puteau primejdi sănătatea șubreziată. În mod firesc, Apostolul îl atenționează pe Timotei tocmai în direcția ocrotirii acestei sănătăți care condiționează aplicarea îndrumărilor apostolice din Epistolă, dar mai ales cele din pericopa 5, 17—25 a căror împlinire îi revenea, în exclusivitate, episcopului. De aceea, textul din 5, 23 nu trebuie considerat ca o digresiune, ca o inserție întâmplătoare în contextul amintit, ci ca parte integrantă a pericopei 5, 17—25, cerută de logica internă a gândirii pauline.

În acest text, se poate constata arta deosebită cu care Apostolul neamurilor își construiește Epistola, prin alternarea, aproape permanentă, a exortației, a îndrumării apostolice, cu evocarea, întotdeauna sugestivă și semnificativă, a unor momente din viața lui Timotei sau din trecutul comun al Apostolului neamurilor și al lui Timotei.

Din această metodă de construire a Epistolei rezultă o asemenea întrepătrundere a îndrumării apostolice cu așa-zisele *personalialia*, încît este cu neputință să nu se constate autenticitatea și veridicitatea datelor din Epistolă și, în final, autenticitatea însăși a Epistolei.

c. **Trăsături psihologice ale autorului, care dovedesc că acesta este Sfîntul Apostol Pavel.** După cum Timotei, ca episcop al Efesului, este prezent în întreaga Epistolă de care ne ocupăm, de persoana și lucrarea lui depinzînd întreaga aplicare a indicațiilor din Epistolă, tot astfel este prezent și Sfîntul Apostol Pavel în paginile aceleiași Epistole cu întreaga sa experiență misionară și apostolică, precum și cu prestigiul și autoritatea sa. Fără obîrșia lor paulină, îndrumările Epistolei nu puteau avea nici o consistență și, mai ales, nu puteau îndatora pe nimeni, cu atît mai puțin pe Timotei al cărui suflet nu putea să vibreze decît la cuvîntul și îndemnul paulin.

24. Hipocrate, *De medic. antiq.*, 13, recomandă vinul ca remediu împotriva unor boli de stomac, ca și Plutarh (*De San. Praec.*, 19). Vezi alte referințe în acest sens la G. Wohlenberg, *Die Pastoralbriefe (der erste Timotheus — der Titus — und der zweite Timotheusbrief)*, în «Kommentar zum Neuen Testament» herausgegeben von Dr. Theodor Zahn, 3. Auflage, Leipzig, Erlangen, 1923, p. 194.

Dar sufletul Apostolului neamurilor, uriașa sa personalitate și autoritate sînt vădite în fiecare rînd și în fiecare cuvînt al Epistolei. Trăsăturile sale sufletești și acele unice manifestări psihologice ale Apostolului neamurilor sînt caracteristice întregii Epistole.

Dintre acestea, se cuvine semnalată, în primul rînd, acea nestăvilită năzuință a autorului Epistolei de a sluji *Biserica lui Hristos* și de a o înfățișa înaintea tuturor ca instituția cea mai vrednică de cinstire, aducînd tuturor oamenilor folos și propășire, precum și cea care poate transforma conștiințele în cea mai pozitivă direcție, aceea a ajungerii fiecăruia la un înalt nivel moral și religios.

Autorul Epistolei se proclamă cu îndreptățită mîndrie Apostol, propovăduitor și învățător al lui Hristos, deci al Bisericii (2, 7 ; II Tim. 1, 11); el a fost așezat să slujească lui Hristos, deși, mai înainte, hulea, prigonea și batjocorea Biserica (1, 12—13). Dar dacă asupra lui s-au revărsat cu atîta îmbeșugare harul și dragostea lui Hristos, aceasta indică numai un început al acestor daruri divine care se vor revărsa asupra tuturor celor ce vor crede în Hristos, spre viață veșnică (1, 16).

Numai Apostolul întemeietor ar fi putut manifesta atîta *purtare de grijă față de Biserica Efesului*, de viitorul ei, de dezvoltarea ei cît mai armonioasă, în cea mai liniștită și pașnică atmosferă, favorabilă vieții creștine cuviincioase și curate (2, 2). În sufletul Apostolului își face loc preocuparea majoră de a crea și de a atrage pentru Biserică întreaga apreciere și simpatie a înaltelor stăpîniri (2, 2), a celor din afară (3, 7) și, în general, a întregii societăți în care aceasta își desfășoară activitatea (vezi și Rom. 13, 1—8 ; I Cor. 10, 32 ; Fil. 2, 15 ; Tit 3, 1 ; I Petru 2, 13). Din aceste preocupări se distinge psihologia Apostolului care se identifică cu viitorul și destinul Bisericii, căreia i-a pus început prin propovăduirea sa misionară. Nimeni nu ar fi putut manifesta o atît de puternică și autentică purtare de grijă față de Biserica Efesului ca acela care și-ar fi jertfit oricînd și viața pentru propășirea și viitorul ei. Insistența autorului Epistolei ca Biserica Efesului să fie ferită de dezordine (2, 8—12), de erezii șieretici (1, 3—4, 7, 19—20 ; 4, 1—5 ; 6, 3—4 etc.), să fie înzestrată cu o ierarhie bisericească, aleasă din rîndul celor mai vrednici creștini (3, 1—10, 12—13 ; 5, 22 etc.), arată dorința Apostolului de a menține această Biserică în fruntea comunităților creștine apostolice.

Amintirea momentului solemn al hirotonirii lui Timotei ca episcop de către presbiterion, adică de cei mai înalți cîrmuitori ai Bisericii apostolice, trădează satisfacția autorului Epistolei de a fi atras încă o dată (vezi și Fapte 21, 18 ; Gal. 2, 2), aprecierea stîlpilor Bisericii (Gal. 2, 9) pentru lucrul său misionar.

Ca unul care privește viața creștină din Efes din perspectiva unei bogate experiențe misionare, Sfîntul Apostol Pavel manifestă o puternică înclinație către o terminologie teologică fermă, exactă și expresivă. Sfîntul Apostol Pavel creează, în I Timotei, formulări teologice deosebit de sugestive, ușor de reținut și, mai cu seamă, ușor de înțeles pentru toți creștinii, mai cu seamă în ce privește desemnarea dreptei învățături : «învățătura lui Dumnezeu» (6, 1), «învățătura cea după dreapta credință» (6, 3), «cuvintele cele sănătoase ale Domnului nostru Iisus

Hristos» (6, 3), «porunca» (1, 18 ; 6, 14), «comoara încredințată» (6, 20) etc. Aceste expresii au o anume solemnitate și forță, impunând prin exactitate și putere de sugestie. Ele dezvăluie acea înclinație către sinteză, către o ordine religioasă precisă, manifestată de Apostolul neamurilor în I Timotei, Epistola unor trăiri și simțăminte pe care autorul ei nu le-a mai dezvăluit în scrierile sale anterioare.

Sintezele teologice și doxologice pe care le întâlnim în toate Epistolele pastorale, dar mai cu seamă în I Timotei, trădează psihologia Apostolului dornic să transmită cititorilor săi formulări de o mare exactitate, dar și de o aleasă ținută și frumusețe literară, prilejuindu-le acestora contactul cu puritatea și înălțimea învățaturii creștine. Să amintim, în această ordine de idei, imnul de mulțumire înălțat de autorul Epistolei în legătură cu bunătatea divină manifestată la alegerea sa ca Apostol (1, 11—16), așa-numitul imn al creștinătății (3, 15—16), cele două doxologii mari ale Epistolei (1, 17 ; 6, 15—16) etc.

Autorul Epistolelor pastorale are psihologia celui ce instruieste pe cei doi episcopi cărora le sînt adresate aceste Epistole. El nu se mai adresează, ca în celelalte cazuri, unor Biserici, deci unor comunități creștine, ci unor persoane bisericești importante, unor oameni cu bogată experiență misionară. De aici schimbarea de ton, de vocabular, a modului de abordare a problemelor de către Sfîntul Apostol Pavel în Epistolele pastorale.

Epistolele pastorale sînt scrise între anii 65—66, cînd autorul lor, Sfîntul Apostol Pavel, era trecut de 60 de ani, deci un bărbat bătrîn (cf. Filimon 9), manifestîndu-se, din punct de vedere psihologic, ca atare ^{24a}. De pe această poziție, Sfîntul Apostol Pavel i se adresează lui Timotei ca un părinte unui fiu al său, manifestîndu-și un indiscutabil ascendent în această direcție (1, 2, 18 ; 5, 1—2, 11 ; 6, 20).

Totodată, Epistolele pastorale ne dezvăluie un Apostol al neamurilor care oferă cititorilor săi un bilanț al lucrării sale misionare (vezi II Tim. 4, 7—8), care reprezintă, totodată, un punct final în activitatea sa și începutul unei noi dezvoltări a Bisericii încredințate ierarhiei bisericești, în frunte cu episcopul. De aici marea sa preocupare față de hirotonia slujitorilor bisericești, de alegerea, pentru această slujire, a celor mai buni și devotați credincioși (I Tim. 3, 1—13 ; 6, 22, 23—24 ; Tit 1, 5—9). Se simte că Apostolul neamurilor trăiește intens, cu o mare îngrijorare, acest moment al transmiterii puterii bisericești către membrii ierarhiei. De aici rezultă tonul ferm și precis, concizia și exactitatea formulărilor, autorul urmărind să se facă deplin înțeles nu numai de contemporani, ci și de cei ce vor urma la cîrmuirea Bisericii. Vocabularul Epistolei este adaptat acestei exigențe și psihologii.

În Epistolele pastorale este evidentă dorința Sfîntului Apostol Pavel de a se instaura, în comunitățile creștine, o *deplină ordine*, o viață creștină al cărei atribut fundamental să fie rînduiala și armonia, factori decisivi ai propășirii, pe toate planurile, a creștinilor (cf. I Tim. 2, 2). Apostolul neamurilor dorește ca fiecare membru al comunităților creștine să-și cunoască locul și rolul său în Biserică, să contribuie cu lucra-

24a. O dezvoltare în acest sens să se vadă la C. Spicq, *Les Ep. Past.*, p. 146—156.

rea sa la propășirea generală. De aici, precisa și amănunțita amintire a fiecărei categorii de creștini din Biserica Efesului : preoți, diaconi, diaconițe, văduve, bătrâni, bătrîne, tineri și tinere, stăpîni și sclavi, bogați și săraci.

Sfîntul Apostol Pavel al Epistolelor pastorale este același aprig și dîrz propovăduitor și apărător al Evangheliei de totdeauna, numai că, în sufletul său, și-au făcut loc alte preocupări mai practice, avînd un mai pronunțat caracter organizatoric pentru că el dezleagă, pentru generația sa și pentru cele care o vor succeda, marea taină a transmiterii puterii bisericești de la Apostoli la episcopi și ceilalți membri ai ierarhiei bisericești.

El are și manifestă psihologia celui ce predă puterea bisericească și se îngrijește ca acest act să se producă în cele mai bune condiții.

2. Mărturii externe privind autenticitatea Epistolei

Procesul, adesea îndelungat și, uneori, complicat, de acceptare a unei cărți în canonul Sfintei Scripturi, începe din clipa transmiterii și a primelor lecturi publice și oficiale ale cărții respective (cf. II Petru 3, 15—16). Acest proces se confundă, în cazul celor mai numeroase cărți ale Noului Testament, cu acela al recunoașterii autenticității acestora. Oricare scriere cu caracter oficial provenind, de exemplu, de la un Sfînt Apostol era primită de comunitățile creștine cu o mare bucurie și devenea, îndată, normativă, deci canonică, fiind socotită ca inspirată prin însuși faptul că provenea de la un Apostol. Între apostolicitatea unei scrieri și canonicitatea ei se poate pune semnul egalității. Instituția care garantează și declară canonicitatea unei scrieri, urmînd adesea o procedură care n-a fost niciodată stabilită formal, dar a fost aplicată fără nici o excepție de-a lungul primelor secole creștine, este Biserica.

Un criteriu de mare valoare pentru primirea unei scrieri între cărțile canonice este acela al folosirii scrierii respective în cele mai vechi și mai venerabile opere ale scriitorilor bisericești. Pe această cale, se face dovada vechimii, autorității și cinstirii de care se bucurau între creștinii primelor secole una sau alta din scrierile pe care le vom întîlni, mai tîrziu, în canonul Sfintei Scripturi.

Cele mai valoroase mărturii pentru stabilirea importanței, vechimii și canonicității unei scrieri sînt de regulă cele pe care le aflăm în scrierile *Părinților apostolici*.

a. **Aluzii și citate din Epistola întii către Timotei întîlnite în scrierile creștine din secolele I și II.** Cu privire la Epistola întii către Timotei, se pune, în ce privește folosirea ei în scrierile creștine foarte vechi, o problemă specială, aceea că ea se numără printre acele scrieri ale Noului Testament, alături de Sfintele Evanghelii sinoptice, care sînt citate într-o altă carte a Noului Testament, în mod expres.

În cea de-a doua Epistolă a sa (3, 15), Sfîntul Apostol Petru scrie : *«Și îndelunga răbdare a Domnului nostru socotiți-o drept mîntuire, precum v-a scris și iubitul nostru Pavel după înțelepciunea dată lui»*. Sfîntul Apostol Petru face precizarea expresă în textul de mai sus că Sfîntul

Apostol Pavel a scris că «îndelunga răbdare a Domnului nostru» (Iisus Hristos) să fie socotită mîntuire, făcînd, în consecință, trimitere la o Epistolă paulină. Singurul text din Epistolele Sfîntului Apostol Pavel în care se vorbește despre îndelunga răbdare (μακροθυμία) mîntuitoare a lui Hristos se întîlnește în I Timotei 1, 16: «Dar tocmai pentru aceasta am fost miluit ca, întru mine, mai întîi, să arate Iisus Hristos toată îndelunga răbdare ca pildă celor ce urmează să creadă în El spre viața veșnică»²⁵. Ținînd seama că Epistola a doua a Sfîntului Apostol Petru a fost scrisă în primăvara anului 67²⁶, este lesne de înțeles importanța acestei referiri la un text din Epistola întîii Timotei pentru *datarea, autenticitatea și canonicitatea* acesteia din urmă.

În scrierile Părinților apostolici se întîlnesc numeroase aluzii, expresii și citate din Epistolele pastorale.

Învățătura celor 12 Apostoli, scriere datînd de la sfîrșitul secolului I²⁷, în capitolul XV, 1 precizează: «Hirotoniți-vă deci episcopi și diaconi, vrednici de Domnul, bărbați blinzi, neubitori de argint ἀφιλαργύροσ), adevărați și încercați». Textul de mai sus se inspiră, în mod indubitabil, din I Timotei 3, 1—10, 12—13, unde se vorbește despre episcopi, preoți și diaconi și despre condițiile pe care trebuie să le îndeplinească cei care aspiră la primirea Sfîntei Taine a Hirotoniei în cele trei trepte ale ierarhiei bisericești²⁸. Textul din *Învățătura celor 12 Apostoli* este o versiune prescurtată a pericopei I Timotei 3, 1—10 (vezi și Tit 1, 5—9). Trei din condițiile întîlnite în *Învățătura celor 12 Apostoli*, și anume acelea care cer celor care trebuie să primească hirotonia să fie blinzi, neubitori de argint și încercați, sînt extrase din I Timotei 3, 3 și 10, singurul text nou testamentar în care se întîlnesc cele trei atribute amintite în *Învățătura celor 12 Apostoli*²⁹.

În *Epistola către Corinteni* a Sfîntului Clement Romanul, scrisă între 96 și 98, se întîlnesc peste douăzeci și cinci de paralele cu Epistolele pastorale dintre care destul de multe sînt întîlnite în I Timotei:

- I Timotei 1, 17 = Epistola către Corinteni LX 1, 2.
- I Timotei 1, 17 = Epistola către Corinteni XXXII, 4.
- I Timotei 2, 3 = Epistola către Corinteni VII, 3.
- I Timotei 2, 7 = Epistola către Corinteni LX, 4.
- I Timotei 2, 8 = Epistola către Corinteni XXIX, 1.
- I Timotei 5, 4 = Epistola către Corinteni VII, 3.

25. C. Spicq, *Les Ep. Past.*, p. 161; idem, *Les Epîtres de Saint Pierre*, în col. «Sources Bibliques», Gabalda, Paris, 1966, p. 261; L. Cerfaux, *Les Epîtres pastorales*, în *Introduction à la Bible*, sous la direction de A. Robert et A. Feuillet, tome II, Nouveau Testament, 2-me Edition, Tournai (Belgia), 1959, p. 526. Termenul μακροθυμία se mai întîlnește în Epistolele pauline, într-un alt context în Rom. 2, 4; 9, 22; II Cor. 6, 6; Gal. 5, 22; Efes. 4, 2; Col. 1, 11; 3, 12; II Tim. 3, 10; 4, 2; Evrei 6, 12.

26. Dr. Vasile Gheorghiu, *Introducerea în Sfintele cărți ale Testamentului Nou*. Tipografia Mitropolitului Silvestru, Editura autorului, Cernăuți, 1929, p. 688—689; *Studiul Noului Testament*, p. 287.

27. A. Médebielle, *Timothée et Tite (Epîtres à)*, în *Dictionnaire de Théologie Catholique*, vol. XV, partea întîii, Paris, 1946.

28. Termenul episkopos, atît în *Învățătura celor 12 Apostoli*, cit și în I Timotei 3, 2, desemnează și pe preoți (vezi comentariul la 3, 2).

29. A. Médebielle, *op. cit.*, col. 1038.

I Timotei 5, 14 = Epistola către Corinteni LI, 1.

I Timotei 6, 1 = Epistola către Corinteni I, 1; XLVII, 7.

Așa-numita *Epistolă a lui Barnaba*, scrisă în jurul anului 120, se folosește de expresia «a se arăta în trup» atât de specifică Epistolei întâi către Timotei (3, 16).

Epistolele Sfântului Ignatie Teoforul, scrise în jurul anului 110, oferă, de asemenea, analogii și paralele cu Epistola întâi către Timotei, după cum urmează :

I Timotei 1, 1 = Magnezieni XI, 1; Tralieni II, 2.

I Timotei 1, 2 = Smirneni XII, 2.

I Timotei 1, 3 (6, 3) = Policarp III, 1.

I Timotei 1, 4 (4, 7) = Magnezieni VIII, 1.

I Timotei 1, 5 = Efeseni XIV, 1.

Epistola Sfântului Policarp către Filipeni, scrisă cu puțin înainte de 110, cuprinde, de asemenea, referiri la Epistola întâi către Timotei :

I Timotei 2, 2 = Filipeni XII, 3.

I Timotei 3, 8—11 = Filipeni V, 2.

I Timotei 3, 5 = Filipeni XI, 2.

I Timotei 4, 15 = Filipeni XII, 3.

I Timotei 6, 7, 10 = Filipeni IV, 1.

Epistola către Diognet, scrisă către anul 150, amintește de textul din I Timotei 3, 16, în XI, 3.

În *Epistola Bisericii din Lion și Vienne*³⁰, scrisă la 177, se amintesc textele din I Timotei 1, 16; 3, 15; 6, 13.

Atenagora Atenianul, în *Solie în favoarea creștinilor*, scrisă la 177, citează, în capitolul XXXVII, textul din I Timotei 2, 2, pe care-l încadrează în versetele 1 și 7 din Romani 13.

Teofil al Antiohiei (130—185), în *Apologia către Autolic*³¹, citează, de asemenea, I Timotei 2, 2, declarând acest text drept cuvânt divin.

Hegesip (a doua jumătate a secolului II) citează I Timotei 6, 21, într-o istorisire păstrată la Eusebiu de Cezareea^{31 a}.

În opera lui Clement Alexandrinul *Ipotipozele* (Scurte comentarii la Sfânta Scriptură, de fapt la texte alese din Sfânta Scriptură) din care ni s-au păstrat doar fragmente, se află 24 de citate din I Timotei. Adesea, aceste citate sînt puse expres sub numele Sfântului Apostol Pavel³². În scrierea *Protreptic*, aparținînd aceluiași scriitor bisericesc, sînt reproduse toate sentințele din I Timotei 4, 8 asupra evlaviei, fiind prezentate drept cuvinte ale Sfântului Apostol Pavel³³.

În *Stromata a II-a*, Clement Alexandrinul citează *in extenso* și în mod exact I Timotei 6, 20—21 pentru a face precizarea importantă :

30. La Eusebiu de Cezareea, *Istoria bisericească* V, 1, 17, P.G., XX, 416, 31. III, 14, P.G., VI, 1140.

31. III, 14, P.G., VI, 1140.

31 a. *Istoria bisericească* III, 32, P.G., XX, 281.

32. Vezi A. Médebielle, *art. cit.*, col. 1040.

33. P.G., VIII, 198.

«Ereticii muștrați de aceste cuvinte aruncă Epistolele către Timotei»³⁴. Tot în *Stromata a II-a*, Clement Alexandrinul citează I Timotei 5, 21 scriind că acesta e cuvîntul Apostolului (neamurilor)³⁵.

În *Stromata a III-a*, același scriitor bisericesc face următoarea precizare: «Știm cîte a rînduit vrednicul Pavel cu privire la femeile diaconie, în una din cele două Epistole către Timotei» (cf. I Tim. 3, 11)³⁶.

Tertulian apără împotriva lui Marcion originea paulină a Epistolelor pastorale. Biserica, precizează el, este unanimă asupra acestui punct. El se miră că Marcion, acceptînd Epistola către Filimon, scrisă unui creștin care nu avea o situație oficială în Biserică, într-o problemă mai mult personală, respinge Epistolele către Timotei care, deși nu sînt adresate unei Biserici, prin problemele pe care le tratează interesează întreaga Biserică³⁷. Tertulian citează de mai multe ori, sub numele Sfîntului Apostol Pavel, Epistolele pastorale³⁸. De mai multe ori, el citează, împotriva erorilor lui Marcion, condamnarea de către Sfîntul Apostol Pavel a «științei mincinoase» (I Tim. 6, 20)³⁹ și a celor care iau aminte la basme și la genealogii fără sfîrșit (1, 4)³⁹.

Sfîntul Irineu citează adesea, în *Adversus haereses*, sub numele Sfîntului Pavel sau, în general, al Apostolului, Epistola întii către Timotei. Chiar la începutul prefeței la scrierea sa, Sfîntul Irineu aplică erorilor timpului său caracterizarea Sfîntului Apostol Pavel făcută în I Timotei 1, 4 iudaizanților efeseni⁴⁰, ca și pe aceea făcută, în I Timotei 6, 20, împotriva științei mincinoase⁴¹.

La Roma, Sfîntul Ipolit citează, în *Philosophumena*⁴², textul din I Timotei 4, 1—5 prin care sînt prezise aparițiile ereziilor în timpurile următoare.

O mare importanță pentru afirmarea și stabilirea canonicității Epistolelor pastorale, în cea de-a doua jumătate a secolului II, a avut-o fără îndoială, *Canonul sau Fragmentul Muratori*, cea mai veche listă cunoscută a cărților canonice ale Noului Testament, descoperit în 1740 în Biblioteca Ambrosiană din Milano de către L. A. Muratori. Textul de 85 de rînduri al acestei lucrări atît de importante pentru studiul canonului Noului Testament, enumeră cărțile Noului Testament începînd cu Evanghelia după Luca pe care însă o numește *a treia*. Este probabil ca, în rîndurile precedente, să se fi amintit celelalte două Evanghelii sinoptice: Matei și Marcu. Toate cele trei Epistole pastorale sînt enumerate în rîndurile 60—63 ale documentului: «*Ad Titum una et ad Timotheum duae pro affectu et dilectione, in honorem tamen Ecclesiae catholicae, in ordinationem ecclesiasticae disciplinae Sanctificatae sunt*» = (Au

34. *Stromata II*, 11, P.G., VIII, 990; trad. rom. de Pr. D. Fecioru, în Clement Alexandrinul, *Scrieri*, partea a doua, *Stromatele*, în col. «Părinți și scriitori bisericești», nr. 5, EIBM, București, 1982, p. 141.

35. *Stromata I*, 1, P.G., VIII, 692; trad. rom. cit., p. 13.

36. *Stromata III*, 6, P.G., VIII, 989, trad. rom. cit., p. 210.

37. *Adv. Marc.*, V, 21, P.L., 2, 556.

38. *De praescript.* 3, 16, 25; *De pudic.* 13; *De resurr. carnis*, 23; *Scorp.*, XIII.

39. *De praescr.*, 7, 16, 23; *Adv. Val.* 3; *De anima*, 18.

40. P.G., VII, 737, 7. I.

41. 2, 14, 7; *Ibid.*, col. 755.

42. 8, 20, P.G., XVI, 336.

fost scrise) «către Tit una (o Epistolă) și către Timotei două (Epistole) din afecțiune și prietenie (dar ele) au fost consacrate totuși, în cinstea tuturor Bisericilor, pentru organizarea disciplinei bisericești».

Prima traducere latină — Itala — a Noului Testament, datînd de la jumătatea secolului II, cuprinde printre Epistolele pauline și Epistolele pastorale ⁴³.

Se poate trage concluzia că, în secolul II, Epistolele pastorale erau recunoscute drept canonice și autentice în întreaga Biserică, fiind cunoscute și folosite atît în Orient, cît și în Occident.

Ereticii gnostici Marcion ⁴⁴ și Basilide ⁴⁵ nu au primit în așa-zisul lor canon Epistolele pastorale. Marcion, trăgînd concluzii exagerate din antinomia paulină între Lege și har, respingea întregul Vechi Testament, pe care-l vedea ca fiind opera unui Dumnezeu răzbunător. Marcion nu acceptă decît zece din Epistolele Sfîntului Apostol Pavel. Între acestea nu se numără cele trei Epistole pastorale și Epistola către Evrei. El considera Epistolele pastorale ca fiind, din punctul lui de vedere, de interes particular și local ⁴⁶. Un motiv special pentru neacceptarea Epistolei a doua către Timotei de Marcion era acela că această scriere afirmă inspirația cărților Vechiului Testament (3, 15—16). Afirmarea necesității faptelor bune ⁴⁷ pentru mîntuire era un alt motiv pentru neacceptarea Epistolelor pastorale în așa-numitul său canon.

Basilide își manifesta opoziția față de Epistola întii către Timotei pentru că, în 6, 20 (cf. Tit 3, 10) ⁴⁸, gnoza este numită falsă știință.

Taĳian s-a declarat împotriva canonicității și autenticității Epistolelor către Timotei pentru că aceste scrieri pauline se pronunță împotriva falsei asceze (I Tim. 4, 3 ; 5, 23) ⁴⁹. El recunoștea canonicitatea și autenticitatea Epistolei către Tit ⁵⁰.

Dat fiind faptul că Epistolele pastorale, mai cu seamă Epistolele către Timotei, au fost privite de ereticii gnostici ca neautentice și necanonice, în temeiul erorilor lor doctrinare, nu este de natură să umbrească unanimitatea întregii tradiții bisericești din secolul al II-lea în ce privește canonicitatea acestor scrieri pauline.

b. Epistola întii către Timotei în secolele III—V. Așa cum s-a arătat mai înainte, în perioada cuprinsă între anii 90—200, care se poate numi a pregătirii canonului Noului Testament ⁵¹, Epistolele pastorale se numără printre scrierile Noului Testament cele mai citate și atestate în scrierile creștine din această epocă. Însuși faptul că unii eretici gnostici manifestă o atitudine negativă față de autenticitatea și canonicitatea-

43. C. Spicq, *Les Ep. Past.*, p. 169; E. Jacquier, *Le Nouveau Testament dans l'Eglise chrétienne*, vol. II: *Le Texte du Nouveau Testament*, ediția a II-a, Gabalda, Paris, 1913, 130—139, 145—146.

44. Tertulian, *Adv. Marc.* 5, 21, P.L., II, 556.

45. Fer. Ieronim, *Prolog in Epist. ad Tit.*, P.L., 26, 589.

46. E. Jacquier, *Le Nouveau Testament dans l'Eglise*, tome premier: *Préparation, formation et delimitation du Nouveau Testament*, Gabalda, Paris, 1911, p. 154—155.

47. Tertulian, *Adv. Mac.*, 5, 21, P.L.; II, 556.

48. Fer. Ieronim, *Prolog in Epist. ad Tit.*, P.L., XXVI, 580.

49. Vezi nota 34.

50. *Ibidem*.

51. E. Jacquier, *Le N. T. dans l'Eglise*, vol. I, p. 32.

tea lor e de natură ca, indirect, să arate că Epistolele pastorale erau privite ca vrednice de cinstire și de primire, în întreaga Biserică.

Între anii 200 și 450, când se poate vorbi despre definitivarea canonului Noului Testament și despre promulgarea listelor oficiale cuprinzând acest canon, așa cum ne-a fost transmis pînă în zilele noastre, Epistolele pastorale sînt, de asemenea, universal atestate, canonicitatea și autenticitatea lor nefiind contestate de nimeni.

În anul 1931, s-a descoperit în Egipt faimosul *Codex Chester Beatty*, care datează din jurul anului 200. Este cel mai vechi manuscris care cuprinde cea mai mare parte a Epistolelor pauline⁵². Din acest important manuscris al Noului Testament în limba greacă, lipsesc din păcate următoarele Epistole pauline: II Tesaloniceni, I și II Timotei, Tit și Filimon⁵³. Această lacună însă nu se datorează neîncrederii față de Epistolele pauline amintite, ci faptului că cel puțin ultimele șapte file (14 pagini) ale manuscrisului, a căror existență inițială este garantată prin prezența a șapte file corespunzătoare la începutul manuscrisului⁵⁴, lipsesc, nefiind descoperite pînă acum. Acest manuscris, descoperit și publicat succesiv⁵⁵, cuprinde Epistolele pauline în următoarea ordine: Romani, Evrei, I și II Corinteni, Efeseni, Galateni, Filipeni, Coloseni și I Tesaloniceni. Se discută dacă cele cinci Epistole pauline (II Tesaloniceni, I și II Timotei, Tit și Filimon), pe care nu le întîlnim în paginile descoperite pînă acum ale *Codex-ului Chester Beatty* ar fi putut să fie, toate, transcrise în cele 14 pagini ale manuscrisului care nu s-au descoperit pînă în prezent⁵⁶. De aici, o serie de speculații privind posibilitatea ca una sau alta din cele cinci Epistole amintite să nu fi putut să fie cuprinsă în acest spațiu, pe care unii critici îl transformă într-un dat absolut de care caligraful care a realizat manuscrisul trebuia să țină seama necondiționat⁵⁷. Se uită astfel că oricînd se putea adăuga un număr de încă 4, 6, 8 sau 10 pagini de papirus la cele 14 care lipsesc pentru a se fi putut transcrie toate cele cinci Epistole pau-

52. Henry A. Sanders, *A Third-Century Papyrus Codex of the Epistles of Paul*, Michigan, 1935; Fr. Kenyon, *The Chester Beatty Biblical Papyri*, Fasc. 3, *Pauline Epistles*, 1936.

53. A se vedea amănunte asupra acestei lacune a codicelui Chester Beatty (P 46 în listele oficiale ale manuscriselor Noului Testament) la J. Jeremias, *Die Briefe an Timotheus und Titus*, în «Das Neue Testament Deutsch», 11. Auflage, Vandenhoeck und Ruprecht, Göttingen, 1975, p. 4; Robert M. Grant, *Introduction historique au Nouveau Testament*, traducere din americană de L. Jospin, Payot, Paris, 1969, p. 170—171; A. Médebielle, *art. cit.*, col. 1042; cuprinsul exact al acestui codex este indicat la Kurt Aland, *Kurzfassete Liste der Griechischen Handschriften des Neuen Testaments. I. Gesamtübersicht*, Walter de Gruyter & Co., Berlin, 1963, p. 31—32 și în Nestle-Aland, *Novum Testamentum Graece* post Eberhard Nestle et Erwin Nestle comuniter ediderunt Kurt Aland, Matthew Black, Carlo Martini, Bruce M. Metzger, Allen Wikgren, 26. Auflage, Deutsche Bibelgesellschaft, Stuttgart, 1933, p. 686.

54. Se știe că un manuscris în formă de codex (folosită în Biserica creștină încă de la început, distanțîndu-se și în acest fel de iudaism, în care formatul preferat al manuscrisului era sulul sau *volumen-ul*) se aseamăna cu actuala noastră carte, oferind posibilitatea folosirii ambelor fețe ale foii de papirus sau de pergament. Papirusul Chester Beatty de care ne ocupăm, fiind un codex, era transcris atît pe față (*recto*), cît și pe *verso*.

55. Vezi nota 52.

56. R. Grant, *op. cit.*, p. 170.

57. *Ibidem*, p. 171.

line necuprinse în paginile deja descoperite ale P-46 (Chester Beatty) ⁵⁸. Important rămîne faptul că nu ne aflăm încă în fața *întregului Codex Chester Beatty* și că, în paginile pierdute ale acestuia, *sînt cuprinse și Epistolele pastorale*, ceea ce face dovada prezenței lor în *Corpus-ul paulin*, în primul manuscris ajuns parțial pînă la noi, care le cuprinde. Această mărturie se adaugă celorlalte atestări anterioare sau contemporane privind autenticitatea și canonicitatea Epistolelor pastorale.

Origen (185—253) ne-a transmis, în Omilia a VII-a asupra cărții Iosua, o listă a cărților Noului Testament, pe care le compară cu trîmbițele care au dărîmat zidurile Ierihonului ⁵⁹. Despre Epistolele Sfîntului Apostol Pavel, Origen scrie: «Cît despre cel din urmă dintre Apostoli (Pavel), cu toate că zice: «Mi se pare că pe mine Dumnezeu m-a arătat ca pe cel din urmă dintre Apostoli» (I Cor. 4, 9), totuși, prin trîmbițele celor *patrusprezece Epistole*, el trimite trîznetul împotriva peretilor Ierihonului și aruncă la pămînt, pînă la temelii, toate mașinăriile războinice, ale idolatriei, ale opiniei greșite ale filosofilor» ⁶⁰. Mărturia lui Origen privind autenticitatea și canonicitatea *tuturor* celor *patrusprezece Epistole pauline*, inclusiv, firește, cele trei Epistole pastorale, rămîne deosebit de importantă. Origen a scris și un comentariu la Epistolele pastorale din care însă, nu se mai păstrează decît un fragment asupra textului din Tit 3, 10—11 ⁶¹.

Vechea versiune siriacă (sfîrșitul secolului III ?), anterioară traducerii Peșito, cuprindea și Epistolele pastorale printre scrierile pauline ⁶². Aceste Epistole sînt citate în *Demonstrațiile* lui Afraate (scrise între 337—344) ⁶³. Cîțiva ani mai tîrziu, Sfîntul Efreem Sirul comentează Epistolele pastorale ⁶⁴.

Versiunea *coptă sahidică*, făcută, după toate probabilitățile, în secolul III cuprindea, de asemenea, Epistolele pastorale.

În *Istoria bisericească* ⁶⁵ Eusebiu de Cezareea amintește toate Epistolele pastorale între scrierile de a căror canonicitate nimeni nu se îndoia. De aceea, ele vor fi numite *omologumena*, spre deosebire de cele contestate, numite *antilegomena*.

58. P. Benoit, *Le codex paulinien Chester Beatty*, în RB, 1937, p. 58—59; cf. A. Médebielle, *art. cit.*, col. 1042; J. Jeremias, *op. cit.*, p. 4—5.

59. Omilia VII, 1; vezi *Omilia la Cartea Iosua*, în Origen, *Scrieri alese*, partea întii: *Din lucrările exegetice la Vechiul Testament*, trad. de Pr. prof. T. Bodogae, Pr. prof. Nicolae Neaga și Zorica Lațcu, în Colecția «Părinți și scriitori bisericești» (P.S.B.), 6, EIBM, București, 1981, p. 247.

60. *Ibidem*.

61. P.G., XIV, 1303—1304.

62. A. Médebielle, *art. cit.*, col. 1043.

63. *Ibidem*.

64. Originalul sirian al acestui comentariu s-a pierdut; în limba latină a fost tradusă de călugării mechtariști versiunea sa armeană sub titlul: *Comm. in epist. Pauli nunc primum ex Armenio in Latinum sermonem a patribus Mekhitaristis translata*, Venetia, 1893.

65. Cartea a III-a, capitolul 25, P.G., XX, 268—269.

Sfântul Ciprian (200—258), episcopul Cartaginei, citează, în opera sa, 905 versete din Noul Testament, extrase din aproape tot Noul Testament ⁶⁶, printre care și din cele trei Epistole pastorale ⁶⁷.

Principalele manuscrise unciiale pe pergament : *Sinaiticus*, copiat în jurul anului 330, *Vaticanus* (340), *Alexandrinus* (sec. V) și *Claromontanus* (sec. VI), cuprind Epistolele pastorale ⁶⁸.

Fiind acceptate în toate Bisericele din Orient și Occident, Epistolele pastorale și-au aflat, de la început, locul în principalele liste canonice ale Noului Testament.

Prima listă a cărților Sfintei Scripturi, identică aceleia pe care o avem noi înșine astăzi, este cea cuprinsă în *Epistola pascală, a XXXIX-a*, a Sfântului Atanasie cel Mare, care datează din anul 367.

În această Epistolă, care a devenit Canonul 2 al Sfântului Atanasie cel Mare ⁶⁹, se precizează că, în Noul Testament, «sînt patrusprezece Epistole ale Apostolului Pavel», care sînt amintite în ordinea : Romani, I și II Corinteni, Galateni, Efeseni, Filipeni, Coloseni, I și II Tesaloniceni, Evrei, I și II Timotei, Tit și Filimon. «Acestea sînt izvoarele mîntuirii, ca cel ce însetează să se sature de cuvintele dintr-însele ; în acestea singure se binevestește învățătura dreptei cinstiri ; la acestea nimeni să nu mai adauge, nici să scoată ceva din acestea», scrie Sfântul Atanasie cel Mare ⁷⁰, referindu-se la toate cărțile canonice ale Sfintei Scripturi așa cum ne sînt cunoscute pînă astăzi. Este interesant de notat că Sfîntul Atanasie cel Mare folosește, pentru cărțile pe care le enumeră ca făcînd parte din Sfînta Scriptură, termenul *canonice* (κανονίζόμενα) pe care îl consideră sinonim cu acela de cărți *dumnezeiești* sau *primitive prin tradiție* ⁷¹. Tot în acest important document se face precizarea că, pe lîngă acele cărți ale Vechiului și ale Noului Testament denumite canonice, mai sînt unele cărți *necanonice* (οὐ κανονίζόμενα) ⁷² actualele adăosuri necanonice întîlnite la sfîrșitul Vechiului Testament. Pentru Noul Testament, între cărțile *necanonice*, Sfîntul Atanasie enumeră numai două : Învățătura Apostolilor și Păstorul lui Herma ⁷³.

66. Hans Freiherr von Soden, *Das lateinische Neue Testament in Afrika zur Zeit Cyprians*, Leipzig, 1909.

67. E. Jacquier, *Le N.T. dans l'Eglise*, vol. I, p. 282.

68. Hans Bürki, *Der erste Brief des Paulus an Timotheus*, in «Wuppertaler Studienbibel», R. Brockhaus Verlag, Wuppertal, 1974, p. 9—10.

69. Dr. Nicodim Miłaș, *Canoanele Bisericii Ortodoxe*, însoțite de comentarii. *Canonicele Sfinților Părinți și canoanele întregitoare*, trad. de Dr. Nicolae Popovici și Uroș Kovincici, vol. II, partea II, Tipografia Diecezană, Arad, 1936, p. 30—32.

70. *Ibidem*, p. 31.

71. *Ibidem*, p. 32.

72. *Ibidem*, p. 33.

73. *Ibidem*, p. 34.

Epistolele pastorale se numără, de asemenea, printre cărțile cano-nice, stabilite ca atare, prin canonul 60 al Sinodului local de la Laodi- ceea (343) ⁷⁴, canonul 24 al Sinodului local de la Cartagina (397) ⁷⁵, Ca- nonul Sfintului Grigorie Teologul (390) ⁷⁶, Canonul Sfintului Amfilohie (395) ⁷⁷ și Canonul 85 apostolic ⁷⁸.

Totodată Epistolele pastorale sînt amintite în așa-numitul Canon Mommsen (anul 360), numit astfel după numele descoperitorului său, Theodor Mommsen ⁷⁹.

Sfintul Ioan Hrisostom († 407) ⁸⁰ și Teodor de Mopsuestia († 428) ⁸¹ ca și Teodoret al Cirului († 458) ⁸², au comentat toate cele trei Epistole pastorale. Fericitul Ieronim († 420) ne-a lăsat un Comentariu asupra Epistolei către Tit ⁸³. Înaintea sa (366—384), un anonim, probabil un preot din Roma, a comentat toate Epistolele pastorale. Acest anonim este cu- noscut sub numele de Ambrosiaster deoarece scrierea sa a fost publicată de Migne printre operele Sfintului Ambrozie al Milanului ⁸⁴.

Se poate trage concluzia că Epistolele pastorale se numără printre scrierile Noului Testament a căror canonicitate și autenticitate au fost recunoscute de toți Părinții și scriitorii bisericești, de toate hotărîrile sinoadelor, privind canonul Noului Testament, fiind întîlnite în cele mai numeroase colecții de comentarii ale cărților Noului Testament.

74. *Ibidem*, vol. II, partea I, p. 118.

75. *Ibidem*, p. 179.

76. *Ibidem*, vol. II, partea II, p. 156.

77. *Ibidem*, p. 159.

78. *Ibidem*, vol. I, partea I, Arad, 1930, p. 314—315.

79. *Studiul Noului Testament*, p. 23.

80. P.G., LXII, 501—700.

81. *In omnes S. Pauli epistolas commentarii*, ediția H. B. Swete, Cambridge, 1882.

82. P.G., LXXXII, 787—870.

83. P.L., XXVI, 555—600.

84. P.L., XVII, 461—504.

CAPITOLUL II

OBIECȚII ÎMPOTRIVA AUTENTICITĂȚII ȘI INTEGRITĂȚII EPISTOLEI ; RESPINGEREA LOR

1. Istoricul problemei

Obiecțiile împotriva autenticității Epistolelor pastorale au apărut, la început, la unii teologi în Bisericile Reformei, pentru ca, mai târziu, să fie întâlnite și la câțiva dintre teologii romano-catolici, sub influența ideilor radicale ale unor teologi protestanți.

Obișnua atitudinilor negative față de autenticitatea Epistolelor pastorale trebuie căutată în concepția primilor reformatori și a celor mai apropiați colaboratori ai acestora asupra criteriilor canonicității cărților scripturistice și în principalele concepții protestante privind mântuirea numai prin credință, sola Biblia, sola fide, sola gratia, respingerea Preoției sacramentale etc.

Luther (1483—1546) însuși împarte cărțile Noului Testament în trei grupe de valoare, orientându-se după gradul în care unele sau altele din cărțile sfinte confirmă sau infirmă principalele concepții doctrinare protestante.

Dintre Evangheliile, Luther acordă întâietate Evangheliei Sfântului Ioan deoarece, după opinia sa, această Evanghelie cuprinde, în cea mai mare parte, cuvintele lui Hristos, pe când Evangheliile sinoptice istorisesc mai cu seamă minunile Mântuitorului care, zice el, nu ar ajuta cu nimic la mântuire⁸⁵.

Dintre Epistolele pauline, Epistola către Romani se bucură de cea mai mare prețuire din partea lui Luther, fiind socotită drept cea mai importantă scriere a Noului Testament⁸⁶. Ea este urmată, în ceea ce privește importanța, de Epistolele către Galateni și Efeseni⁸⁷. De aceeași valoare cu Epistolele către Galateni și către Efeseni sînt I Ioan și I Petru⁸⁸. «Acestea sînt cărțile care îți arată pe Hristos, spune Luther, și te învață tot ceea ce îți este de folos să știi pentru a fi mântuit»⁸⁹.

Implicit, rezultă că celelalte Epistole pauline, inclusiv Epistolele pastorale, prezintă o importanță mai mică în raport cu Epistolele către Romani, Galateni și Efeseni.

85. E. Jacquier, *Le N.T. dans l'Eglise*, vol. I, p. 373.

86. Hermann Kunst, *Martin Luther. Ein Hausbuch*, 2. Auflage, Kreuz Verlag, Stuttgart, 1982, p. 222, cf. p. 216.

87. *Ibidem*, p. 217.

88. *Ibidem*.

89. *Ibidem*.

În a doua categorie de valoare, stabilită de Luther, sînt incluse Evangheliile sinoptice, Faptele Apostolilor, II Petru, II și III Ioan și celelalte Epistole pauline⁹⁰. Cărțile din această grupă învață și ele despre Hristos, dar mai puțin direct și clar⁹¹.

În grupa a treia de valoare sînt incluse cărțile care, după Luther, nu învață despre Hristos : Epistola către Evrei, aceea a Sfîntului Iacov, considerată epistolă de paie⁹², a Sfîntului Iuda și Apocalipsa. Aceste ultime patru cărți nu sînt, pentru Luther, canonice.

Bodenstein von Karlstadt (1480—1541), mai întii prieten, iar apoi adversar al lui Luther, împarte și el cărțile Noului Testament în trei clase, deși le consideră pe toate canonice. În prima clasă sînt incluse : Evangheliile și Faptele Apostolilor ; în cea de-a doua : 13 Epistole pauline (fără Evrei), I Petru, I Ioan ; iar în cea de-a treia : celelalte Epistole sobornicești (Iacov, II Petru ; II și III Ioan), Evrei, și Apocalipsa⁹³.

O dată admis principiul canonicității de diferite grade a cărților Noului Testament a fost larg deschisă calea arbitrariului, în aprecierea canonicității uneia sau altora dintre cărțile Noului Testament.

Primele obiecții împotriva autenticității Epistolelor pastorale s-au produs la începutul secolului al XIX-lea.

Epistola întii către Timotei este prima împotriva căreia, în 1804, se exprimă îndoiele în ce privește autenticitatea, considerîndu-se că stilul ei diferă de acela al celorlalte Epistole pauline, că ideile nu urmează o ordine bine stabilită, că situațiile la care se referă această Epistolă nu se pot încadra în nici o perioadă cunoscută din alte cărți ale Noului Testament din viața Apostolului neamurilor⁹⁴. Cu numai trei ani mai tîrziu, în 1807, un alt teolog⁹⁵ protestant liberal reia obiecțiunile amintite mai sus adăugînd că un plagiator ar fi compus Epistola întii către Timotei folosindu-se de celelalte două Epistole pastorale, ceea ce explică asemănările dintre ele. Într-un cuvînt, Epistola întii către Timotei îi apare acestui teolog liberal ca *unsimpatisch*.

În 1912, aceleași obiecții sînt extinse și asupra celorlalte două Epistole pastorale, susținîndu-se că un ucenic al Sfîntului Apostol Pavel a putut să consemneze în scris învățăturile Apostolului asupra conducerii bisericești sau chiar să reconstituie o scrisoare paulină către Timotei pierdută⁹⁶.

În 1835, unul din conducătorii școlii din Tübingen⁹⁷ pretinde a recunoaște în erorile descrise în Epistolele pastorale doctrinele gnostice din secolul II, îndeosebi pe acelea ale lui Marcion și Valentin. «Împotrivirile științei mincinoase» (I Tim. 6, 20) vizează deschis lucrarea lui Marcion, Antitezele, apărută în anul 140. Toate cele trei Epistole pasto-

90. E. Jacquier, *Le N.T. dans l'Eglise*, vol. I, p. 374.

91. *Ibidem*.

92. H. Kunst, *op. cit.*, p. 217.

93. E. Jacquier, *Le N.T. dans l'Eglise*, vol. I, p. 376—377.

94. J.-E.-C. Schmidt, *Historisch kritische Einleitung ins N.T.*, Giessen, 1804.

95. F. Schleiermacher, *Über den sogenannte ersten Brief des Paulus an den Timotheus*, Berlin, 1807, p. 16.

96. Eichorn, *Einleitung in das N.T.*, vol. III, 1, p. 315 ș.u.

97. F. Chr. Baur, *Die sogenannten Pastoralbriefe des Ap. Paulus aufs neue kritisch untersucht*, Tübingen, 1835, p. 57 și urm.

rale își propun, după opinia aceluiași critic liberal, să dea o aureolă apostolică instituției recente a ierarhiei bisericești. În consecință, aceste scrieri n-au putut fi scrise decît în jurul anului 140⁹⁸. Această teză va fi reluată mai recent de un teolog protestant⁹⁹, care va declara drept autor al Epistolelor pastorale pe Sfintul Policarp al Smirnei († 155). Acest teolog protestant insistă în mod deosebit asupra a ceea ce el numește caracterul nepaulin al organizării comunităților creștine, pretinzînd că, în Epistolele pastorale, se afirmă ceea ce autorul citat numește episcopatul monarhic cu un presbiterion care înconjoară pe episcop¹⁰⁰.

Către sfîrșitul secolului al XIX-lea, un alt teolog protestant¹⁰¹ a reluat obiecțiile împotriva autenticității Epistolelor pastorale de la începutul aceluiași secol, punînd accentul pe analiza *vocabularului* acestor scrieri pauline.

Un teolog englez¹⁰² compară, sub raportul vocabularului și stilului, Epistolele pastorale cu celelalte Epistole pauline pe de o parte, și cu literatura bisericească și profană a începutului secolului al II-lea, pe de altă parte. El trage concluzia că Epistolele pastorale își datorează actuala formă unui discipol al Apostolului neamurilor din vremea lui Traian sau Adrian, între 110 și 130¹⁰³.

Către sfîrșitul secolului XIX, un teolog german^{103a} s-a văzut obligat să considere acest exces de scepticism față de autenticitatea Epistolelor pastorale drept un simptom patologic. Se semnalează o adevărată *hapaxită*¹⁰⁴. Era epoca în care, pentru un critic liberal, numărul Epistolelor pauline autentice, nu depășea cifra de patru¹⁰⁵. În 1926, cînd se înregistra această constatare, situația era substanțial schimbată în sensul recunoașterii autenticității Epistolelor pauline, inclusiv a Epistolelor

98. *Ibidem*.

99. H. F. Campenhausen, *Polykarp von Smyrna und die Pastoralbriefe*, in *Aus der Frühzeit des Christentums*, Tübingen, 1963, p. 197—252.

100. *Ibidem*; cf. L. Cerfaux, *Les Epîtres pastorales*, p. 525.

101. H. Z. Holtzmann, *Die Pastoralbriefe, kritisch und exegetisch behandelt*, Leipzig, 1880. Această lucrare va fi combătută, punct cu punct, de E. Bentrand, *Essai critique sur l'autenticité des Epîtres Pastorales*, Montauban, 1887; cf. și P. Bordier, *Les Epîtres Pastorales du Nouveau Testament. Etude sur leur authenticité*, Genève, 1872.

102. P. N. Harrison, *The Problem of the Pastoral Epistles*, Oxford, 1921.

103. Opiniile lui P. N. Harrison sînt respinse de M. Hitchcock, *Tests for the Pastoral Epistles*, in «The Journal of Theological Studies», 1929, p. 276—279; cf. W. Michaelis, *Pastoralbriefe und Wortstatistik*, in «Zeitsc. für die neutest. Wissenschaft», 1929, p. 69—76; idem, *Pastoralbriefe und Gefangenschaftsbrieft*, Gütersloh, 1930, p. 130—132.

103 a. H. Jülicher, cit. după C. Spicq, *Pastorales*, col. 67.

104. De la expresia *hapaxlegomenon* (= termen, cuvînt întîlnit o singură dată într-o scriere). Exprimă atitudinea de neîncredere față de autenticitatea Epistolelor pastorale pornindu-se de la particularitățile de vocabular ale acestor scrieri. Termenul «hapaxită» aparține lui E. Reuss, *Die Geschichte der heiligen Schriften Neuen Testaments*, 6. Auflage, 1887, p. 70.

105. Adolf von Harnack, *Die Briefsammlung des Apostels Paulus*, Leipzig, 1926, p. 11.

pastorale ¹⁰⁶. Autenticitatea Epistolelor pastorale a fost susținută însă, în tot acest timp, de un mare număr de teologi și exegeți independenți ¹⁰⁷.

Rezumând, obiecțiile împotriva autenticității Epistolelor pastorale pot fi reduse la următoarele formulări: 1. Limba Epistolelor pastorale (vocabularul și stilul) diferă de aceea a celorlalte Epistole pauline. 2. Doctrina acestor Epistole și, mai ales, organizarea bisericească presupun o epocă mai tardivă din istoria Bisericii decât epoca apostolică. 3. Erorile doctrinare combătute în Epistolele pastorale nu sînt asemănătoare acelorora pe care Sfîntul Apostol Pavel le-a denunțat în alte Epistole ale sale, ci, din contră, amintesc de ereziile gnostice care și-au făcut apariția în epoca postapostolică. 4. Unele date istorice la care se referă Epistolele pastorale, ca de exemplu cele cuprinse în I Timotei 1, 3; Tit 1, 5; 3, 12—13; II Timotei 4, 9—21, nu s-ar putea încadra în cronologia paulină așa cum aceasta rezultă din celelalte scrieri ale Noului Testament.

În cele ce urmează, aceste obiecții vor fi analizate și combătute, referindu-ne mai ales la Epistola întii către Timotei.

2. Vocabularul și stilul Epistolei

Recunoscînd caracterul Epistolelor pastorale de scrieri destinate alegerii și hirotonirii slujitorilor bisericești, îndrumării acestora ca păstori spirituali ai comunităților creștine și organizării vieții bisericești, Părintții și scriitorii bisericești au subliniat implicit și existența unor particularități de vocabular și stil, ca o caracteristică a acestor scrieri pauline ¹⁰⁸, ca o componentă firească a lor, ca un mijloc necesar realizării și atingerii scopurilor pe care și-l propun. Tot ei au remarcat tematica lor comună, omogenitatea lor în ce privește vocabularul și argumentația de care se folosește autorul lor spre a-și atinge scopurile pe care și le-a propus.

Vorbînd despre scopul Epistolei întii către Timotei, Sfîntul Ioan Hrisostom pune în lumină faptul că «în întreaga Epistolă, Apostolul îi dă învățătură dascălului» ¹⁰⁹. Totodată, Sfîntul Ioan Hrisostom reliefează faptul că, deși Timotei era unul din ucenicii și apropiații colaboratori ai Sfîntului Apostol Pavel, Epistola întii pe care i-o adresează este o scriere oficială, motiv pentru care, face precizarea de la început: «Pavel, Apostol al lui Hristos Iisus, după porunca lui Dumnezeu» (1, 1) ¹¹⁰.

106. *Ibidem*.

107. Iată o listă a acestora, pe care a alcătuit-o C. Spicq (*Pastorales*, col. 68): A. Plummer (1888), J. B. Lightfoot (1893), F. J. A. Hort (1894), E. A. Humphreys (1897), Ed. Riggenbach (1898), J. H. Bernhard (1899), F. W. Stellhorn (1899), P. Ewald (1901), J. P. Lilliey (1901), A. Resch (1904), T. C. Laughlin (1905), J. D. James (1906), Th. Zahn (1906), W. M. Ramsay (1909), V. Bartlet (1913), Ch. Bruston (1913), W. B. Sedgwick (1918), F. Torm (1918), J. Parry (1920), A. T. Robertson (1921), G. Wohlenberg (1923), W. Lock (1924), R. D. Shaw (1924), M. Hitchcock (1929), W. J. Lowstuter (1929), W. Michaelis (1929—1930), G. Thörntell (1931), O. Roller (1933), E. Lombard (1935), A. Schlatter (1936), W. J. Mc Garry (1940), A. E. Burn, H. L. Goudge (1945), P. Feine, I. Behm (1950), M. Albertz (1952), J. Jeremias (1953), E. K. Simpson (1954), E. Ellis (1957), W. Hendriksen (1957), N. Hagedé (1957).

108. Vezi notele 4—10.

109. *Op. cit.*, P.G., LXII, 504.

110. *Ibidem*, 503.

Fiind scrieri cu un caracter și cu un conținut specifice, fapt pe care Biserica l-a sesizat dintotdeauna, este de la sine înțeles că și limba și stilul lor vor prezenta unele particularități.

Vocabularul Epistolelor pastorale, în raport cu al celorlalte Epistole pauline, prezintă următoarele date statistice :

Sfântul Apostol Pavel folosește în Epistolele care-i poartă numele, un vocabular de 2478 cuvinte ; din acestea, 816 sînt folosite numai de el în Noul Testament.

Epistolele pastorale au un vocabular de 897 cuvinte dintre care :
— 171 cuvinte nu se mai întîlnesc în celelalte scrieri ale Noului Testament ;

— 114 cuvinte se întîlnesc în celelalte scrieri ale Noului Testament, dar lipsesc din celelalte Epistole ale Sfîntului Apostol Pavel ;

— 18 cuvinte nu se mai întîlnesc în nici o scriere în limba greacă, înainte de anul 100¹¹¹.

În concluzie, 303 cuvinte folosite în Epistolele pastorale, în total, nu se mai întîlnesc în celelalte Epistole pauline¹¹². Ținînd seama că Epistolele pastorale folosesc aproape 900 de cuvinte, rezultă că 1 din 3 cuvinte ale acestor Epistole este un hapax.

Dacă ne limităm la Epistola I către Timotei, situația statistică a vocabularului acesteia este următoarea :

— Epistola are un vocabular de 538 de cuvinte (unități lexicale), dintre care 74 sînt hapax legomena absolute, adică nu se mai întîlnesc în nici o altă scriere a Noului Testament¹¹³. În Epistola către Romani sînt 115 asemenea hapax legomena absolute, în I Corinteni — 84, în II Corinteni — 67, în Galateni — 31, în Efeseni — 35, în Filipeni — 40, în Coloseni — 37, în I Tesaloniceni — 18, în II Tesaloniceni — 8, în II Timotei — 60, în Tit — 32, în Evrei — 131¹¹⁴.

Se poate observa că, fără să fie semnificativ, sporul de hapax legomena absolute ale Epistolei întii către Timotei este totuși mai mare, ținînd seama de întinderea sa¹¹⁵, față de unele Epistole pauline. Se poate totuși afirma, ca o primă apreciere, că numărul hapax legomenelor absolute din I Timotei nu este superior numărului acestora din Epistolele către Filipeni și Coloseni, raportîndu-l la întinderea acestor Epistole (fiecare avînd cîte 4 capitole).

În vederea unei aprecieri corecte a existenței unui număr mai mare de hapax legomena absolute în I Timotei față de celelalte Epistole pauline trebuie să se țină seama de următorii factori :

1. Epistolele pastorale sînt singurele scrieri în care Sfîntul Apostol Pavel se referă la : condițiile care trebuie să fie îndeplinite de candidații la hirotonie ; la păcatele și viciile împotriva cărora a fost așezată

111. Datele statistice sînt extrase din E. Jacquier, *Histoires des livres du N.T.*, vol. I, p. 361 ; cf. *Studiul Noului Testament*, p. 240.

112. *Ibidem*.

113. Să se vadă lista lor completă în *Vollständige Konkordanz zum griechischen Neuen Testament*, herausgegeben K. Aland, Band II, *Spezialübersichten*, Walter de Gruyter, Berlin, New York, 1978, p. 456—457.

114. *Ibidem*, p. 454—458.

115. I Timotei este alcătuită din 1596 de cuvinte dacă luăm ca bază pentru statistică *The Greek New Testament*, Edited by Kurt Aland, Matthew Black, Carlo M. Martini, Bruce M. Metzger, and Allen Wikgren, Third Edition (corrected), United Bible Societies, Stuttgart, 1983, p. 720—730.

Legea Vechiului Testament ; la situația văduvelor în Biserică ; la felul *amănunțit* în care trebuie să se îmbrace femeile care participă la serviciul divin public ; la modul în care trebuie să-și îndeplinească îndatoririle pastoral-misionare slujitorii bisericești ; la modul în care un episcop trebuie să răspândească pe preoții întiiștătători sau să judece pe cei care se abat de la disciplina bisericească ; să îndemne pe cei avuți să săvârșească fapte bune.

2. Epistolele pastorale sînt singurele scrieri ale Sfîntului Apostol Pavel adresate unor episcopi pe care-i îndrumă asupra felului în care trebuie să-și îndeplinească atribuțiile într-un moment în care Apostolul neamurilor își simte sfîrșitul aproape. Destinatarii acestor Epistole sînt, în același timp, și ucenicii și colaboratorii apropiați ai autorului lor ; acest fapt impune evocarea unor așa-numite *personalia*, a unor aspecte ale relațiilor din trecut dintre autor și destinatari.

3. La scrierea Epistolelor pastorale, Apostolul neamurilor se afla ie o vîrstă mai înaintată, în raport cu vîrsta pe care o avea cînd a scris celelalte Epistole ale sale, după o primă detenție de doi ani în Capitala Imperiului, după o călătorie în Spania și după o revenire în Orient, cînd va revedea Biserici întemeiate de el în Europa și Asia. Toate aceste evenimente deosebite nu puteau să nu-și pună amprenta asupra personalității marelui Apostol și să nu influențeze evoluția sa spirituală ca și scrisul și vocabularul său.

Privind mai îndeaproape hapax legomenele absolute ale Epistolei întii către Timotei, se poate constata că un număr de 21 din acestea se întilnesc în Septuaginta, și anume : *αἰδώς* (2, 9), *ἄλλως* (5, 25), *ἀνδροφόνος* (1, 9), *ἀπεράντος* (1, 4), *ἀποθησαυρίζω* (6, 19), *βαθμός* (3, 13), *βλαβερός* (6, 9), *γυμνασία* (4, 7), *διατροφή* (6, 8), *ἐζγονος* (5, 4), *ἐπίορκος* (1, 10), *θεοσέβεια* (2, 10), *καταλέγειν* (5, 9), *καταστολή* (2, 9), *μετάληψις* (4, 3), *νεόφυτος* (3, 6), *νοεῖν* (6, 4), *ὁμολογουμένος* (3, 16), *ὕδροποτεῖν* (5, 23), *ὕπόνοια* (6, 4), *φιλαργυρία* (6, 10), și *φλύαρος* (5, 13).

Pentru Sfîntul Apostol Pavel, care cunoștea îndeaproape Septuaginta, termenii acestei traduceri atît de prețuită în diaspora iudaică, veneau în mod firesc în scrisul său.

Termeni ca *ἀνδραποδιστής*, *ανδροφόνος* (1, 9), *ἐπίορκος* (1, 10), *πατρολόας*, *μητρολόας*, (1, 9), au fost necesari autorului Epistolei pentru a denumi acele păcate grave și vicii împotriva cărora a fost așezată Legea Vechiului Testament.

Sînt apoi o serie de termeni între hapax legomenele absolute ale Epistolei întii către Timotei care sînt folosiți în alte scrieri pauline ca alte părți de vorbire decît acelea pe care le întilnim în I Timotei. De exemplu : *ἀδρότης* este întilnit în I Timotei 6, 17, dar în I Corinteni (9, 26) întilnim *ἀδύλωτος*, iar în I Corinteni 14, 8, întilnim *ἄδελφος* ; *ἀπόβλητος* în I Timotei 4, 4, dar *ἀποβολή* în Romani 11, 15, *ἔδραϊωμα* în I Timotei 3, 15, dar *ἔδραϊος* în I Corinteni 7, 37 ; 15, 58 ; *κτίσμα* în I Timotei 4, 4 și *κτίσις* în Romani 1, 20, 25 ; *περιποιέομαι* în I Timotei 3, 13 și *περιποιήσις* în I Tesaloniceni 5, 9 ; Efes 1, 14 ; *σεμνότης* în I Timotei 2, 2 ; 3, 4 și *σεμνός* în Filipeni 4, 8 ; *ὕψηλοφρονῶ* în I Timotei 6, 17 și *ὕψηλὰ φρονῶ* în Romani 11, 20 și 12, 16 ; *ψευδολόγος* în I Timotei 4, 2 și *ψευδάδελφος* în II Corinteni 11, 26 ; Galateni 2, 4 ; *ψευδαπόστολος* în II Co-

rinteni 11, 13 ; *ὠφέλιμος* în I Timotei 4, 8 și *ὠφέλεια* în Romani 3, 1 ; *ὠφελέω* în Romani 2, 25 ; I Corinteni 13, 3 etc.

Alte hapax legomene din I Timotei sînt termeni compuși sau derivați, pe care îi aflăm în alte Epistole pauline în formă simplă. Astfel *ἀντίλυτρον* din I Timotei 2, 6 își are un corespondent în *ἀπολύτρωσις* din Efeseni 1, 7 ; *ῥητῶς* din I Timotei 4, 1 — *ἔρρητος* din II Corinteni 12, 4.

Sînt fără relevanță pentru autenticitatea Epistolei întii către Timotei termeni ca *ἀνεπιλήμπτos* (3, 2 ; 5, 7 ; 6, 14), *γυμνασία* (4, 8), *εὐσέβεια* (2, 2 etc.), *στόμαχος* (5, 23), care apar, în această scriere, ca hapax legomene.

O serie de expresii și termeni care apar în I Timotei sînt transcrieri ale unor latinisme, explicabile prin șederea îndelungată a Apostolului neamurilor la Roma : *βίον διαίειν* = *vitam aegere* (2, 2) ; *χάριν ἔχειν* = *gratiam habere* (1, 12 ; II Tim. 1, 3) ; *ἀδηλόγητος* = *incertitudo* (I Tim. 5, 17) ; *πρόκριμα* = *praejudicium* (5, 21) ; *ἔδραιωμα* = *firmamentum* (3, 15) ¹¹⁶.

De aceea argumentul statistic al vocabularului unei scrieri nu poate fi absolutizat în sensul negării sau al afirmării necondiționate a autenticității acelei scrieri.

Din cele 2516 cuvinte care constituie ¹¹⁷ lexicul paulin, 1257, adică aproape o jumătate, nu sînt utilizate decît într-o singură Epistolă ¹¹⁸. Dacă în celelalte Epistole ale sale, Sfîntul Apostol Pavel folosește un lexic de 2177 de cuvinte diferite, nu poate să fie imposibil ca, în cele trei Epistole pastorale, el să mai poată adăuga acestui lexic încă 300 de asemenea cuvinte ¹¹⁹.

De fapt, nu există nici o Epistolă paulină care să nu prezinte particularități lingvistice notabile ¹²⁰. Se subliniază, pe bună dreptate că, din punct de vedere lingvistic și tematic, Epistolele pauline formează patru grupe distincte : a) I și II Tesaloniceni ; b) I și II Corinteni, Galateni și Romani ; c) Efeseni, Filipeni, Coloseni, Filimon, supranumite și ale captivității și d) Epistolele pastorale ¹²¹.

116. F. R. M. Hitchcock, *Latinity of the Pastorals*, in *The Expository Times*, 1928, p. 347—352 ; cf. P. de Ambroggi, *Le Epistole pastorali di S. Paolo*, Torino, 1953, p. 26.

117. După numărătoarea lui F. Torm, *Über die Sprache in den Pastoralbriefen*, in «*Zeitschr. für die neutest. Wissenschaft*», 1918, p. 229.

118. *Ibidem*.

119. C. Spicq, *Les Ep. Past.*, p. 186.

120. F. Torm, *op. cit.*, p. 225—243.

121. *Studiul Noului Testament*, p. 239—240 ; cf. C. Spicq, *Les Ep. Past.*, p. 188—189. E interesant de inserat aici raportul, în procente, dintre totalul lexicului unei Epistole pauline și hapax legomene din aceeași scriere. În cazul Epistolei a II-a către Corinteni, 21% din lexicul întrebuițat sînt hapax legomene ; în I Corinteni — 24%, în Efeseni — 25%, în I Tesaloniceni — 30%, în Galateni — 34%, în Pastorale — 34%, în Filipeni — 37% etc. (H. Bürki, *op. cit.*, p. 26). După baremurile folosite de R. Morgenthaler (*Statistik des neutestamentlichen Wortschatz*, Zürich, Frankfurt, 1958, p. 39—57) proporția de hapax-uri în Pastorale este mai mică decît în I și II Tesaloniceni. «Nu este prea simplu să se facă dovada că I Tesaloniceni și Coloseni au ieșit de sub pana unui autor ca acela care a scris Epistola întii către Corinteni» (J. Weiss, *Jesus von Nazaret. Mythos oder Geschichte*, Tübingen, 1910, p. 99).

Atît la un scriitor antic ca Platon¹²², cît și la scriitori dintr-o epocă mai nouă, ca Luther, Klopstock, Schiller, Goethe¹²³ sau Shakespeare¹²⁴, se observă o mare variație stilistică mai cu seamă între operele de tinerețe și maturitate, pe de o parte, și acelea care au fost create la bătrînețe, pe de altă parte. Această constatare este valabilă și în cazul scrierilor Sfîntului Apostol Pavel.

Desigur că cea mai mare parte a hapax legomenelor din Epistolele pastorale se datorează faptului că aceste scrieri au fost adresate unor *episcopi ai Bisericii*, și *tematicii* lor deosebite, nemaiîntîlnite în celelalte Epistole pauline.

Iată concluziile la care a ajuns un teolog englez repartizînd hapax legomenele din Epistolele pastorale pe teme: În legătură cu *doctrinile eronate*, în I Timotei se întîlnesc 30 de cuvinte proprii, în II Timotei — 18, iar în Tit — 20¹²⁵. Ținînd seama că unele cuvinte se repetă în cele trei Epistole pastorale, totalul hapax legomenelor absolute este de 50 numai în ce privește această temă. În legătură cu *membrii ierarhiei bisericești* și însușirile care le sînt cerute: 22 cuvinte proprii în I Timotei și 12 în Tit; 29 de hapax legomena absolute; în legătură cu *funcțiile și virtuțile proprii lui Timotei și Tit*: 23 de cuvinte în I Timotei; 32 în II Timotei și 9 în Tit; 61 de cuvinte proprii absolute; în legătură cu *ordinea și disciplina din Biserică* (adunări, bătrîni, văduve, bogați) = 90 de cuvinte. Termeni în legătură cu propria experiență a Apostolului neamurilor = 19 cuvinte; cu Sfînta Scriptură = 7; cu virtuți și păcate = 30. În total sînt 286 de termeni proprii acestor Epistole¹²⁶.

Trebuie semnalate, în continuare, apropiierile semnificative în ce privește folosirea unor *expresii tipic pauline* dintre Epistolele pastorale și celelalte Epistole ale Apostolului neamurilor¹²⁷. Iată cîteva dintre ele: I Timotei 1, 8: οἴδαμεν δὲ ὅτι καλὸς ὁ νόμος = Rom. 7, 16: σύμφημι τῷ νόμῳ ὅτι καλός; I Timotei 1, 10: καὶ εἴ τι ἕτερον τῆ... διδασκαλία = Romani 13, 9: καὶ εἴ τις ἕτερα ἐντολή I Timotei 2, 7: ἀλήθειαν λέγω [...] οὐ ψεύδομαι = Romani 9, 1 etc.

Alte *construcții și expresii* tipic pauline întîlnite în I Timotei și în celelalte scrieri ale Sfîntului Apostol Pavel: βούλομαι (I Tim. 2, 8; 5, 14 și Filip, 1, 2); μετὰ cu genitivul (I Tim. 2, 15, ca în I Cor. 7, 15; 8, 4; Efes. 6, 23); εἰ δὲ τις (I Tim. 3, 5; cf. Rom. 8, 9; I Cor. 3, 12; II Tes. 3, 14); ἵνα μὴ (I Tim. 3, 6; Rom. 11, 25; 15, 20); ἔστωσαν (I Tim. 3, 12; cf. II Cor. 12, 16; Gal. 1, 8) etc.

Din cele 612 cuvinte pe care Epistolele pastorale le folosesc în comun cu celelalte Epistole pauline, în Epistolele pastorale se întîlnesc 38 de cuvinte proprii Sfîntului Apostol Pavel, care, deci, nu se mai

122. C. Spicq, *Les Ep. Past.*, p. 189.

123. Vezi G. Wohlenberg, *op. cit.*, p. 55.

124. C. Spicq, *Les Ep. Past.*, p. 189.

125. J. Parry, *The Pastoral Epistles*, Cambridge, 1920, p. XXXVII ș.u.

126. C. Spicq, *Les Ep. Past.*, p. 197.

127. A. Schlatter, *Die Kirche der Griechen im Urteil des Paulus*, Stuttgart, 1936,

întîlnesc în celelalte scrieri ale Noului Testament¹²⁸. Numai în I Timotei se întîlnesc 42 de pasaje paralele din punct de vedere lingvistic cu celelalte Epistole pauline¹²⁹.

În ce privește *stilul* Epistolelor pastorale, criticii liberali susțin că acesta nu are vigoarea, prospețimea, impetuoșitatea, varietatea și forța celui cu care Apostolul neamurilor ne-a obișnuit în celelalte Epistole ale sale¹³⁰. În Epistolele pastorale ar fi vorba de un Apostol al neamurilor care se exprimă lent, monoton, difuz; expresia este directă, simplă, ternă, săracă¹³¹. «Acesta e un Pavel convențional, care, într-un stil patern și facil, scrie unui Timotei artificial», spune un critic raționalist¹³².

Aserțiuni ca cele de mai sus nu pot fi privite decît ca simple reflectări subiective ale unor contacte neaprofundate, întîmplătoare, cu textul Epistolelor pastorale, cu problematica lor de mare bogăție și varietate și de un excepțional interes pentru istoria Creștinismului apostolic.

De fapt, Epistolele pastorale ne dezvăluie un Apostol al neamurilor la fel de neînduplecat, de intransigent și insistent în atingerea scopurilor pe care și le propune ca și acela pe care-l întîlnim, de exemplu, în cele două Epistole către Corinteni. El este cînd tandru, afectuos, persuasiv, cînd hotărît, exigent, ironic, disprețuitor, întotdeauna lucid și atent să-și atingă scopul pe care și l-a propus, prin scrierea acestor Epistole.

Cînd i se adresează lui Timotei, de exemplu, autorul Epistolei parcurge toată gama posibilităților de influențare și de determinare la îndeplinirea exemplară a înalțelor sale îndatoriri, aplicînd o pedagogie gradată. Această pedagogie își are începutul în primele cuvinte ale Epistolei în care Apostolul îl va caracteriza pe episcopul Efesului drept «adevărat fiu (al său) întru credință» (1, 2), ceea ce constituie o afirmație cheie despre Timotei și despre încrederea de care se bucură din partea autorului Epistolei, despre poziția lui în Biserică. O altă afirmație importantă despre Timotei, care-l caracterizează pe acesta este următoarea: «După cum *te-am rugat să rămii la Efes* cînd plecam în Macedonia» (1, 3). Din aceste cuvinte se constată că *nu Timotei* a dorit să fie așezat episcop la Efes, ci că el a fost *îndatorat* în acest sens de Sfîntul Apostol Pavel. Cu această ocazie însă, i se amintește lui Timotei un aspect al obligațiilor care-i revin în Biserica Efesului, folosindu-se un limbaj blind, dar insistent și foarte precis (1, 3—4). Acest limbaj devine mai hotărît și mai insistent în îndemnul: «Această poruncă îți încredințez, fiule Timotei ca, potrivit proorociilor făcute mai înainte asupra ta, să te lupți lupta cea bună, potrivit lor» (1, 18). Această idee este dezvoltată și foarte bine precizată într-un text, care constituie supremul argument pentru ceea ce trebuie să fie înalta calitate a lucrării lui Timotei la Efes: «Nu nesocoti harul din tine, care ți s-a dat, prin proorocie, cu punerea mîinilor mai-marilor preoților» (4, 14).

128. E. Jacquier, *Histoire des livres du N.T.*, vol. I, p. 365.

129. *Ibidem*, p. 365—366; să se vadă la S. de Lestapis, *op. cit.*, p. 325—328 importante paralele lingvistice și de idei între I Timotei și celelalte Epistole pauline.

130. Cf. C. Spicq, *Pastorales*, col. 59.

131. A. Sabatier, *op. cit.*, p. 277.

132. A. Loisy, *Les livres du Nouveau Testament*, Paris, 1922, p. 216.

În finalul Epistolei, Apostolul neamurilor folosește un stil direct, adresându-se ucenicului său așezat episcop la Efes în termeni de o mare limpezime atunci cînd îi cere ca în raporturile sale cu cei pe care-i disciplinează sau îi alege spre a-i hirotoni, să se comporte ireproșabil (5, 21—22), sau cînd îi îndeamnă să ferească de știrbire, răstălmăcire și manipulare «porunca» (6, 14), «comoara» (6, 20), într-un cuvînt, învățătura ce i s-a încredințat.

Ne-am referit la felul în care Apostolul neamurilor îl îndrumă pe Timotei nu numai pentru că această temă este caracteristică Epistolei, dar și pentru că ne dezvăluie pe autorul Epistolei ca pe o personalitate complexă care știe să se folosească de toate situațiile, împrejurările și posibilitățile de care dispune pentru a îndruma și zugrăvi nu numai pe primul episcop al Efesului, ci pe episcopul Bisericii în general. Alternanța dintre expresia blîndă, afectuoasă, dintre cuvîntul de apreciere și evocarea limpede și mobilizatoare a circumstanțelor de la începutul rînduirii în treapta de episcop ca și chemarea precisă la îndeplinirea corectă și conștiințioasă a îndatoririlor ni-l dezvăluie pe Sfîntul Apostol Pavel de totdeauna cu înțelepciunea sa misionară, cu complexa sa personalitate, cu inimitabilul său simț de orientare în toate situațiile care-i stau înainte. Este acel Apostol al neamurilor pentru care slujirea lui Hristos și a Bisericii sale rămîne ținta și rațiunea întregii sale vieți, nici un efort nefiind, pentru aceasta, de prisos. Nimic șters, simplist, monoton, în felul Apostolului de a se purta. El folosește cel mai adecvat limbaj, cel mai indicat stil nu numai literar vorbind, ci și de comportament pentru că între stilul și persoana cuiva există o deplină unitate. Nici un slujitor bisericesc, nici un preot sau episcop, nu pot uita îndrumări atît de caracteristice ca : «Să devii pildă credincioșilor în cuvînt, în purtare, în dragoste, în credință, în curăție» (4, 12). «Ia aminte la tine însuși și la învățatură ; stăruie în acestea, căci acestea făcînd și pe tine te vei mîntui și pe cei care te ascultă» (4, 16) etc. Nici un pastoralist, oricît de dotat ar fi, nu poate formula mai cuprinzător îndatoririle preoțești.

Nu pot fi uitate expresiile atît de sugestive care descriu pe ereticii din Efes. Aceștia «au căzut din credință» (1, 19) sau «se vor lepăda de credință, luînd aminte la duhurile cele înșelătoare și la învățăturile demonilor» (4, 1). Un eretic este un îngîmfat care nu știe nimic, suferind de certuri și de lupte de cuvinte (6, 4), lipsit de adevăr, care consideră evlavia ca mijloc de cîștig (6, 5).

Formulări atît de perfect articulate din punct de vedere literar și stilistic ca : «Hristos Iisus a venit în lume să mîntuiască pe cei păcătoși dintre care cel dintîi sînt eu» (1, 15), «Dumnezeu care voiește ca toți oamenii să se mîntuiască, și la cunoștința adevărului să vină» (2, 4), «Care S-a dat pe Sine preț de răscumpărare pentru toți» (2, 6), «casa lui Dumnezeu, care este Biserica lui Dumnezeu cel viu, stîlp și temelie a adevărului» (3, 15), «taina evlaviei» (3, 16), «Dumnezeu cel viu, Care este Mîntuitorul tuturor oamenilor, mai ales al credincioșilor» (4, 10) etc. au intrat de mult în cultul divin, în memoria slujitorilor bisericești și a credincioșilor care nu se pot înșela, laolaltă, asupra valorii neprețuite a acestor enunțuri și sinteze teologice.

Marca specifică stilului paulin e ușor de recunoscut în anacolute, paranteze, repetiții, enumerări și jocuri de cuvinte (1, 9—10 ; 6, 5, 6 etc.), construcții sintactice, identice aceluia pe care le aflăm și în celelalte Epistole pauline ¹³³.

Semitismele din limba Epistolelor pastorale și din trăsăturile lor stilistice arată indubitabil că autorul lor este de origine iudaică ¹³⁴.

Epistolele pastorale sînt, probabil, scrierile Noului Testament cel mai mult studiate sub raportul stilului și vocabularului. Chiar dacă acest fapt se datorează unor obiecții vizînd autenticitatea acestor scrieri ale Noului Testament, el rămîne un cîștig pentru aprofundarea unuia sau altuia dintre aspectele pe care le ridică studiul Epistolelor pastorale. Trebuie însă ca, de aici, să fie trase concluzii corecte în ce privește autenticitatea și valoarea acestor scrieri ale Noului Testament care constituie, pentru Biserică, temeiul unor învățături fundamentale cum este, de pildă, cea privind ierarhia bisericească.

În orice caz, e fără perspectivă abordarea cu prejudecată a unei probleme ca aceea a autenticității Epistolelor pastorale în scopul de a zdruncina autoritatea lor în conștiința creștinilor din pricină că, în paginile lor, se cuprind învățături, delimitări și precizări privitoare la alegerea, hirotonia și lucrarea membrilor ierarhiei bisericești, la viața creștină care se desfășoară sub îndrumarea membrilor ierarhiei bisericești sacramentale.

3. Doctrina și ierarhia bisericească sacramentală

Împotriva autenticității Epistolelor pastorale se fac unele obiecții în legătură cu *doctrina* acestora. Se susține că, în Epistolele pastorale, nu se întîlnesc acele mari teme teologice care caracterizează celelalte Epistole ale Sfîntului Apostol Pavel. «Cu Epistola către Filipeni, spune un critic liberal, s-a întrerupt progresul viu (al gîndirii pauline); cu Epistolele pastorale începe tradiția conservatoare... Articulațiile dialectice ale sistemului nu se mai fac simțite. În orice caz, e un moment de întrerupere» ¹³⁵. Se susține apoi că Epistolele pastorale apar ca scrieri ale unui moralist care ne înfățișează un creștinism al doctrinei sănătoase și al faptelor bune ¹³⁶, cu un pronunțat caracter burghez ¹³⁷.

Scopul declarat și urmărit de Apostolul neamurilor prin scrierea unei Epistole ca I Timotei este limpede afirmat prin cuvintele: «Iar dacă eu voi întîrzia (îți scriu acestea) să știi cum trebuie să se poarte în casa lui Dumnezeu, care este Biserica lui Dumnezeu cel viu, stîlp și temelie a adevărului» (3, 15). Epistola este, prin urmare, un ghid la îndemîna lui Timotei ca episcop al Efesului (cf. «să știi»), dar obligatoriu

133. C. Spicq, *Pastorales*, col. 60—61.

134. W. Nauck, *Die Herkunft des Verfassers der Pastoralbriefe*, Göttingen, 1950. O listă amplă a unor astfel de semitisme în Epistolele pastorale este întocmită la C. Spicq, *Pastorales*, col. 64.

135. A. Sabatier, *op. cit.*, p. 277.

136. Martin Dibelius, *Die Pastoralbriefe*, în *Handbuch zum Neuen Testament*, vierte, ergänzte Auflage von Hans Conzelmann, J.C.B. Mohr, Tübingen, 1966, p. 7.

137. *Ibidem*.

și pentru toți creștinii (cf. «cum trebuie să se poarte») din Efes. Accentul pus astfel e de natură să ne introducă în problematica acestei scrieri pauline.

Dacă însă Epistola întâi către Timotei, ca să ne referim numai la această Epistolă pastorală, dezvoltă o serie de teme doctrinare, oferindu-ne, nu o dată, adevărate sinteze teologice, de o mare valoare și importanță pentru istoria gândirii pauline (1, 11—16 ; 2, 3—6 ; 3, 15—16 ; 6, 14—16 etc.), faptul nu trebuie să surprindă pe nimeni. Sfântul Apostol Pavel teologhisește în indiferență ce împrejurare. El face teologie și când se apără înaintea iudeilor la Ierusalim (Fapte 22, 1—21), a procuratorului Felix (24, 10—21), a procuratorului Festus și a regelui Agripa (26, 2—23), a magistraților romani (II Tim. 4, 17), și când își ia rămas bun de la preoții Efesului (Fapte 20, 18—35), și când mustră pe incestuosul din Corint (I Cor. 5, 1 ș.u.), și când dă îndrumări privind ținuta femeilor în biserică (I Cor. 11, 4—16 ; I Tim. 2, 8—11). În același timp însă, Apostolul neamurilor nu uită scopul pe care el, un misionar creștin, îl urmărește în orice împrejurare. Acesta este și motivul pentru care, într-o scriere sau într-o cuvîntare care îi aparțin, accentul cade pe o latură sau alta a doctrinei creștine, pe aspectul teologic sau cel moral al acesteia. Este ceea ce se întîmplă și în cazul primei Epistole pastorale. Apostolul neamurilor acordă un spațiu mult mai mare învățăturii morale a Bisericii, aspectelor disciplinare și organizatorice ale vieții creștine, deoarece acesta este scopul însuși al acestor Epistole.

Sînt însă absolut clare asemănările doctrinare dintre Epistolele pastorale și celelalte Epistole pauline. Aici nu vom aminti decît în treacăt aceste asemănări, întrucît aceeași problemă va fi dezbătută pe larg în partea a treia a lucrării, în care ne vom referi la Teologia Epistolei.

Cu privire la Legea Vechiului Testament, de exemplu, întîlnim aceeași concepție paulină privind neputința acesteia de a fi mîntuitoare și caracterul ei tranzitoriu în I Timotei, ca și în Epistolele către Romani și Galateni (1, 8—9 ; Rom. 7, 12 ; Gal. 3, 23—24). Toți oamenii sînt păcătoși, cum rezultă din listele unor păcate întîlnite atît în Pastorale cît și în alte Epistole pauline (I Tim. 1, 9—10 ; II Tim. 3, 2—5 ; Rom. 1, 29—32). Dumnezeu voiește ca toți oamenii să se mîntuiască (I Tim. 2, 4 ; 4, 9, 10 ; Rom. 5, 15—19 ; Col. 1, 26—27). Este un singur Mijlocitor între Dumnezeu și oameni (I Tim. 2, 5 ; Gal. 3, 19, 20), născut din neamul lui David (II Tim. 2, 8 ; Rom. 1, 3). Harul, mila și îndelunga răbdare a lui Dumnezeu sînt mîntuitoare (I Tim. 1, 14, 16, 19 ; Rom. 4, 5 ; 5, 1 ; Efes. 2, 8, 9 ; Gal. 2, 16). Necesitatea faptelor bune pentru mîntuire este afirmată, de asemenea, în toate Epistolele pauline (I Tim. 6, 18 ; Gal. 5, 22 ; Efes. 5, 9). Aceeași doctrină paulină privind poziția femeii în Biserică se întîlnește în I Timotei (2, 11—14) și în I Corinteni (14, 34—35). Aceeași motivare scripturistică pentru drepturile cuvenite slujitorilor bisericești ca urmare a ostenețelor lor preoțești în I Timotei (5, 18), ca și în I Corinteni (9, 9) etc. ¹³⁸.

138. A. Schlatter (*op. cit.*, p. 15) și J. Jeremias (*op. cit.*, p. 5), ne oferă liste dezvoltate ale paralelelor doctrinare dintre Epistolele pastorale și celelalte Epistole pauline.

Cu privire la *ierarhia bisericească sacramentală*, unii teologi liberali susțin că, în Epistolele pastorale, mai ales în I Timotei, această instituție fundamentală pentru Biserică apare prea evoluată și dezvoltată pentru epoca apostolică, ea presupunând scrierea acestor Epistole în secolul II, când, în Scrierile Sfântului Ignatie Teoforul, este stabilit limpede tripticul acestei ierarhii: diacon, preot, episcop¹³⁹.

În această afirmație se descifrează, indiscutabil, și poziții motivate confesional pentru că vine din partea unor teologi protestanți, reprezentanți, deci, ai unor Biserici care au înlăturat ierarhia sacramentală cu cele trei trepte harice ale sale: diacon, preot și episcop.

Din cuprinsul Epistolei rezultă într-adevăr cu claritate existența, în Biserica Efesului, a unui episcop, Timotei, căruia îi revine răspunderea pentru întreaga viață creștină a acestei Biserici (cf. 3, 1—2), a preoților (5, 17—21; cf. 3, 1—7) și a diaconilor (cf. 3, 8—10, 12—13). Totodată, în Epistola întâi către Timotei, se vorbește limpede despre hirotonia diaconilor (3, 10), a preoților (5, 22) și a episcopului (4, 14). Dar tocmai în aceste clarificări constă importanța acestei Epistole pauline, originalitatea și rațiunea osteliei pe care și-a luat-o Apostolul neamurilor de a o așterne pe foaia de papirus.

Ar fi însă o mare eroare să se creadă că Epistola întâi către Timotei este o Epistolă de *instituire* a ierarhiei bisericești, deoarece existența diaconilor (Fapte 6, 1—6; cf. Filip. 1, 1), a preoților (Fapte 11, 30; 14, 23; 15, 4, 6, 23; 21, 18) și a Episcopului Ierusalimului, Sfântul Iacov (15, 13; 21, 18; cf. Gal. 2, 9) este atestată indubitabil încă din primele zile ale Bisericii. Insuși Sfântul Apostol Pavel vorbește despre diaconii și preoții (păstorii) din Filipi (Filip. 1, 1), ca și de cei așezați de el însuși la Efes în timpul celor trei ani cât a rămas în acest oraș propovăduind Evanghelia (Fapte 20, 17—35).

Chiar dacă se poate constata o oarecare indistinție și ezitare terminologică în Epistolele pastorale, termenul de *episcopos* din I Timotei (3, 2) și Tit (1, 7) putând fi referit atât la episcop cât și la preot, atât existența preoților (5, 17—20), cât și cea a episcopului este atestată limpede. În ce privește existența episcopului, aceasta este atestată cât se poate de complet și de limpede prin *întregul conținut al Epistolelor pastorale* care nu pot să fie privite decât ca scrieri adresate unor *episcopi*. Dacă nu ne-am referi decât la faptul că Timotei (I Tim. 5, 21; II Tim. 2, 2) și Tit (1, 5) trebuie să săvârșească Sfânta Taină a Hirotoniei, și tot ar reieși acest caracter al Epistolelor pastorale.

4. Erorile doctrinare combătute

Apocope toți teologii liberali care contestă autenticitatea Epistolelor pastorale susțin că erorile doctrinare la care se referă autorul lor ar fi apărut la sfârșitul secolului I sau în prima jumătate a secolului II, perioadă în care, implicit, trebuie să fi fost scrise și Epistolele pasto-

139. Un astfel de punct de vedere și-a găsit locul, din păcate, și într-un document important al Comisiei «Credință și constituție» a Consiliului Ecumenic al Bisericilor, intitulat «*Botez, Euharistic, Ministeriu*» (BEM), în care citim că numai «în timpul secolelor II și III s-a stabilit o triplă formă, cu episcop, presbiter și diacon,

răle. Cei mai mulți critici identifică pe ereticii combătuți în Epistolele către Timotei și Tit cu gnosticii care au apărut în secolul II. Aceștia ar putea fi, după criticii liberali, marcioniți, valentinieni, ofiți, cerintieni, esenieni creștinați, iudaizanți gnostici, iudaizanți platonicieni, iudei filonieni, iudei cabaliști¹⁴⁰ etc.

Dar doctrinele greșite semnalate în Epistolele către Timotei și Tit nu întrunesc, practic vorbind, condițiile necesare pentru a fi caracterizate prin termenul de *erezii*, mai ales dacă ne referim la acele încercări iudaizante care se foloseau de mituri și genealogii iudaice pentru a afișa un anumit fel de superioritate față de creștinii proveniți dintre neamuri (I Tim. 1, 3—7; Tit 1, 10—11, 13—16). Cei pe care Timotei trebuia să-i supravegheze pentru a nu învăța într-alt chip (1, 3—4) fac parte din Biserică, motiv pentru care Timotei îi și putea influența. Aceștia au rătăcit întorcându-se spre «deșartă vorbire», voind să fie «învățători ai Legii» (1, 6—7; cf. Tit 1, 10, 14). Iudaizanții din Efes doreau să treacă drept învățători ai Legii (1, 7). Ei sînt înșelători, grăitori în deșert (Tit 1, 10), ipocriți (II Tim. 3, 5), iubitori de vorbire goală (I Tim. 1, 6). Vorbirile lor nu sînt decît basme lumesti și băbești, umblînd prin case pentru a robi «femeiuști împovărate de păcate» (II Tim. 3, 6). Doctrinele lor sînt mai puțin erezii, cît mai ales noutăți, periculoase prin însăși inutilitatea lor (II Tim. 2, 16—17). Ele întretin o curiozitate nesănătoasă caracterizată prin plasarea existenței umane într-o lume himerică, ireală, falsă, îndepărtîndu-l pe creștin de la porunca dragostei, de la iconomia lui Dumnezeu cea mîntuitoare (I Tim. 1, 4—5).

Sfîntul Apostol Pavel folosește, pentru a caracteriza acțiunea acestor sectanți din Efes, verbul greu de tradus : *ε̅τερο̅δι̅δασκαλε̅ι̅ν* (I Tim. 1, 3; 6, 3). Acesta poate fi tradus prin «a învăța altfel», «a învăța altceva»¹⁴¹ decît propovăduia Sfîntul Apostol Pavel, ceea ce era, firește, periculos, dar nu constituia o erezie ținînd seama că cei în cauză puteau fi încă îndreptați dacă li se arăta drumul cel bun. Acesta este și motivul pentru care Timotei este îndemnat să le poarte de grijă (1, 3—4). Acești iudaizanți efeseni sînt asemănători acelor învățători mincinoși despre care Apostolul neamurilor vorbește în Coloseni (2, 4, 8, 16—18). În cazul în care se constată din partea celor care învață altfel o rezistență față de îndrumările primite de la preoți sau episcop (I Tim. 1, 3—4; Tit 3, 9—10), aceștia din urmă trebuie să se îndepărteze de cei în cauză pentru că, în acest caz, se poate vorbi de erezie. Sfîntul Apostol Pavel însuși a procedat, într-o astfel de situație, la excluderea unora din Biserică (I Tim. 1, 20; cf. II Tim. 2, 17).

În trei din textele privind doctrinele eronate, din Epistolele către Timotei (I Tim. 4, 1; II Tim. 3, 1; 4, 3), Sfîntul Apostol Pavel vorbește despre unele erezii care se vor ivi în viitor, în Biserică spunînd că, în

ca formă a slujirii hirotonite de Biserică» (Foi et constitution, *Baptême, Eucharistie, Ministère. Convergence de la foi*, texte français établi par Fr. Max Thurian, le Centurion, Presse de Taizé, 1982, p. 60, trad. românească de Anca Manolache: *Botez, Euharistie, Slujire*, în M.B., anul XXXIII, (1983), nr. 1—2, p. 46).

140. Vezi E. Jacquier, *Histoire des livres du N.T.*, vol. I, p. 371—372; V. Gheorghiu, *Introducere*, p. 583.

141. F. Prat, *op. cit.*, partea I, p. 406.

această privity, «Duhul grăiește lămurit» (I Tim. 4, 1; cf. Fapte 20, 29—30). Apostolul neamurilor previne astfel pe slujitorii bisericești hirotoniți și pe creștini despre un pericol care amenința Biserica și învățătura sa în viitor.

De aceea, este total incorect să se vadă în «împotrivirile (ἀντιθέσεις) științei mincinoase» (6, 20) o aluzie sau o referire la lucrarea «Antiteze» a lui Marcion (secolul II) în care acesta pune bazele ereziei care-i poartă numele¹⁴². De altfel, la această încercare de referire a cuvintelor pauline la amintita lucrare a lui Marcion s-a renunțat astăzi, în general¹⁴³.

În fapt, prin termenul de «împotrivire», Apostolul neamurilor se referă la toate învățăturile opuse învățaturii apostolice (cf. I Tim. 1, 10; II Tim. 2, 25; 3, 8).

În încheiere se poate trage concluzia că «argumentul rezultând din natura ereziilor vizate în Epistolele către Timotei și Tit, contra autenticității acestor Epistole, este atât de inconsistent încît el nici n-ar mai trebui menționat»¹⁴⁴.

5. Cadrul istoric

După cum se știe, Sfântul Luca își încheie relatarea privind activitatea Sfântului Apostol Pavel, în Faptele Apostolilor, descriind, pe scurt, lucrarea misionară a acestuia la Roma desfășurată de-a lungul a doi ani (Fapte 28, 30—31). Este vorba de anii 61—63¹⁴⁵. Din așa-zisele Epistole ale captivității (Efeseni, Filipeni, Coloseni, Filimon) avem și alte amănunte privind lucrarea Sfântului Apostol Pavel la Roma ca și asupra proiectelor acestuia de a reveni în Orient (Filip. 1, 26; Col. 4, 2; Filimon 22).

Din Epistolele pastorale rezultă că Apostolul neamurilor a revenit în Orient așezînd ca episcop pe Timotei în Efes (I Tim. 1, 3; 4, 14), și pe Tit în Creta (Tit 1, 5). La scurtă vreme după așezarea celor doi ucenici ai Apostolului neamurilor ca episcopi în Bisericile din Efes și din Creta, ei primesc cîte o Epistolă oficială din partea acestuia — I Timotei și Tit. Probabil în urma unui denunț calomnios (cf. II Tim. 4, 14—15), Sfântul Apostol Pavel este arestat și dus la Roma într-o a doua captivitate de unde scrie Epistola a II-a către Timotei (1, 8, 16—17). Din această ultimă scriere paulină rezultă că Apostolul neamurilor își simte sfîrșitul aproape (4, 6—8). Sfântul Apostol Pavel a suferit moarte martirică în anul 67¹⁴⁶, cum mărturisește, de altfel, toată tradiția bisericească.

142. C. Spicq, *Les Ep. Past.*, p. 113.

143. L. Cerfaux, *Les Épîtres Pastorales*, în *op. cit.*, p. 522.

144. C. Spicq, *Les Ep. Past.*, p. 178—179.

145. Vezi la J. Cambier, *Paul (vie et doctrine de Saint)*, în *Dictionnaire de la Bible*, Supplément (DBS), vol. VII, 1966, p. 306—307, o cronologie paulină foarte precisă și completă.

146. Sfântul Clement Romanul, *Epistola către Corinteni* 5, 5—7; în *Patres apostolici*, vol. I, p. 104—106; Fer. Ieronim, *De vir. ill.*, 5, P.L., 23, 647 și 662; Eusebiu de Cezareea, *Istoria bisericească* 2, 22, 2, P.G., XX, 193; Sfântul Ioan Hrisostom, *Comentariu la II Timotei*, P.G., LXII, 659 etc.

Împotriva tuturor datelor amintite mai sus, care se impun cu puterea evidenței, unii critici susțin că Apostolul neamurilor ar fi murit în anul 64 imediat după sfârșitul primei captivități romane¹⁴⁷. E de la sine înțeles că această aserțiune a criticii protestante liberale nu poate fi luată în serios, întrucât urmărește negarea autenticității Epistolelor pastorale.

6. Integritatea Epistolei

În 1836, când autenticitatea Epistolelor pastorale era negată total, s-a propus, pentru întâia oară, așa-numita ipoteză a fragmentelor sau biletelor autentice pauline sau a autenticității parțiale¹⁴⁸.

Potrivit acestei teorii, există în Epistolele pastorale, unele fragmente, ieșite de sub pana Sfintului Apostol Pavel, reprezentate de bilete trimise de acesta lui Timotei și Tit, care, către sfârșitul secolului I sau la începutul secolului II, au servit ca bază pentru redactarea Epistolelor pastorale așa cum ne sînt ele cunoscute astăzi¹⁴⁹.

În baza acestei ipoteze, au fost socotite drept autentice o serie de fragmente din cele trei Epistole pastorale, cu deosebire din II Timotei¹⁵⁰.

În secolul nostru, un teolog englez a reluat această teză a fragmentelor, influențînd, într-o mare măsură, pe alți cercetători mai noi¹⁵¹.

După cum se poate constata din notele la această parte a lucrării, cele mai multe fragmente considerate de criticii amintiți ca autentice,

147. Vezi V. Gheorghiu, *Introducerea*, p. 588.

148. Credner, *Einleitung in das Neue Testament*, Halle, p. 466 ș.u.

149. A. Médebielle, *art. cit.*, col. 1045.

150. Hausrath (1865) declară drept autentice următoarele fragmente din II Timotei: 1, 1—2; 15—18; 4, 9—18; Krenkel, *Beitrage zur Aufhellung der Geschichte und der Briefe des Apostels Paulus*, Brunswick, 1890, admitea cam aceleași versete ca autentice, dar într-o ordine inversă: II Tim. 4, 19—21, 9—18 și 1, 16—18; F. H. Hesse (*Die Entstehung der neutestamentlichen Hirtenbriefe*, Halle, 1889) reconstituie astfel Epistolele originale: I Tim. 1, 1—10, 18—20; 4; 6, 4, 16, 20, 21; Tit 1, 1—2, 4—6; 12, 13 a; 16, 3, 1—6, 12—15; II Tim. se compune din două scrisori A = 1, 1—3 a, 5, 10; 2, 1—8, 14—26; 3, 1—16; 4, 1—5 și B = 1, 3 b, 4; 15—18; 2, 2, 9—13; 4, 9—22; în 1889, Knocke (*Kommentar zu den Pastoralbriefen*, Göttingen, 1889), recunoaște în II Timotei o combinație de bilete autentice cu toate că cel ce le-a compilat nu a respectat întotdeauna cronologia faptelor; Epistola întâi către Timotei este autentică în cea mai mare parte. Excepție fac circa 20 de versete; A. V. Harnack (*Die Chronologie der altchristlichen Litteratur*, I, Leipzig, 1897, 480—486) acceptă autenticitatea unor fragmente considerabile din II Tim. și a «o treime» din Tit, dar nu găsește nici un verset sigur în I Timotei.

151. P. N. Harrison (*The Problem of the Pastoral Epistles*, Oxford, 1921; *The Pastoral Epistles and Duncan's Epistles and Duncan's Ephesian Theory*, in «New Testament Studies», II, 1956, p. 250—261; *Paulines and Pastorals*, Londra, 1964, p. 106—117) susține că un admirator al Apostolului neamurilor s-a aflat în posesia a trei bilete personale ale Apostolului către Timotei și Tit pe care le-a păstrat pînă la moartea acestora. Aceste bilete sînt cuprinse în actualele Epistole pastorale după cum urmează: a) Tit 3, 12—15 (scris din Macedonia, după II Corinteni 10—13); b) II Timotei 4, 9—15, 20, 21 a, 22 b (scris din Nicopolis); c) Scrisoarea de adio trimisă din Roma lui Timotei (II Tim. 1, 16—18; 3, 10—11; 4, 1, 2 a, 5 b—8, 16—19, 21 b, 22 a) care a fost prima compilată și trimisă de anonimul admirator al Sfintului Pavel, urmată de Tit și I Timotei compusă în totalitate (C. Spicq, *Les Ep. Past.*, p. 200, nota 2). Această teză a fost preluată de C. K. Barrett, *The Pastoral Epistles*, Oxford, 1963, p. 10—12, și de R. E. Osborne, *S. Paul's Silence Years*, in «Journal of Biblical Literature», 1965, p. 65.

se referă la acele *personalia* pe care le cuprind Epistolele pastorale adică la acele evenimente în centrul cărora s-au aflat autorul Epistolelor și destinatarii săi, adică tocmai acele pericope din aceste Epistole, a căror autenticitate critica nu a putut să o tăgăduiască sub nici o altă formă. Concomitent se înlătură ca neautentice toate acele pasaje din Epistolele pastorale în care Apostolul neamurilor se referă la ierarhie și la organizarea vieții creștine.

De aici rezultă că cei mai mulți susținători ai teoriei fragmentelor autentice procedează la reconstituirile pe care le propun cu prejudecată. Ei admit autenticitatea acelor părți din Epistolele pastorale care sînt oarecum neutre din punct de vedere doctrinar și înlătură automat toate acele pericope în care, de exemplu, se stabilesc condițiile primirii cuiva la hirotonie. De aceea, pericope ca I Timotei 3, 1—13 sau 5, 17—22 nu apar, de regulă, în ipoteza fragmentelor ca autentice, pentru conținutul lor prin care sînt reglementate condițiile pentru primirea la hirotonie și se afirmă existența ierarhiei bisericești.

De aici rezultă caracterul arbitrar al încercărilor susținătorilor acestei teorii, care totuși nu au putut să stabilească autenticitatea unor anumite părți din scrieri atît de vechi ca Epistolele pastorale, autorii lor lăsîndu-se conduși numai după ceea ce am putea numi fler literar.

Această încercare de reconstituire a așa-zisei forme primare a Epistolelor pastorale n-are nici un precedent, nici în literatura clasică, nici în cea creștină¹⁵² și, în consecință, nu poate avea nici un viitor. Nici un manuscris al Noului Testament în original n-a păstrat nici măcar o urmă a vreunei îndoieli privind autenticitatea unei părți sau a alteia din Epistolele pastorale.

Ar fi greu de conceput, pe de altă parte, ca Biserica să nu fi vechet ca acele scrieri pe care întreaga creștinătate le-a acceptat drept canonice să nu se fi păstrat în integritatea lor de-a lungul timpului. Dacă ar fi existat bilete sau scrisori personale adresate lui Timotei și lit de Apostolul neamurilor ele ar fi fost oricum cunoscute creștinilor și oricine ar fi fost surprins dacă ele ar fi apărut într-o scriere hibridă, în fapt neautentică¹⁵³.

Pentru cine a citit în repetate rînduri și la intervale regulate Epistolele pastorale și a studiat cu atenție desfășurarea, planul acestor Epistole, logica lor intrinsecă, țesătura dintre așa-numitele *personalia* și îndrumările generale ale Apostolului autor, alternanța dintre îndemnul blînd și imperativul categoric, precum și unitatea literară și de compoziție a acestor scrieri de o mare originalitate în ce privește metodele de influențare folosite, autenticitatea și integritatea lor apar ca evidente.

Ne vom referi la un singur exemplu în această direcție, la textul: «Nu nesocoti harul din tine, care ți s-a dat, prin proorocie, cu punerea mîinilor mai-marilor preoților» (4, 14). Aceste cuvinte pauline rezumă întreaga Epistolă și constituie, într-un anumit fel, centrul și justificarea ei.

Acest text central al Epistolei ne arată că așezarea lui Timotei la Efes nu a fost un act întimplător, urmarea unei simple necesități de moment (1, 3—4). Totodată, în acest text, se face precizarea că Timotei

152. J. D. Kelly, *The Pastoral Epistles*, 1963, p. 29.

153. *Ibidem*.

este o persoană bisericească deosebită prin primirea hirotoniei ca episcop, în urma unor profeții speciale. Același text subliniază răspunderea excepțională care-i revenea în Biserica Efesului. Se scoate, totodată, în relief că hirotonia lui Timotei a fost săvârșită nu numai de Sfântul Apostol Pavel, ci și de ceilalți înalți cirmuitori ai Bisericii apostolice.

Alegerea și hirotonia unui episcop apare astfel ca un act de o importanță covârșitoare și, în consecință, consimțământul întregii conduceri a Bisericii este obligatoriu pentru ca acest act să aibă loc. Ținând seama de cele de mai sus, lui Timotei, dar și celorlalți slujitori bisericești, Apostolul le pune în față problema conștiinței preoțești. Același text este important pentru că face cunoscut cititorilor Epistolei, poziția și autoritatea lui Timotei ca cel mai înalt cirmuitor al Bisericii din Efes. Pe această cale, Sfântul Apostol Pavel atrage atenția lui Timotei asupra răspunderii care-i revine față de autoritatea bisericească, adică de aceea care l-au promovat episcop. Textul e important și pentru că ne arată cum trebuie să se procedeze în Biserică, în cazuri asemănătoare.

De aceea, înlăturarea unui astfel de text din I Timotei lipsește această scriere de una din motivările ei fundamentale, de una din rațiunile ei de a fi.

Atunci când Biserica s-a pronunțat pentru canonicitatea Epistolelor pastorale, ea a avut în vedere întregul lor text, nu fragmente sau părți ale lor, pentru că numai unele părți ale acestor scrieri nu mai oferă cititorilor și, în general, Bisericii, înțelesul și autoritatea care le-a impus în canonul Noului Testament. În consecință, ipoteza fragmentelor nu poate fi, sub nici o formă, acceptată.

Luând în considerație limba lor greacă mai evoluată decât a altor Epistole pauline, unii exegeți opinează că, la redactarea Epistolelor pastorale, Apostolul neamurilor s-a folosit de un *secretar* căruia i-a acordat o mai mare libertate în ce privește exprimarea și formularea ideilor sale¹⁵⁴. Se invocă apoi și situația specială în care Apostolul neamurilor se afla la Roma (detenție grea, II Tim. 1, 8), care l-a determinat, în cazul Epistolei a doua către Timotei, să apeleze la serviciile unui secretar pentru scrierea acestei Epistole. Acestuia i-a acordat o și mai mare libertate decât de obicei¹⁵⁵.

Dat fiind faptul că Luca s-a aflat mai totdeauna în apropierea Apostolului neamurilor (II Tim. 4, 11) și că între scrierile acestuia și Epistolele pastorale sînt unele afinități lexicale¹⁵⁶, s-a crezut că Luca, ucenic al Sfântului Apostol Pavel, ar fi putut să expună ideile acestuia dîndu-le o expresie lingvistică elevată.

Chiar dacă nu este exclusă, o astfel de ipoteză nu poate fi privită decât ca o conjectură, întrucît nu se poate întemeia pe nici o mărturie veche bisericească. Iar dacă un asemenea secretar care a dat expresie ideilor Sfântului Apostol Pavel a existat, el s-a ascuns sub un total anonim care se cuvine să fie respectat.

154. J. H. Bernard, *The Pastoral Epistles*, Cambridge, 1889, p. XLI, XLV; J. A. Eschlimann, *La rédaction des Epîtres pauliniennes d'après une comparaison avec les lettres profanes de son temps*, in RB, 1946, p. 185—196.

155. O. Roller, *Das Formular des paulinischen Briefe*, Stuttgart, 1933, p. 4 ș.u., 20—21; J. Jeremias, *op. cit.*, p. 10.

156. Vezi C. Spicq, *Les Ep. Past.*, p. 233—239.

TIMOTEI, DESTINATARUL EPISTOLEI

Destinatarul Epistolei de care ne ocupăm este desemnat de Sfântul Apostol Pavel prin cuvintele : «*Lui Timotei, adevărat fiu întru credință*» (1, 2).

Este pentru a nouăsprezecea oară când se întâlnește, în cărțile Noului Testament, numele lui Timotei. În total, acest nume se întâlnește de 24 de ori în Noul Testament. În toate aceste 24 de cazuri, Timotei este amintit numai în legătură cu sau de către Sfântul Apostol Pavel, de care îl apropie o îndelungată și fructuoasă ucenicie și colaborare în slujba lui Iisus Hristos și a Evangheliei Sale.

Înainte de orice, trebuie precizat că textul : «*Lui Timotei, adevărat fiu întru credință*» reprezintă, în primul rând, o calificare oficială a situației și poziției lui Timotei în Biserica Efesului, fiind o afirmare a succesiunii în credință, de care se împărtășește, prin Apostolul neamurilor, Timotei, primul episcop al Efesului. Apostolul afirmă că Timotei este *adevărat, autentic* (γνήσιος) fiu, adică moștenitor spiritual al Apostolului (cf. II Tim. 1, 2 ; Tit 1, 4). Epistola întreagă urmează să dezvolte această idee de succesiune, de transmitere a puterii de la Apostolul întemeietor la ucenicul episcop.

Cuvintele de precizare a destinatarului Epistolei constituie, în același timp, o caracterizare, în rezumat, dar de o excepțională expresivitate, a unei vieți și a unui trecut de slujire a lui Hristos și Evangheliei.

Cunoașterea vieții și activității lui Timotei contribuie, în bună măsură, la aprofundarea înțelesului celor două Epistole care i-au fost adreseate de Sfântul Apostol Pavel.

Principalele *izvoare* privind viața și activitatea lui Timotei sînt : Faptele Apostolilor și Epistolele Sfântului Apostol Pavel, inclusiv Epistolele pastorale.

Referințele directe privind pe Timotei din *Faptele Apostolilor* sînt următoarele : 16, 1—3 ; 17, 14—16 ; 18, 5 ; 19, 22 ; 20, 4. În Faptele Apostolilor însă se cuprind și o serie de texte care, descriind activitatea Sfântului Apostol Pavel, în mod indirect, se referă și la Timotei în măsura în care acesta se va fi numărat printre însoțitorii Apostolului neamurilor. Asemenea referințe indirecte, dar deosebit de prețioase, se cuprind, practic, în cea de-a doua carte a Sfântului Luca, începînd cu capitolul 16 pînă la sfîrșit, adică pînă la capitolul 28 ; 31, deoarece Timotei s-a aflat, cu mici intervale de timp, alături de Apostolul neamurilor, din clipa în care a fost primit în grupul însoțitorilor acestuia¹⁵⁷

157. Prof. Iustin Moiesescu, *Ierathia bisericească în epoca apostolică*, Editura Centrelui Mitropolitan al Olteniei, Craiova, 1955, p. 55 ; vezi și MO, anul VI (1954), nr. 1—3, p. 52—74 și nr. 4—6, p. 209—233.

(Fapte 16, 3), pînă la așezarea sa ca episcop al Bisericii Efesului (I Tim. 1, 3). Prezintă, de asemenea, un interes deosebit pentru cunoașterea împrejurărilor primirii de către Timotei a Sfintei Taine a Botezului, istorisirea de către Sfîntul Luca a trecerii și activității Sfîntului Apostol Pavel în Listra Licaoniei, în cursul primei călătorii misionare (14, 6—23).

În Epistolele Sfîntului Apostol Pavel, știrile despre Timotei se cuprind în următoarele texte: Rom. 16, 21; I Cor. 4, 17; 16, 10; II Cor. 1, 1, 19; Filip. 1, 1; 2, 19—23; Col. 1, 1; I Tes. 1, 1; 3, 2, 6; II Tes. 1, 1; Filimon 1; Evrei 13, 23.

În cele două Epistole către Timotei, Sfîntul Apostol Pavel se referă, de cîteva ori, la date, împrejurări și evenimente din viața lui Timotei, în următoarele texte: I Tim. 1, 3, 8, 18; 4, 12, 14; 5, 23; II Tim. 1, 3—6, 14—15; 2, 1—2; 3, 10—11, 14—15; 4, 9, 13, 19, 21.

La aceste izvoare, care ne oferă știri de mare valoare despre viața și activitatea lui Timotei, se adaugă, firește, informațiile cuprinse în tradiția bisericească și în scrierile Părinților și scriitorilor bisericești, care vor fi amintite la locurile potrivite în cursul acestui capitol al lucrării.

1. Viața lui Timotei înainte de a deveni ucenic al Sfîntului Apostol Pavel

Numele de Timotei, Τιμόθεος cu variantele Τιμόθεϊος și Τιμόθεος însemnează «cel care cinstește sau crede în Dumnezeu» și este foarte des întilnit în literatură, inscripții, mai cu seamă din Asia Mică, și în papyrusuri ^{158—159}. Acest nume era purtat de greci din toate straturile sociale, dar și de iudeii din diaspora ¹⁶⁰ (cf. I Macabei 5, 6; II Macabei 8, 3).

Timotei «cel mai fidel și mai iubit discipol al Sfîntului Apostol Pavel» ¹⁶¹ s-a născut în Listra Licaoniei (Fapte 16, 1). Listra este un orașel așezat la nord-vest de Iconiu, devenit colonie romană în anul 6 î.d.Hr. Licaonia este regiunea platourilor înalte așezată la nord de Cilicia; a fost anexată, începînd cu anul 25 î.d.Hr., la provincia romană a Galatiei ¹⁶².

Cea mai mare parte a populației din provincia Licaonia vorbea limba licaonă (Fapte 14, 11). Dar coloniștii greci și latini, care constituiau stralul social cel mai avantajat, vorbeau, în general, limba greacă ¹⁶³.

Timotei s-a născut într-o familie mixtă din punct de vedere religios. Tatăl său era grec («Ἕλλη», Fapte 16, 1), desigur păgîn, pe cînd mama sa, Eunichi (II Tim. 1, 5), era iudee convertită la creștinism, fiind calificată de Sfîntul Luca drept «femeie iudee credincioasă» (Fapte 16, 1). Bunica lui Timotei se numea Loida și făcea parte din familia în care s-a născut Timotei (II Tim. 1, 5).

158-159. C. Spicq în *Les Ep. Past.*, p. 47, oferă o bogată bibliografie a acestei probleme. Se poate constata o frecvență deosebită a acestui nume în lumea greacă.

160. *Ibidem*.

161. C. Toussaint, *Timothée*, în DB, vol. V, partea a II-a, col. 2217.

162. X. Léon-Dufour, *op. cit.*, p. 346—347.

163. *Ibidem*, p. 346.

Atît mama lui Timotei, Eunichi, cît și bunica sa, Loida, erau bine-cunoscute Sfîntului Apostol Pavel, care le laudă pentru credința lor neprefăcută, statornică și tare și pentru educația religioasă aleasă pe care i-au dat-o lui Timotei (II Tim. 1, 5 ; 3, 14—15).

Dacă despre familia lui Timotei sînt cunoscute date destul de numeroase care ajută la stabilirea condițiilor de mediu în care acesta și-a petrecut primii ani ai vieții, despre data nașterii sale nu se pot face decît presupuneri și speculații.

Se știe doar că, la data scrierii primei Epistole care i-a fost adresată (anul 65) de Sfîntul Pavel, Timotei era încă tînăr (4, 12), ca și la data (anul 66) scrierii celei de-a doua Epistole către Timotei (2, 22). Apostolul îi scrie lui Timotei : «Nimeni să nu disprețuiască *tinerețile* (τῆς νεότητος) tale» (4, 12) și : «Pe bătrîn... *îndeamnă-l ca pe un părinte*, pe cei mai tineri *ca pe frați*, pe bătrîne... *ca pe mame*, pe cele mai tinere, *ca pe surori*» (5, 1—2) și «Fugi de poftele tinereților» (II Tim. 2, 22).

Sfîntul Apostol Pavel stabilește, în aceste texte, pe de o parte că Timotei era încă la vîrsta tinereții (νεότης, I Tim. 4, 12 ; νεωτερισμός, II Tim. 2, 22), urmînd ca, față de cei mai bătrîni să se poarte ca față de părinți, iar față de cei mai tineri ca față de frați (I Tim. 5, 1—2). E de reținut din aceste ultime texte (cf. Tit 2, 2—3) că Sfîntul Apostol Pavel împarte pe credincioși în două categorii în ce privește vîrsta : mai bătrîni (πρεσβύτεροι) și mai tineri (νεώτεροι).

În antichitatea greacă, tînăr era considerat cel care mai putea să fie soldat, să poarte arme, putînd avea între 30—45 de ani¹⁶⁴. Sfîntul Apostol Pavel este calificat tînăr (νεανίας) cînd asista la uciderea cu pietre a Sfîntului Arhidiacon Ștefan (Fapte 7, 58) și cînd avea în jur de 35 de ani. De asemenea, deși era dregător, conducător, șef (Luca 18, 18), bărbatul care L-a întreat pe Mîntuitorul ce să facă pentru a moșteni viața veșnică este numit de Sfîntul Evanghelist Matei (19, 20, 22) «tînăr» (νεανίσκος). Pentru Sfîntul Apostol Pavel, care se considera bătrîn încă din timpul cînd se afla la Roma, în prima captivitate (Filimon 9), Timotei va rămîne permanent un copil și un adolescent (II Tim. 1, 3—5 ; cf. 3, 14), asupra căruia Apostolul își va revărsa întreaga sa afecțiune și iubire părintească (II Tim. 1, 3).

De aceea, ținînd seama că Timotei a intrat în rîndul însoțitorilor Sfîntului Apostol Pavel în anul 50, la începutul celei de-a doua călătorii misionare ; că, deși este numit «tînăr» în Epistolele care-i sînt adresate, el trebuie să fi avut între 35 și 40 de ani cînd a fost așezat episcop la Efes¹⁶⁵. De altfel, Timotei nici n-ar fi putut să fie acceptat în grupul însoțitorilor Sfîntului Apostol Pavel la o vîrstă mai mică de 20—25 de ani, minimă pentru a fi putut agonisi acele bune mărturii ale fraților din Listra și din Iconiu pe care le-a aflat Apostolul neamurilor (Fapte 16, 2). În antichitatea greacă un bărbat putea fi considerat încă tînăr chiar

164. Polibiu XVIII, 12, 5 ; Iosif Flaviu, *Ant.*, XVIII, 197 ; cf. I Macabei 16, 2.

165. Cf. și C. Spicq, *Les Ep. Past.*, p. 511.

până la 45 de ani. De aici și concluzia că data nașterii lui Timotei poate fi fixată între anii 25—30 d. Hr.¹⁶⁶.

Făcînd parte dintr-o familie din elita socială a orașului în care s-a născut, tatăl său fiind grec (Fapte 16, 1), ceea ce indică apartenența sa la aristocrația Listrei, Timotei s-a bucurat, desigur, de o educație și o instrucție deosebite din toate punctele de vedere.

Cunoaștem din spusele Sfîntului Apostol Pavel că Timotei a manifestat, din copilărie, o profundă înclinație spre studiu (II Tim. 3, 14—15; cf. I Tim. 4, 13, 16), urmînd în toate privințele exemplul cel bun pe care i l-a oferit Sfîntului Apostol Pavel. Chiar înainte de a fi fost chemat de Sfîntul Apostol Pavel în rîndul colaboratorilor săi, Timotei s-a bucurat de bune aprecieri din partea creștinilor din două orașe importante ale Licaoniei: Lистра orașul natal și Iconiu, care au ținut seama, în această privință, și de buna pregătire intelectuală a lui Timotei (Fapte 16, 2).

De o însemnătate fundamentală, pentru viitorul său rol în biserică, este însă *conținutul* scripturistic al instrucției primite de Timotei într-o familie în care străluceau, prin credința și dragostea lor față de cuvîntul lui Dumnezeu, două femei deosebite: mama sa, Eunichi, și bunica sa, Loida (II Tim. 1. 5).

Sfîntul Apostol Pavel ne-a lăsat o mărturie deosebită privind felul în care Timotei și-a însușit Sfînta Scriptură: «Tu... rămii în cele ce ai învățat și de care ești încredințat, deoarece știu de la cine ai învățat și fiindcă de mic copil cunoști Sfintele Scripturi, care pot să te înțelepțească spre mîntuire, prin credința cea întru Hristos Iisus» (II Tim. 3, 14—15).

Se știe că, la iudei, instrucția începea foarte devreme (I Regi 2, 11, 18, 19; Isaia 10, 19; Daniil 13, 3; IV Macabei 18, 10). La 5 sau 6 ani orice copil trebuia să înceapă, în familie, să citească Tora (Pentateuhul), care era și manual de școală pentru cei dinții ani de învățatură¹⁶⁷. Nu încapă nici o îndoielă că cei dinții dascăli ai lui Timotei, în ce privește deprinderea Pentateuhului au fost Eunichi, mama sa, și Loida, bunica sa.

166. Vezi și S. de Lestapis, *op. cit.*, p. 40. Pentru o mai comodă urmărire a datelor unor evenimente din activitatea lui Timotei, expunem, mai jos, o schiță cronologică a acestor evenimente:

Anii

Evenimentele

25—30	— Nașterea lui Timotei
45	— Botezul lui Timotei
50	— Primirea lui Timotei ca însoțitor al Sfîntului Apostol Pavel
50—58	— Însoțește pe Sfîntul Apostol Pavel în călătoriile a doua și a treia misionare
58—60	— Se află alături de Sfîntul Pavel la Cezarea
61—63	— Se află alături de Sfîntul Apostol Pavel în prima captivitate romană
64 — până la martiriul său sub Domițian sau Nerva	— Episcop la Efes

Timotei avea, deci, la data primirii între însoțitorii Sfîntului Apostol Pavel, 20—25 de ani și 35—40 de ani la data așezării sale ca episcop la Efes.

167. Paul Billerbeck, *Die Briefe des Neuen Testaments und die Offenbarung Johannis erläutert aus Talmud und Midrasch*, dritte, unveränderte Auflage, in «Kommentar zum Neuen Testament aus Talmud und Midrasch», C. H. Beck'sche Verlagsbuchhandlung München, MCMLXI (1961), p. 664—665.

Ca și Sfântul Apostol Pavel, Timotei știe «că Legea este bună dacă se folosește cineva de ea potrivit Legii... că dreptului nu-i este pusă lege» (I Tim. 1, 8—9).

Pregătirea lui Timotei, în ce privește Sfânta Scriptură a Vechiului Testament, era încheiată când, în timpul primei călătorii misionare au venit la Listra Pavel și Barnaba (Fapte 14, 6—23), înainte de Sinodul Bisericii din Ierusalim (Fapte 15, 6 ș.u.), propovăduind Evanghelia.

Există o deplină unanimitate a exegeților în a afirma că atât familia lui Timotei cât și *acesta însuși au fost botezați de Sfântul Apostol Pavel* cu prilejul trecerii sale prin Listra, în timpul primei călătorii misionare, în anul 45 (Fapte 14, 6 ș.u.)¹⁶⁸. Acesta este unul din motivele pentru care Timotei va fi numit adesea «fiu» al Sfântului Apostol Pavel (I Cor. 4, 17; I Tim. 1, 2; II Tim. 1, 2; cf. Filip. 2, 22).

Se poate presupune că, printre cei care l-au ocrotit pe Sfântul Apostol Pavel după ce a căzut victimă a lovirilor cu pietre primite de la iudeii veniți din Antiohia și Iconiu la Listra, s-au numărat și membri ai familiei lui Timotei (Fapte 14, 19—20)¹⁶⁹. Poate chiar Timotei însuși a făcut parte din grupul celor ce s-au aflat alături de Apostolul neamurilor în această grea încercare prin care avea să treacă din pricina activității sale misionare (cf. II Tim. 3, 11).

Este absolut sigur că Timotei a căștigat prețuirea creștinilor din Listra și Iconiu în timpul de cinci ani care s-a scurs de la prima trecere a Sfântului Apostol Pavel prin Listra pînă la a doua oprire a sa în această cetate a Licaoniei (Fapte 16, 1—3). Creșterea sa spirituală, de bun creștin, s-a făcut vădită tuturor (16, 2). Nu este exclus ca unele din profețiile făcute asupra lui Timotei (I Tim. 1, 18; 4, 14) să se fi produs în timpul care precede reîntoarcerea Apostolului neamurilor în Listra.

La revenirea sa, în anul 50, la Listra, Sfântul Apostol Pavel era însoțit numai de Sila (Fapte 15, 40) deoarece, cu puțin timp mai înainte, se despărțise de Barnaba care, voia să ia împreună cu ei și pe «Ioan cel numit Marcu» (15, 37, cf. 39). Sfântul Apostol Pavel s-a împotrivit însă acestei cereri a lui Barnaba fiindcă Ioan-Marcu «se despărțise de ei din Pamfilia și nu venise alături de ei la lucrul la care fuseseră trimiși» (15, 38).

Se poate presupune că, la Listra, Apostolul neamurilor a cerut creștinilor, cum probabil făcuse și în cazul altor Biserici mai înainte (cf. 15, 41—16, 1), să-i recomande un posibil ucenic și însoțitor care ar fi putut să-l înlocuiască pe Ioan-Marcu. Așa s-au produs acele bune mărturii în legătură cu Timotei. Tot acum, Apostolul neamurilor a putut cunoaște mai îndeaproape familia lui Timotei, îndeosebi pe mama și bunica sa, putînd să tragă concluzii cu privire la credința sinceră a acestora, la mediul familial al lui Timotei și la educația și instrucția acestuia (II Tim. 1, 5; 3, 14—15). Constatările făcute cu acest prilej de Apostolul neamurilor trebuie să fi fost deosebit de favorabile în legătură cu Timotei, o

168. Prof. I. Moiescu, *Ierarhia bisericască*, p. 55; *Studiul Noului Testament*, p. 249; J. Jeremias, *op. cit.*, p. 1; Norbert Brox, *Die Pastoralbriefe*, 3. Auflage, în «Regensburger Neues Testament», Verlag Friedrich Pustet, Regensburg, p. 17 etc.

169. *Studiul Noului Testament*, p. 250.

dată ce «a voit (ἠθέλησεν exprimă o decizie definitivă) ca acesta să vină împreună cu el» (16, 3).

Dacă Apostolul neamurilor a hotărît ca Timotei să-l însoțească în viitoarele sale călătorii misionare, această decizie a întilnit, fără îndoială, dorința puternică a lui Timotei de a sluji lui Hristos ca misionar creștin, devenind ucenic și însoțitor statornic al Apostolului neamurilor.

Admirația sa față de Apostolul neamurilor era veche și statornică. Ea data din timpul primei treceri a Apostolului neamurilor prin Listra cînd a săvîrșit minunea vindecării unui olog din naștere (Fapte 14, 8—10), ceea ce a atras atît convertirea multora din locuitorii Listrei, cît și o violentă persecuție împotriva Apostolului neamurilor, din partea unor iudei (14, 19). Or, tînărul Timotei a cunoscut îndeaproape aceste evenimente și a păstrat în inima sa profunde impresii despre puterea cuvîntului și faptei Apostolului neamurilor, ceea ce i-a atras prețuirea acestuia (cf. II Tim. 3, 11).

Pe lîngă puternica dorința a lui Timotei de a deveni însoțitor al Sfîntului Apostol Pavel și misionar creștin, era necesar, firește, și consimțămîntul familiei lui Timotei. Este de presupus că acest consimțămînt a fost dat căci Timotei a devenit ucenic și însoțitor al marelui Apostol. Acesta poate fi unul din motivele pentru care Sfîntul Pavel va aprecia atît de favorabil pe Eunichi, mama lui Timotei și pe Loida, bunica lui, pentru credința lor (II Tim. 1, 5). Chiar dacă tatăl lui Timotei nu era creștin, căci numai despre mama acestuia ni se spune că era credincioasă (Fapte 16, 1), este de presupus că nu era un adversar al noii învățături și nu este exclus să fi fost chiar un simpatizant al ei din moment ce nu s-a opus ca Timotei să devină însoțitor al Apostolului neamurilor în lungile și obositoare sale călătorii misionare.

În vederea primirii lui Timotei în rîndul ucenicilor și însoțitorilor Sfîntului Apostol Pavel, mai rămînea de rezolvat o problemă delicată. Deși născut dintr-o femeie iudee, Timotei nu fusese circumcis, din pricina faptului de notorietate că tatăl său era grec («Căci toți știau că tatăl lui era elin», Fapte 16, 3). Deci Timotei va fi circumcis după primirea Sfîntului Botez la dorința și, cel mai probabil, cu mina Sfîntului Apostol Pavel (16, 3). Ținînd seama că numai cu puțin timp înainte avusese loc Sinodul Bisericii din Ierusalim, care hotărîse într-o deplină armonie și unanimitate că tăierea împrejur nu este obligatorie pentru creștini (15, 10, 19, 28—29), că Sfîntul Apostol Pavel s-a aflat în fruntea celor care s-au ridicat împotriva obligativității pentru creștini a acestei practici iudaice (15, 1—2; cf. Gal. 2, 3—5; 5, 2—4, 11, 13; I Cor. 7, 18—20), tăierea împrejur a lui Timotei ar putea să apară ca inoportună.

Acest punct de vedere pare îndreptățit numai la prima vedere, căci lui Timotei nu i se condiționase primirea Sfîntului Botez, nici măcar înainte de ținerea Sinodului de la Ierusalim, de tăierea împrejur. Sfîntul Apostol Pavel procedează la primirea în Biserică a tuturor celor proveniți dintre păgîni fără să le ceară să se taie împrejur (Fapte 14, 1).

Este semnificativ că, chiar îndată după circumciderea lui Timotei, Sfîntul Luca face o precizare deosebit de importantă în legătură cu predica Sfîntului Apostol Pavel și a însoțitorilor săi cînd scrie: «Și cînd treceau prin cetăți, *învățau să păzească învățăturile rînduite de Apostolii*

și de *preoții din Ierusalim*» (Fapte 16, 4). Acest fapt arată că hotărârile de la Ierusalim deveniseră parte integrantă a prediciei apostolice, Timotei numărându-se printre cei ce propovăduiau aceste învățături.

Motivul tăierii împrejur a lui Timotei este precizat în Faptele Apostolilor astfel: «Pavel a voit ca acesta (Timotei) să vină împreună cu el și, luându-l, l-a tăiat împrejur *din pricina iudeilor care erau în acele locuri*; căci toți știau că tatăl lui era elin» (16, 3).

Se știe că, la sosirea într-o cetate, Sfântul Apostol Pavel își îndrepta pașii spre sinagoga iudeilor, unde începea să propovăduiască Evanghelia (vezi Fapte 13, 5, 14, 42, 44; 14, 1; 17, 1—2; 18, 4 etc.). Dacă, între însoțitorii Sfântului Apostol Pavel, s-ar fi aflat cineva necircumcis, el nu ar fi putut să pătrundă în sinagogă decît cu riscul de a produce tulburare (cf. Fapte 21, 28—29) și, deci, piedică pentru propovăduirea Evangheliei. Sîntem încă într-o epocă în care această metodă misionară constituia o posibilitate importantă de propovăduire a Evangheliei. Mai tîrziu, cînd Biserica va fi în situația să dispună de propria sa rețea de comunități și de locașuri de închinare, în rîndul însoțitorilor Sfântului Apostol Pavel, vom întîlni și misionari netăiați împrejur ca Trofim (Fapte 21, 29) sau Tit (Gal. 2, 3).

Pentru a avea un acces neîngrădit în sinagoga iudaică, Timotei a trebuit, deci, să fie circumcis, acesta fiind sensul precizării din Faptele Apostolilor: «Din pricina iudeilor» (16, 3), deoarece familia lui Timotei era binecunoscută «căci toți știau că tatăl lui era elin» (16,3). Nu trebuie uitat că, pînă în acest moment, toți însoțitorii Sfântului Apostol Pavel erau iudei tăiați împrejur. Ioan-Marcu însuși, al cărui loc îl va lua Timotei pe lîngă Apostolul neamurilor, era iudeu și, deci, circumcis. Circumciderea este un element biografic important pentru poziția lui Timotei ca misionar creștin într-o epocă în care legăturile dintre Biserică și sinagogă, dintre creștini și iudei erau încă strînse și complicate în același timp. În orice caz, circumciderea lui Timotei a fost, în aceste condiții, un cîștig pentru Biserică, pentru succesul lucrării sale misionare.

2. Timotei, însoțitor al Sfântului Apostol Pavel

Primirea în grupul însoțitorilor Sfântului Apostol Pavel echivalează pentru Timotei cu atingerea uneia dintre cele mai înalte și rîvnite poziții în Biserică pentru că, astfel, el dobîndește posibilitatea de a se instrui din punct de vedere creștin în contact nemijlocit cu Apostolul neamurilor, unul din marii misionari și teologi ai epocii apostolice. Pentru Timotei, un tînar avid de învățatură creștină înaltă (II Tim. 3, 10, 14—15), posibilitatea de a asculta un timp îndelungat predica Sfântului Apostol Pavel reprezenta împlinirea celei mai înalte năzuințe. El va ști să profite din plin de această ocazie care i s-a oferit încît, în final, va putea fi numit «adevărat fiu întru credință» (I Tim. 1, 2) al Sfântului Apostol Pavel care-l va îndemna ca, permanent, să rămînă în cele ce a învățat, de care a fost încredințat, deoarece el știa *de la cine le-a învățat* (3, 14). Acum va deprinde Timotei «dreptarul cuvintelor sănătoase» pe care le-a auzit de la Apostolul neamurilor (II Tim. 1, 13) «cu mulți martori de față», pe care trebuia să le încredințeze «la oameni credin-

cioși, care vor fi destoinici să învețe și pe alții» (2, 2). Altfel spus, în apropierea Sfântului Apostol Pavel se va forma Timotei ca misionar și predicator creștin, ca viitor episcop al Bisericii. Formarea lui Timotei ca slujitor bisericesc va fi cu atât mai completă, cu cât el se va afla cu foarte mici întreruperi, pînă la rămînerea sa la Efes (I Tim. 1, 3), alături de Sfântul Apostol Pavel ¹⁷⁰.

a. **Hirotonirea lui Timotei ca diacon și preot.** Cu referire la acest moment al primirii lui Timotei între însoțitorii Sfântului Apostol Pavel, este necesar să se dezbată problema dacă *acum* a avut loc *hirotonia lui Timotei* și, dacă se răspunde afirmativ la această întrebare, trebuie precizat în ce treaptă a fost hirotonit *acum* Timotei.

Se știe că, în Epistolele pastorale, se vorbește despre hirotonia lui Timotei, în două texte :

a) I Timotei 4, 14 : «Nu nesocoti harul din tine care ți s-a dat, prin proorocie, cu punerea mîinilor mai-marilor preoților» (cf. 1, 18) și

b) II Timotei 1, 6 : «Îți aduc aminte să aprinzi, iarăși, harul lui Dumnezeu, care este în tine, prin punerea mîinilor mele» ¹⁷¹.

Primul din aceste două texte ne informează asupra hirotoniei lui Timotei de către așa-numitul presbiterion, adică de soborul celor mai înalți cîrmuitori bisericești ca episcop al Efesului (I Tim. 1, 3), cum se va arăta mai departe ¹⁷².

Al doilea text (II Tim. 1, 6) afirmă hirotonia lui Timotei *numai* de către Sfântul Apostol Pavel și, pentru aceasta, trebuie trasă concluzia că el nu se referă la același moment la care se referă textul din I Timotei 4, 14. În fond, hirotonia cuiva ca episcop este precedată, obligatoriu, de hirotonia aceluiași ca diacon și preot.

Epistola a doua către Timotei, ultima scriere a Sfântului Apostol Pavel, compusă în cele din urmă luni de viață, în spatele zidurilor unei închisori din Roma, are un accentuat caracter nostalgic, autorul ei lășindu-se «uneori, furat de glasul amintirilor» ¹⁷³ din cel mai îndepărtat trecut al raporturilor dintre Apostolul neamurilor și ucenicul său iubit.

Scriind această Epistolă, Sfântul Apostol Pavel își amintește de lacrimile vărsate de Timotei, probabil la despărțirea sa de Apostolul neamurilor (1, 4), de credința neprefăcută a mamei lui Timotei, Eunichi, și a bunicii aceluiași, Loida (1, 5), și de aceeași credință, care sălășluia, deopotrivă, și în Timotei. Totodată, Sfântul Apostol Pavel își amintește despre urmarea de către Timotei a învățaturii, purtării, năzuințelor, credinței, îndelungii răbdări, dragostei, stăruinței și prigonirilor Sfântului Apostol Pavel (4, 10—11). Într-o astfel de scriere, Apostolul neamurilor evocă, preponderent, acele evenimente din viața și lucrarea lui Timotei, strîns legate de raporturile sale directe și personale cu Sfântul Apostol Pavel.

170. C. Toussaint, *Timothee*, in DB, vol. II, partea a II-a, col. 2217; Prof. I. Moiescu, *Ierarhia bisericească*, p. 55; W. Michaelis, *Die Gelangenschaft des Paulus in Ephesus und das Itinerar des Timotheus*, Gütersloh, 1925, p. 20 ș.u.; F. X. Pölze, *Die Mitarbeiter des Weltapostels Paulus*, Regensburg, 1911, p. 136 ș.u.

171. Traducerea aparține Prof. I. Moiescu, *Ierarhia bisericească*, p. 58.

172. *Vezi infra*, p. 80—83; vezi și Prof. I. Moiescu, *Ierarhia bisericească*, p. 59.

173. Prof. I. Moiescu, *Ierarhia bisericească*, p. 58.

De aceea și hirotonia amintită în II Timotei 1, 6 este legată de persoana Apostolului neamurilor care a săvârșit-o singur asupra ucenicului său iubit, cum rezultă din formularea: «*Prin punerea mâinilor mele*». Ceea ce se poate spune sigur despre această formulare este doar faptul că ea nu se referă la hirotonia lui Timotei ca episcop al Efesului pentru că acest eveniment este descris în I Timotei 4, 14, într-un alt cadru și de către un sobor bisericesc corespunzător.

Prin eliminare, se poate deduce că Apostolul neamurilor se referă aici la primirea de către Timotei fie a harului diaconiei, fie a harului preoției, ambele aceste trepte ale ierarhiei necesitând săvârșirea Sfintei Taine a Hirotoniei (Fapte 6, 1—6; 14, 23; I Tim. 3, 10; 5, 22).

Dacă, în vederea primirii lui Timotei în ceata colaboratorilor Apostolului neamurilor, a fost nevoie de o cercetare atentă a meritelor acestuia, a mediului în care a crescut și chiar de tăierea sa împrejur, promovarea acestuia în ierarhia bisericească, cel puțin în treapta de diacon, apare drept foarte probabilă. Teoretic și practic, Timotei putea să fie hirotonit succesiv, la un oarecare interval de timp, de Sfântul Apostol Pavel, îndată după acceptarea sa ca însoțitor al acestuia, ceea ce echivala cu dobândirea unei poziții oficiale deosebite în Biserică. Or, o astfel de poziție nu putea fi dobândită fără consacrarea celui în cauză printr-un act sacramental (Fapte 6, 1—6; 14, 23; I Tim. 3, 10; 5, 22; Tit 1, 5). Înainte de a începe prima călătorie misionară, Sfântul Apostol Pavel și Barnaba au primit o consacrare specială în cadrul unei slujbe religioase deosebite, potrivit cuvântului Sfântului Duh (Fapte 13, 2—3). Este logic ca și în cazul lui Timotei, Apostolul neamurilor să fi precedat la hirotonia acestuia. De aceea socotim că hirotonia lui Timotei ca diacon și ca preot s-a săvârșit în aceste circumstanțe legate de primirea sa ca însoțitor al Sfântului Apostol Pavel. Prin aceasta, se subliniază noua poziție oficială a lui Timotei în Biserică și se arată deosebita importanță a bunelor mărturii ale fraților din Listra și Iconiu asupra lui Timotei.

Faptul că aceste evenimente nu sînt amintite expres de Sfântul Luca în Faptele Apostolilor este compensat de precizarea Sfântului Apostol Pavel din II Timotei 1,6, în care se afirmă hirotonia lui Timotei de către Apostolul neamurilor atît în treapta de diacon, cit și în aceea de preot.

Importantele misiuni încredințate lui Timotei de Sfântul Apostol Pavel în Biserică din Corint (I Cor. 4, 17; 16, 10), din Filipi (Filip. 2, 19—23) și Tesalonic (I Tes. 3, 2, 6), comportînd o calificată activitate preoțească între creștinii din aceste Biserici, nu puteau să fie duse la îndeplinire decît de un slujitor bisericesc înzestrat cu har preoțesc.

Se poate trage, deci, concluzia că hirotonirea lui Timotei ca diacon și preot de către Sfântul Apostol Pavel, amintită în II Timotei, 1, 6—8 nu s-a putut petrece într-un interval de timp mai potrivit decît, în cele dintîi zile după promovarea acestuia între însoțitorii marelui Apostol al neamurilor.

b. **Ucenic, însoțitor și colaborator al Sfântului Apostol Pavel** (anii 50—63). Timotei a fost, pe rînd sau/și concomitent, ucenic iubit, însoțitor util și colaborator apropiat al Sfântului Apostol Pavel. Cei doi misionari creștini au realizat, în epoca apostolică, un model ideal de colabo-

rare în slujba lui Hristos și a Evangheliei Sale, un exemplu desăvârșit de prietenie, afecțiune și dragoste reciproce, o admirabilă dovadă a puterii învățăturii evanghelice de a apropia și uni pe oameni prin profunde sentimente de prețuire mutuală.

Timp de aproape 20 de ani, Sfântul Apostol Pavel și Timotei s-au aflat împreună sau au colaborat îndeaproape, înfruntând pericole și grele încercări care au cimentat legăturile lor de misionari creștini și persoane (cf. de ex. II Tim. 1, 3—4 ; 3, 10—11).

Timotei își începe ucenicia pe lângă Apostolul neamurilor în vara anului 50, chiar în orașul său natal, Listra. Grupul misionarilor creștini era acum alcătuit din Sfântul Apostol Pavel, Sila și Timotei (Fapte 15, 40 ; 16, 3).

Părăsind Listra, Sfântul Apostol Pavel, însoțit de cei doi colaboratori, se îndreaptă fără îndoială spre Antiohia Pisidiei trecând prin cetăți și învățând pe creștini «să păzească învățăturile rînduite de Apostolii și preoții din Ierusalim» (16, 4). De notat că această rută era acum parcursă pentru a doua oară de Apostolul neamurilor. Sfântul Apostol Pavel mai străbătuse acest parcurs în prima călătorie misioară (13, 14, 51 ; 14, 1—6).

În cea de-a doua sa trecere prin aceste părți, Apostolul neamurilor îi incunoștința pe creștini asupra hotărîrilor importante ale Sinodului Bisericii din Ierusalim privind neobligativitatea tăierii împrejur pentru creștinii proveniți dintre neamuri. Cu acest prilej, Timotei a aflat din gura Sfântului Apostol Pavel și a lui Sila, doi dintre participanții la Sinodul din Ierusalim (15, 25, 32), în ce au constat învățăturile Sinodului apostolic, amănunte despre dezbaterile sinodului, rolul jucat de principalii participanți și vorbitori la acest important for de decizie al Bisericii apostolice.

Îndreptîndu-se spre nord-vest, cei trei misionari creștini au străbătut ținutul Frigiei și țara Galatiei, propovăduind Evanghelia (16, 6). Mergînd mereu spre vest, Sfântul Apostol Pavel împreună cu Sila și Timotei ajung în ținutul Misiei. Duhul Sfînt nu i-a lăsat să propovăduiască în Asia¹⁷⁴ și în Bitinia (16, 6—7). Urmînd drumul spre Apus, Sfântul Apostol Pavel sosește, cu însoțitorii, la Troa, centru de comunicații între Asia Mică și Macedonia (16, 8).

În timpul nopții, la Troa, Sfântul Apostol Pavel a avut o vedenie : «Un bărbat macedonean sta rugîndu-l și zicînd : «Treci în Macedonia și ne ajută» (16, 9). Această vedenie explică pentru ce Sfântul Apostol Pavel și însoțitorii săi nu au fost lăsați să meargă să evanghelizeze Asia și Bitinia. Cei trei misionari creștini sînt chemați să meargă în Macedonia, care va fi prima țară din Europa, în care s-a vestit Evanghelia (16, 10).

Drept urmare, misionarii creștini au mers cu corabia în insula Samotracia, unde au rămas o singură noapte. A doua zi ei au plecat la Neapoli, de unde s-au îndreptat spre Filipi, principalul centru al Mace-

174. Prin Asia trebuie să înțelegem cetățile sau cele mai populate orașe ale Asiei Proconsulare occidentale : Efesul, Miletul, Smirna și Pergamul (cf. Henri Metzger, *Les routes de Saint Paul dans l'Orient grec*, col. «Cahiers d'Archéologie Biblique», Delachaux et Niestlé, Neuchatel, Paris, p. 24).

doniei Orientale ¹⁷⁵, oraș fondat în secolul VII î.d.Hr., aparținând provinciei romane Macedonia, din 146 î.d.Hr., situat pe *Via Egnatia*. În anul 31 î.d.Hr., după bătălia de la Actium, Filipi devine colonie romană, cetățenii săi bucurându-se de *jus italicum* adică de aceleași drepturi și privilegii ca și cetățenii Italiei ¹⁷⁶.

În acest important oraș, Sfântul Apostol Pavel și însoțitorii săi au rămas citeva zile (16, 12). În urma predicii Sfântului Apostol Pavel ¹⁷⁷ lângă un rîu s-a botezat Lidia, o vînzătoare de porfiră, cu casa ei (16, 14).

Ca urmare a alungării duhului ghicitoresc dintr-o sclavă care aducea un cîștig important stăpînilor săi ghicind, aceștia i-au dus pe Sfîntul Apostol Pavel și pe Sila înaintea judecătorilor și i-au acuzat că tulbură cetatea vestind obiceiuri noi neîngăduite romanilor (16, 16—21). Este pentru prima dată, în Faptele Apostolilor, cînd romanii denunță pe Pavel și pe Sila ca iudei învinuindu-i de propaganda ilegală în Imperiul Roman ¹⁷⁸. Avem aici un indiciu prețios asupra atitudinii autorităților romane față de predica creștină, într-o epocă în care aceasta era imposibil să fie deosebită de iudaism ¹⁷⁹.

Tot în această împrejurare, Timotei cunoaște, în mod nemijlocit, suferințele și pericolele la care putea fi supus un misionar creștin. El însă, nu a fost aruncat în temniță cum s-a întîmplat cu Sfîntul Apostol Pavel și cu Sila (16, 23—24).

Eliberat din închisoare (16, 35—39), Sfîntul Apostol Pavel și însoțitorii săi s-au îndreptat spre Tesalonic (17, 1), trecînd prin Amfipolis (4 km) și Apolonia (46 km). Tesalonicul este un oraș al Macedoniei așezat pe *Via Egnatia*, mare cale terestră spre Italia. Tesalonicul este, din anul 42 î.d.Hr., cetate liberă. Era unul din cele mai importante porturi ale Greciei continentale și capitala celui de-al doilea district al provinciei romane a Macedoniei ¹⁸⁰. Populația Tesalonicului era un amestec de greci, romani și iudei, într-o proporție care nu poate fi determinată, dar dominant era elementul grec ¹⁸¹.

Aici, Apostolul neamurilor a propovăduit noua învățătură, în trei sîmbete, vestind pe Hristos (17, 2—3). Predica sa a dat roade bogate: «Unii dintre ei (iudei) au crezut și au trecut de partea lui Pavel și a lui Sila și mare mulțime de elini închinători la Dumnezeu și dintre femeile de frunte, nu puține» (16, 4).

Plini de invidie pentru izbînda predicii apostolice, iudeii s-au folosit de oameni răi și decăzuți pentru a întărita cetatea împotriva Sfîntului Pavel și a însoțitorilor săi (16, 5). De aceea, creștinii din Tesalonic

175. A. P. Lopuhin, *Istoria biblică în lumina cercetărilor și descoperirilor celor mai nouă în șase tomuri. Noul Testament*, trad. de Nicodim, Patriarhul României, vol. VI, în colecția «Ogorul Domnului», București, 1947, p. 59.

176. X. Léon-Dufour, *op. cit.*, p. 624—625.

177. E. Jacquier, *Les Actes des Apôtres*, deuxième édition, în «Etudes bibliques», Gabalda, Paris, 1926, p. 488.

178. P. Lemerle, *Philippe et Macedoine orientale à l'époque chrétienne et byzantine*, Paris, 1945, p. 34.

179. Prof. Iustin Moisescu, *Activitatea Sfîntului Apostol Pavel în Atena*, în «Candelă», anul LVII (1946), p. 53—54; cf. P. Lemerle, *op. cit.*, p. 34.

180. E. Jacquier, *Les Actes des Apôtres*, p. 509.

181. *Ibidem*.

au trimis, noaptea, pe Sfântul Pavel și Sila la Bereea, un oraș care, din pricina poziției sale mai îndepărtate, oferea bune condiții de refugiu ¹⁸².

Potrivit obiceiului său, Sfântul Apostol Pavel și-a îndreptat pașii spre sinagoga iudeilor care «au primit cuvîntul cu toată osîrdia, în toate zilele, cercetînd Scripturile... Au crezut mulți dintre ei și dintre femeile de cinste ale elinilor și, dintre bărbați, nu puțini» (17, 11—12).

Dar și în Bereea, Sfântul Pavel și însoțitorii săi au fost urmăriți de vrăjmășia iudeilor din Tesalonic, care au venit aici și au întărit mulțimile (17, 13).

Conduc de creștinii din Bereea, Sfântul Apostol Pavel s-a îndreptat spre mare în timp ce Sila și Timotei au rămas în Bereea (17, 14) «pentru a întări în credință și a mîngîia pe credincioșii mîhnîți adînc de plecarea lui» (a Sfîntului Pavel) ¹⁸³. Sfîntul Apostol Pavel va fi însoțit pînă la Atena pe mare ¹⁸⁴ de unii creștini din Bereea. Întorcîndu-se în Bereea, însoțitorii Apostolului neamurilor aduc, pentru Sila și Timotei, rămași în acest oraș, porunca de a urma cît mai curînd la Atena pe Sfîntul Pavel (17, 15).

După cîtăva vreme Sila și Timotei au venit la Atena. În urma știrilor pe care aceștia i le-au adus la Atena din Macedonia, Apostolul neamurilor, împreună cu Sila și Timotei, au hotărît să trimită pe Timotei înapoi la Tesalonic pentru a mîngîia și a întări în credință pe frații greu încercați din acest oraș (I Tes. 3, 1—2) ¹⁸⁵.

Este prima misiune importantă încredințată de Sfîntul Apostol Pavel tînărului și noului său ucenic și însoțitor. Nu trecuseră decît cîteva luni de cînd Timotei fusese admis între însoțitorii Apostolului neamurilor și iată-l acum confruntat cu o dificilă misiune pe care trebuia s-o îndeplinească într-o Biserică greu încercată, aceea a Tesalonicului. Expresia «nemaiputînd rãbda», folosită de Sfîntul Pavel în I Tesaloniceni (3, 1) pentru a descrie starea sa de încordare și de neliniște față de cele îndurate de creștinii tesaloniceni, ne arată că hotărîrea trimiterii lui Timotei la Tesalonic a constituit o măsură impusă de o situație excepțională ¹⁸⁶.

Această primă misiune primită de Timotei prilejuiește Apostolului neamurilor formularea unei caracterizări a poziției lui Timotei în Biserică și a vrednicilor pe care acesta și le agonisise în scurtul răstimp de cînd se afla alături de Apostolul neamurilor.

«Nemaiputînd rãbda, scrie Apostolul neamurilor Tesalonicenilor, noi am hotărît să rămînem singuri la Atena. Și am trimis pe Timotei, fratele nostru și slujitorul lui Dumnezeu și împreună-lucrător cu noi la Evanghelia lui Hristos, ca să vă întărească și să vă îndemne în credința

182. *Ibidem*, p. 516—517; Prof. I. Moiescu, *Activitatea...*, p. 56.

183. Prof. I. Moiescu, *Activitatea...*, p. 58.

184. Vezi *ibidem* (p. 59) expunerea ipotezei călătoriei Sfîntului Apostol Pavel pe uscat.

185. *Ibidem*, p. 110—111.

186. Pr. dr. Haralambie Roventă, *Epistola întâia către Tesaloniceni a Sfîntului Apostol Pavel. Introducere și comentariu*, în col. «Explicarea Noului Testament», Tipografia cărților bisericești, București, 1938, p. 69. Se poate presupune că Sila va fi fost trimis, în același timp, cu însărcinări asemănătoare la Filipi (cf. Fapte 18, 5). Vezi Prof. I. Moiescu, *Activitatea...*, p. 111.

voastră, ca nimeni să nu se clatine în suferințele acestea căci înșivă știți că pentru aceasta sintem puși» (I Tes. 3, 1—3).

Pe lângă faptul că, în textul paulin de mai sus, se atestă creșterea, pe toate planurile, a lui Timotei, marea prețuire a Apostolului îndrumător față de ucenicul său din Listra, unele expresii ca «slujitorul lui Dumnezeu.» (cf. Rom. 16, 1 ; I Cor. 3, 5 ; II Cor. 3, 6 ; 6, 4 ; Efes. 6, 21 ; Filip. 1, 1 ; Col. 1, 7, 23, 25 ; I Tim. 4, 6), «fratele nostru» (cf. II Cor. 1, 1 ; Col. 1, 1 ; Fil. 1 etc.) sau «împreună-lucrător cu noi la Evanghelia lui Hristos» (Rom. 16, 2 ; I Cor. 3, 9 ; II Cor. 8, 23 ; Fil. 2, 25 ; 4, 3 ; Col. 4, 11 ; Filimon 1, 24) sînt de natură să reliefeze faptul că Timotei nu putea să fie descris astfel dacă nu ar fi fost hirotonit ca preot. Însă și misiunea sa pe lângă credincioșii tesaloniceni presupune și impune opinia că Timotei era hirotonit preot pentru că altfel, ca simplu credincios, el nu ar fi putut și n-ar fi avut cum să întărească pe tesaloniceni și, mai ales, n-ar fi putut să-i îndemne «în credința» lor (I Tes. 3, 2).

Rezultatele misiunii lui Timotei la Tesalonic au fost dintre cele mai strălucite : «Acum însă, spune Sfîntul Apostol Pavel, venind Timotei de la voi la noi și dîndu-ne veste bună despre credința și dragostea voastră și că aveți bună amintire de noi totdeauna, dorind să ne vedeți..., ne-am simțit mîngîiați întru voi, prin credința voastră, în toată nevoia și strîmtorarea noastră» (I Tes. 3, 6—7).

Prin îndeplinirea cu bune rezultate a misiunii sale la Tesalonic, Timotei a făcut dovada maturizării sale, ca misionar creștin, a posibilităților sale personale, dar, totodată, el a crescut în ochii Apostolului îndrumător, făcîndu-și, la Tesalonic, în același timp, buni prieteni întru credință.

În timp ce Timotei se afla la Tesalonic, iar Sila la Filipi, Sfîntul Apostol Pavel a ajuns, pentru propovăduirea Evangheliei, la Corint (Fapte 18, 1), vechi oraș grecesc, așezat pe istmul cu același nume. Distrus în 146 î.d.Hr., reconstruit în 44 de Iulius Cezar¹⁸⁷, Corintul era, în vremea sosirii Apostolului neamurilor acolo, capitala provinciei Ahaia și municipiul roman, sediul proconsulului, o strălucitoare metropolă a antichității.

În acest mare oraș grec l-au reîntîlnit Timotei și Sila pe Sfîntul Apostol Pavel, care «era prins cu totul de cuvînt, mărturisind iudeilor că Iisus este Hristosul» (Fapte 18, 5).

Cei doi misionari creștini l-au întărit pe Sfîntul Apostol Pavel prin veștile bune pe care le-au adus din Macedonia (cf. I Tes. 3, 6). Nu e exclus ca ei să fi adus de la creștinii din Macedonia și unele ajutoare materiale pentru ca lucrul misionar să nu fie stînjenit de activități legate de procurarea celor necesare traiului zilnic¹⁸⁸.

Sila și Timotei s-au alăturat, fără nici o întîrziere, lucrării evanghelice a Sfîntului Apostol Pavel care va face precizarea, în Epistola a doua către Corinteni, că Hristos a fost propovăduit creștinilor, din această cetate și «prin Sila și prin Timotei» (1, 19).

187. X. Léon-Dufour, *op. cit.*, p. 182.

188. E. Jacquier, *Les Actes des Apôtres*, p. 540.

Sfântul Apostol Pavel a rămas la Corint «un an și șase luni, învățînd între ei (corinteni) cuvîntul lui Dumnezeu» (Fapte 18, 11), pînă în vara anului 52¹⁸⁹.

Din capitala Ahaiei a fost scrisă Epistola întii către Tesaloniceni, cea mai veche scriere a Noului Testament, în toamna anului 51¹⁹⁰, ca și Epistola a II-a către Tesaloniceni, în anul 52. Timotei apare cu Sila (Silvan), alături de Sfântul Apostol Pavel, ca expeditor al ambelor Epistole. Sînt primele două din cele șase Epistole pauline în care Timotei este amintit, alături de Apostolul neamurilor, în trimiterea acestor scrieri (vezi și II Cor. 1, 1; Fil. 1, 1; Col. 1, 1; II Tes. 1, 1; Fil. 1).

Din Corint, Apostolul neamurilor s-a îndreptat spre Ierusalim. Nu se știe dacă, între însoțitorii săi înspre Ierusalim s-au aflat și Sila cu Timotei¹⁹¹.

Pe Timotei îl vom întîlni însă printre însoțitorii Apostolului neamurilor în timpul celei de-a treia călătorii misionare a acestuia.

Deși Faptele Apostolilor nu amintesc de Timotei decît în legătură cu însărcinarea care i-a fost încredințată lui și lui Erast, un alt însoțitor al Apostolului neamurilor (vezi și Rom. 16, 23; II Cor. 4, 20), de a merge în Macedonia (Fapte 20, 22), ucenicul iubit al Sfântului Pavel s-a aflat, probabil, permanent alături de acesta¹⁹². Cu alte cuvinte, Timotei l-a însoțit pe Sfântul Apostol Pavel din Ierusalim în Antiohia Siriei (18, 23), Tars, Derbe, Listra, orașul său natal, Iconiu și Antiohia Pisidiei, Galatia și Frigia, ajungînd la Efes¹⁹³ (Fapte 18, 23—19, 1).

În Efes, capitala Asiei Proconsulare (Asia Mică), Sfântul Apostol Pavel a rămas, împreună cu însoțitorii săi, printre care și Timotei, timp de trei ani (55—57)¹⁹⁴. În acest timp, Apostolul neamurilor a propovăduit Evanghelia timp de trei luni în sinagogă (Fapte 19, 8), doi ani, zilnic, în școala lui Tiranus (19, 9—10) și, mai multe luni, în regiunile și localitățile învecinate¹⁹⁵ (cf. 20, 31). A fost «una din cele mai rodnice epoci ale vieții» Sfântului Apostol Pavel¹⁹⁶ deși aici el a avut de îndurat numeroase suferințe (I Cor. 15, 32; Fapte 19, 23—34).

După un an și jumătate petrecuți alături de Sfântul Apostol Pavel la Corint (Fapte 18, 11), lui Timotei i se oferă din nou prilejul să aprofundeze, prin ascultarea propovăduirii Sfântului Apostol Pavel, învățăturile creștine. Totodată, el își face aici noi cunoștințe și leagă noi și trainice prietenii, devenind, de asemenea, cunoscut pentru purtarea sa aleasă, dar, mai cu seamă, pentru puterea propovăduirii și cuvîntului său de slujire a Evangheliei. În această lungă perioadă de timp petrecută împreună cu Apostolul neamurilor, la Efes este foarte probabil că s-au

189. Prof. I. Moiescu, *Activitatea...*, p. 51.

190. Pr. dr. H. Roventă, *op. cit.*, p. 14.

191. Este foarte probabil că Timotei să se fi numărat printre însoțitorii marelui Apostol (W. Michaelis, *op. cit.*, p. 35; E. Jacquier, *Les Actes des Apôtres*, p. 556; Dr. V. Gheorghiu, *Introducere*, p. 555).

192. C. Toussaint, *Timothee*, col. 2218; Dr. V. Gheorghiu, *Introducere*, p. 555.

193. Diac. dr. N. I. Nicolaescu, *Cronologia paulină*, p. 17.

194. Prof. Iustin Moiescu, *Sfântul Pavel și viața celor mai de seamă comunități creștine, în epoca apostolică*, în S.T., anul 3 (1951), nr. 7—8, p. 404.

195. Diac. N. I. Nicolaescu, *Cronologia paulină*, p. 17—18.

196. Prof. I. Moiescu, *Sfântul Pavel și viața celor mai de seamă comunități...*, p. 405.

creat condițiile și premisele necesare, s-au pus temelile actului atât de important al așezării lui Timotei, mai târziu, ca episcop al Efesului. În orice caz, este greu de conceput că, fără această perioadă de cunoaștere reciprocă dintre Timotei și creștinii efeseni, s-ar fi putut produce așezarea celui dintii ca episcop la Efes.

Către sfârșitul șederii misionarilor creștini la Efes, Timotei împreună cu Erast sînt trimiși în Macedonia (19, 22) spre a pregăti venirea Apostolului neamurilor însuși în această provincie și în Ahaia (19, 21).

În același timp, Timotei primește o *a doua misiune oficială* din partea Sfîntului Apostol Pavel, aceea de a merge la Corint (I Cor. 4, 17; 16, 10) pentru a restabili, în Biserica din acest oraș, ordinea care fusese tulburată prin apariția unor dezbinări (I Cor. 3, 1—23) și grave păcate (5, 1) între credincioși.

Această misiune a lui Timotei la Corint este justificată, pe de o parte, prin faptul că ucenicul iubit al Sfîntului Pavel participase, alături de acesta și de Sila, la propovăduirea Evangheliei în acest oraș (Fapte 18, 5), iar, pe de altă parte, prin aceea că Timotei cîștigase încrederea dascălului său prin progresele pe care le înregistrase în toate privințele în acești ultimi ani de ucenicie.

În recomandarea pe care i-o face către creștinii corinteni, Sfîntul Apostol Pavel îl înfățișează pe Timotei drept fiu al său iubit (I Cor. 4, 17; cf. I Tim. 1, 2; II Tim. 1, 2) și «credincios în Domnul» (I Cor. 4, 17). Mai importantă decît aceste calificări primite de Timotei rămîne însă certificarea de o mare însemnătate dată de Apostolul neamurilor lui Timotei cu privire la faptul că acesta devenise un bun cunoscător al predicii și vieții Sfîntului Apostol Pavel: «*El vă va aduce aminte căile mele cele în Hristos Iisus, cum învăț eu pretutindeni în toată Biserica*» (I Cor. 4, 17). Ca urmare a faptului că însoțise aproape pretutindeni pe Apostolul neamurilor în cursul celei de-a doua și celei de-a treia călătorii misionare, Timotei avusese prilejul să cunoască îndeaproape cum învăța acesta «*pretutindeni în toată Biserica*» (I Cor. 4, 17). Timotei cunoștea deci regula credinței propovăduită pretutindeni¹⁹⁷. Aceasta este o înaltă calificare a ucenicului iubit al Sfîntului Pavel, o recomandare echivalentă cu un atestat al buneii pregătiri de misionar creștin a lui Timotei care se înfățișează ca o importantă personalitate a Bisericii apostolice.

Sfîntul Apostol Pavel îl înconjoară pe Timotei cu o adevărată dragoste părintească în legătură cu această misiune recomandîndu-l corintenilor astfel: «*Iar de va veni Timotei, vedeți să fie fără de teamă la voi, căci lucrează ca și mine lucrul Domnului. Nimeni, deci, să nu-l disprețuiască; ci să-l petreceți cu pace, ca să vină la mine; că îl aștept cu frații*» (I Cor. 16, 11).

Fire blîndă și timidă, Timotei ar fi putut să aibă de suferit din partea unor creștini din Corint, cu o conduită mai impulsivă. De aceea Apostolul manifestă această atitudine prevenitoare față de ucenicul său iubit, lăsîndu-ne un important document al grijii sale cu adevărat părintești față de Timotei. Din aceleași cuvinte ale Apostolului neamuri-

197. E.-B. Allo, *Saint Paul. Première Epître aux Corinthiens*, în col. «*Etudes Bibliques*», ediția a II-a, Gabalda, Paris, 1934, p. 78.

lor, se poate constata grija lui pentru reușita misiunii încredințate lui Timotei¹⁹⁸ în care Apostolul își puna mari nădejdi. A fi petrecut «în pace» echivala, pentru autorul Epistolei întii către Corinteni, cu aducerea de către Timotei, la întilnirea cu Sfântul Pavel, a unor vești bune cu privire la starea de lucruri din Biserica din Corint¹⁹⁹.

Din Corint, Timotei a revenit, probabil, la Efes, unde era așteptat cu vești de Apostolul neamurilor (I Cor. 16, 11)²⁰⁰.

Sfântul Apostol Pavel a plecat din Efes în Macedonia (Fapte 20, 1) de unde scrie, probabil, Epistola a doua către Corinteni, în 57, în fruntea căreia Timotei apare alături de Sfântul Pavel. De aici Sfântul Apostol Pavel se îndreaptă spre Grecia, unde rămîne, la Corint, trei luni (Fapte 20, 3). Din Corint Apostolul neamurilor scrie Epistola către Romani în primăvara anului 58, în care Timotei este prezentat ca «împreună-lucrător» cu Apostolul neamurilor (16, 21).

O dată cu venirea primăverii, în anul 58, Sfântul Apostol Pavel împreună cu Timotei și cu ceilalți însoțitori se întorc în Macedonia (Fapte 20, 3), iar, după aceea, își continuă călătoria spre Troa (20, 6), iar de aici, spre Milet, unde Apostolul neamurilor rostește o importantă cuvîntare pastorală în fața slujitorilor bisericești din Efes (20, 17—38). În drum spre Ierusalim, Apostolul neamurilor cu însoțitorii fac opriri la Tir (Fapte 21, 3—6) și Cezareea Palestinei (21, 8—15), de unde se îndreaptă spre Ierusalim, ținta călătoriei (21, 15).

Ajungînd la Ierusalim în vara anului 58, Sfântul Apostol Pavel este arestat (Fapte 21, 33) și trimis la Cezareea, unde este închis de procuratorul Antonius Felix (23, 12—35) și unde rămîne doi ani în captivitate (58—60). Dat fiind că Timotei era o persoană binecunoscută iudeo-creștinilor din Ierusalim și Iudeea (Evrei 13, 23)²⁰¹, că îi era devotat, în toate privințele, Sfîntului Apostol Pavel (cf. 19, 22), că s-ar fi despărțit cu greu de îndrumătorul său spiritual (cf. I Tim. 1, 3), mai cu seamă într-o situație atît de grea ca aceea în care acesta se afla acum, este foarte probabil ca el să fi rămas, la Cezareea, alături de Sfîntul Apostol Pavel. Din Faptele Apostolilor (24, 23) rezultă că Sfîntul Apostol Pavel nu se afla singur la Cezareea căci procuratorul Felix a poruncit sutaului care îi asigura peza, «să-i lase tihnă și să nu oprească pe nimeni dintre ai lui, ca să vină să-l slujească».

Este absolut sigur că, în timpul primei captivități romane (anii 61—63), Timotei s-a aflat alături de Apostolul neamurilor, cum rezultă din Epistolele către Filipeni (1, 1 ; cf. 2, 19—23), Coloseni (1, 1) și Filimon (1) în care numele lui Timotei apare asociat cu cel al Sfîntului Apostol Pavel în preambulul lor.

De-a lungul multor ani, Timotei s-a aflat aproape fără întrerupere alături de Sfîntul Apostol Pavel împărtășindu-se cu nesaț din nesecatul tezaur de învățături al acestuia, din experiența lui misionară, lăsîndu-se atras de frumusețea și noblețea muncii de slujitor al Evangheliei. Cu fiecare zi, cu fiecare lună, sau fiecare an în plus petrecuți lîngă Apos-

198. E.-B. Allo, *op. cit.*, p. 462.

199. *Ibidem*.

200. *Ibidem*; cf. Dr. V. Gheorghiu, *Introducerea*, p. 255.

201. Dr. V. Gheorghiu, *Introducerea*, p. 556.

tolul neamurilor, Timotei își adăuga staturii de slujitor al lui Hristos noi dimensiuni și puteri, dobîndea, din ce în ce mai mult, alura unui autentic și înzestrat misionar creștin, de care Biserica avea, din ce în ce mai mult, trebuință.

3. Episcop al Bisericii Efesului

Existența funcției episcopale în Biserica apostolică este deplin atestată în cărțile Noului Testament, cu deosebire în Faptele Apostolilor (12, 17 ; 15, 13—21 ; 21, 18) și Epistola către Galateni (2, 9), în ce privește pe Sfântul Iacov, fratele Domnului, primul episcop al Ierusalimului²⁰², și în Epistolele pastorale, în ce privește pe Timotei (I și II Timotei), primul episcop al Bisericii Efesului, și Tit, primul episcop al Bisericii din insula Creta²⁰³.

Dat fiind faptul că lucrarea pastorală și misionară a Sfântului Iacov ca episcop al Ierusalimului s-a desfășurat, în Cetatea Sfântă, concomitent și paralel cu aceea a Sfinților Apostoli, rolul, competența și poziția acestuia s-au definit, în mod treptat, în viața de fiecare zi a Bisericii. Dar, încă de la început, principala îndatorire a primului episcop al Ierusalimului a devenit purtarea de grijă față de principalele aspecte ale vieții comunităților creștine din Ierusalim și împrejurimi. El a fost însă de timpuriu cooptat în acel nucleu permanent de conducere colegială a Bisericii apostolice alcătuit din «cei mai de seamă» despre care Sfântul Apostol Pavel vorbește în Epistola către Galateni (2, 2, 6—7 ; cf. Fapte 21, 18), din «stîlpii» Bisericii (Gal. 2, 9). Acest for de conducere creștină, e desemnat în Epistola întâi către Timotei prin termenul grecesc *πρεσβυτέριον* (I Tim. 4, 14). Faptul acesta arată, prin el însuși, de la început, importanța funcției episcopale în Biserică și ne introduce în ceea ce are mai propriu procesul unic al succesiunii apostolice, în credință și har, calea prin care se realizează acel consens indispensabil alegerii și hirotoniei unui episcop în Biserică (I Tim. 4, 14 ; cf. 1, 18 ; 6, 14, 20 ; II Tim. 1, 13—14 ; 2, 2 etc.).

Faptul că Sfântul Iacov, laolaltă cu Sfinții Apostoli Petru și Ioan (Gal. 2, 2, 6, 9 ; cf. 1, 18—19), sau înconjurat de preoții din Ierusalim (Fapte 21, 18—20), a primit de la Apostolul neamurilor o dare de seamă privind propovăduirea sa evanghelică la neamuri și a confirmat-o spre deplina bucurie a acestuia (Gal. 2, 6, 9), iar, la Sinodul Bisericii din Ierusalim, tot Sfântul Iacov a tras concluziile asupra lucrărilor Sinodului (Fapte 15, 13—21), pune pregnant în relief importanța funcției episco-

202. Eusebiu de Cezareea, *Istoria bis.*, II, 23, P.G., XX, 197 ; Hegesip (*Ibidem*) și Clement al Alexandriei (*Ibidem*, II, 1, col. 136) ; Ambrosiaster, *Comentariu la Epistola către Galateni*, P.L., XVII, 364 ; Epifaniu, *Adv. Haer.*, LXXVIII, 7, P.G., XLII, 709 ; Sfântul Ioan Hrisostom, *Comentariu la Epistola întâi către Corinteni*, LXI, 326 ; Eusebiu, *Ist. bis.*, VII, 19, P.G., XX, 681 ; *Constituțiile Apostolice*, VI, 14 ; VIII, 4, 35, etc. ; Prof. I. Moiesescu, *Ierathia bisericască*, p. 52—53.

203. Eusebiu de Cezareea, *Istoria bis.*, III, 4, P.G., XX, 220 ; Sfântul Ioan Hrisostom, *Comentariu la Epistola către Tit*, P.G., LXII, 663 ; Teodoret al Cirului, *Comentariu la Epistola întâi către Timotei*, P.G., LXXXII, 804 ; Ambrosiaster, *Comentariu la Epistola către Tit*, P.L., XVII, 525 ; Ecumeniu, *Comentariu la Epistola către Tit*, P.G., CXIX, 245 ; Prof. I. Moiesescu, *Ierathia bisericască*, p. 55.

pale în Biserică și a perspectivelor pe care ea le oferă pentru viața creștină.

Nu dispunem, în Faptele Apostolilor, de texte privind alegerea și hirotonia Sfântului Iacov, supranumit cel Drept, pentru înțelepciunea și viața sa pilduitoare ²⁰⁴, ca episcop al Ierusalimului. Dar numai faptul că activitatea sa se desfășura în fața Sfinților Apostoli și cu deplinul lor acord ²⁰⁵ reprezintă cea mai bună confirmare și îndreptățire a funcției sale de episcop. Delimitarea atribuțiilor Sfântului Iacov ca episcop al Ierusalimului s-a făcut, în duhul dragostei evanghelice, prin consens și în raport cu nevoile și interesele înalte ale Bisericii din Ierusalim, ținându-se seama de faptul că episcopul era conducătorul permanent și stabil al comunităților locale (Gal. 1, 19), pe cînd Sfinții Apostoli aveau îndatorirea de a propovădui Evanghelia pînă la marginea pămîntului (Fapte 1, 8); ei erau permanent în călătorii misionare, în Palestina sau în celelalte părți ale Imperiului roman, în timp ce Sfântul Iacov asigura desfășurarea nestingherită și neîntreruptă a vieții bisericești sub toate aspectele ei, la Ierusalim și în împrejurimi.

Dacă în Faptele Apostolilor ni se descrie cu fidelitate felul special în care Sfântul Iacov și-a exercitat atribuțiile de episcop al Bisericii din Ierusalim în situația în care, în acest oraș, se aflau adesea și Sfinții Apostoli, Epistolele pastorale ne înfățișează rînduirea și atribuțiile primilor episcopi ai Bisericii care își vor desfășura activitatea ca urmași ai acestora, în absența acestora și, deci, fără directa supraveghere și îndrumare a acestora. Altfel spus, Epistolele pastorale reprezintă documentele apostolice și nou testamentare care descriu modul în care vor fi rînduiți și hirotoniți toți episcopii în viitor, atribuțiile lor în Biserică, pentru totdeauna.

Epistola întii către Timotei este, în toate privințele, cea mai cuprinzătoare din toate cele trei Epistole pastorale în ce privește evidențierea cu pregnanță a tuturor acestor elemente care definesc locul și misiunea episcopatului în Biserică. Toate aspectele privind slujirea de episcop în Biserică rezultă, mai cu seamă, din formulările privind condițiile în care Timotei a fost așezat episcop la Efes și îndatoririle care-i revin în consecință.

a. **Alegerea și hirotonia lui Timotei ca episcop al Bisericii Efesului.** În sens larg, pregătirea lui Timotei în vederea împlinirii unor înalte răspunderi în Biserică a început încă din primele zile ale primirii lui în rîndul ucenicilor și însoțitorilor Sfântului Apostol Pavel (Fapte 16, 1—3). În aceeași situație se aflau, firește, toți colaboratorii apropiați ai Sfântului Apostol Pavel și admirabili misionari creștini, tineri în majoritatea lor, care s-au împărtășit din experiența marelui lor îndrumător, Sfântul Apostol Pavel, din propovăduirea acestuia (Fapte 20, 4; Rom. 16, 1—23; II Tim. 4, 10—11, 20—21 etc.). Dintre aceștia însă, numai doi au devenit episcopi, adică numai acestora «le încredințase Biserici, pe cînd

204. Eusebiu de Cezareea, *Istoria bisericească*, II, 23, P.G., XX, 197.

205. *Ibidem*, Ambrosiaster, *Comentariu la Epistola către Galateni*, P.L., XVII, 364; Epifaniu, *Adv. Haeres.*, LXXVIII, 7, P.G., XLII, 709; Sfîntul Ioan Hrisostom, *Comentariu la Epistola întii către Corinteni*, P.G., LXI, 326 etc.

pe ceilalți îi purta încă cu dînsul», cum spune Sfîntul Ioan Hrisostom ²⁰⁶. Numai lui Timotei și lui Tit le-a scris în calitate de episcopi Sfîntul Apostol Pavel pentru a articula învățătura creștină despre ierarhia bisericească, despre preoția ierarhică sacramentală.

Vorbînd despre alegerea lui Timotei ca episcop la Efes, Sfîntul Ioan Hrisostom precizează că «atît de mari erau meritele acestui bărbat, încît nici tinerețea nu l-a împiedicat» ²⁰⁷ (să devină episcop), «Căci cînd există virtutea, toate celelalte sînt de prisos și nimic nu poate constitui o piedică» ²⁰⁸.

În același timp însă, marele Părinte și Dascăl al Bisericii face o precizare deosebit de importantă și semnificativă cu privire la alegerea lui Timotei ca episcop al Bisericii: «Vorbînd despre episcopi, spune Sfîntul Ioan Hrisostom cu referire la textul din I Timotei 3, 1—7, și multe însușiri cerîndu-le, nicăieri nu stăruie asupra vîrstei lor» ²⁰⁹. În continuare, Sfîntul Ioan Hrisostom se referă și la celelalte condiții pe care Sfîntul Apostol Pavel le pune candidaților la hirotonia ca episcopi și preoți (I Tim. 3, 1—7), dar în legătură cu rînduirea lui Timotei ca episcop la Efes ²¹⁰.

Rezultă deci că și în cazul alegerii lui Timotei ca episcop, s-au aplicat prevederile cărora Apostolul neamurilor le dă expresie în I Timotei 3, 1—10 cu privire la selecționarea candidaților pentru hirotonia ca episcop, preot și diacon. Este semnificativ că, în acest context, Sfîntul Ioan Hrisostom atrage luarea aminte că, dacă în amintita pericopă (I Tim. 3, 2, 4), Apostolul stăruie asupra unor condiții formulate prin expresii ca: «Bărbat al unei singure femei» sau «avînd copii ascultători cu toată cucernicia», aceasta nu însemnează că episcopul să fie în mod obligatoriu căsătorit sau să aibă copii ²¹¹. Această precizare a Sfîntului Ioan Hrisostom făcută în legătură cu alegerea lui Timotei ca episcop este importantă pentru că, după cum se știe, Timotei n-a fost niciodată căsătorit. Concluzia care se impune din spusele Părintelui bisericesc amintit este aceea că, înainte de a fi fost transcrise în prima Epistolă pastorală, condițiile primirii unui creștin la hirotonie (I Tim. 3, 1—7), au fost aplicate lui Timotei însuși înainte de a fi fost rînduit episcop și, desigur, și lui Tit, primul episcop al Bisericii din Creta.

Însușirile de care Timotei a dat dovadă pentru a fi promovat pînă la treapta de episcop al Bisericii au fost constatate mai cu seamă de către Sfîntul Apostol Pavel de-a lungul considerabilei perioade de timp în care l-a cunoscut îndeaproape, în calitate de colaborator în lucrarea de propovăduire a Evangheliei. Constatarea existenței acestor condiții a fost, fără îndoială, indispensabilă pentru alegerea lui Timotei ca episcop. Sfîntul Apostol Pavel le amintește în Epistolele sale, dar mai cu seamă în primele două Epistole pastorale adresate lui Timotei.

O primă condiție de admitere a unui creștin la hirotonie se referă, fără îndoială, la *purtarea morală* a acestuia (I Tim. 3, 2—3). Timotei a

206. *Op. cit.*, P.G., LXII, 503.

207. *Ibidem.*

208. *Ibidem.*

209. *Ibidem*, 503—504.

210. *Ibidem*, 504.

211. *Ibidem.*

făcut, cu prisosință, dovada unei purtări ireproșabile din toate punctele de vedere. În primul rînd, el a urmat, în această privință, exemplul dascălului său, Sfîntul Apostol Pavel (II Tim. 3, 10; cf. Filip. 2, 20). Sfîntul Pavel a fost, pentru toți ucenicii săi, măsura oricărora năzuințe morale. Timotei s-a arătat *fără prihană* (I Tim. 5, 22; cf. 3, 2), *cuvîncios* (I Cor. 16, 10; I Tim. 5, 1—2), *veghetor și înțelept* (Fil. 2, 20—22; I Tes. 3, 2; I Cor. 4, 17; cf. I Tim. 3, 2). Timotei este, totodată, un om cumpătat și chiar abstinent, trebuind ca Sfîntul Apostol Pavel să intervină personal pentru a-l îndemna să nu bea numai apă, ci și puțin vin pentru neputințele sale (I Tim. 5, 23; cf. 3, 3). În același timp, Timotei este *blînd și pașnic* (I Cor. 16, 10; cf. I Tim. 3, 3), *neiubitor de argint* (Fil. 2, 21; cf. I Tim. 3, 3).

O trăsătură definitorie a unui slujitor al lui Hristos este *credința puternică, sinceră, autentică* în Dumnezeu și în Evanghelie (I Tim. 1, 19; 3, 9; 4, 6, 12; 6, 11; II Tim. 2, 2, 22; Tit 1, 9; 2, 7 etc.).

Timotei este un model demn de urmat în această privință. În el s-a sălășluit, după cuvîntul și amintirea Sfîntului Apostol Pavel, credința cea neprefăcută care, mai întîi s-a sălășluit în bunica sa, Loida, și în mama sa, Eunichi (II Tim. 1, 5). El a fost următor Apostolului neamurilor, «în credință» (3, 10), fiind «credincios în Domnul» (I Cor. 4, 17). Timotei însuși a fost trimis să întărească pe creștinii greu încercați din Tesalonic în credința lor (I Tes. 3, 2).

O însușire deosebit de importantă a slujitorului bisericesc și, în primul rînd, a episcopului este cea exprimată de Apostolul neamurilor prin termenul *διδασκαλός*, destonic să învețe pe alții (I Tim. 3, 2; II Tim. 2, 2; 2, 24; Tit 1, 9).

Timotei avea cea mai înaltă calificare în această privință. El este un asiduu practicant al citirii Sfintei Scripturi pe care o cunoaște din copilărie (II Tim. 3, 15). El s-a distins în fața dascălului său prin aceea că a învățat din cele mai curate și autentice surse adevărului credinței: Sfînta Scriptură (II Tim. 3, 15—16; cf. I Tim. 1, 8) și Sfîntul Apostol Pavel (II Tim. 1, 13—14; 2, 2; 3, 10, 14; cf. Fil. 2, 22). Pentru Timotei lectura Sfintei Scripturi era o îndeletnicire zilnică (I Tim. 4, 13, 16) și constituia un mijloc de înțelepțire spre mîntuire și de descoperire a credinței «cea întru Hristos Iisus» (II Tim. 3, 15). Folosul dobîndit din această osteneală a citirii zilnice a Sfintei Scripturi este foarte mare căci ea «este insuflată de Dumnezeu și de folos spre învățătură, spre mustrare, spre îndreptare, spre înțelepțirea cea întru dreptate, astfel ca omul lui Dumnezeu (slujitorul bisericesc) să fie desăvîrșit, bine pregătit pentru orice lucru bun» (3, 16—17).

În consecință, nu este de mirare că Timotei era, în epoca apostolică, un autentic tîlmăcitor al învățăturii pauline după cum rezultă cu claritate din cuvintele Apostolului neamurilor: «El (Timotei) vă va aduce aminte căile mele cele întru Hristos Iisus, cum învăț eu pretutindeni în toată Biserica» (I Cor. 4, 17; cf. Fil. 2, 22; I Tes. 3, 2; II Tim. 3, 10—11). El este deținătorul acelei «porunci» pe care trebuie s-o păzească fără pată (I Tim. 6, 14), a comorii încredințate spre păstrare și ocrotire (6, 20; II Tim. 1, 13—14).

Pe lângă aceste însușiri personale pe care Timotei le avea în gradul cel mai înalt și pe care Sfântul Apostol Pavel le cunoștea în mod nemijlocit, era necesar ca Timotei să se fi bucurat de aprecierile favorabile ale creștinilor care-l cunoșteau, aprecieri care trebuiau să fie transformate în bune mărturii, obligatorii pentru primirea cuiva la o atît de înaltă treaptă ca aceea de episcop (I Tim. 3, 7 ; 5, 24—25 ; cf. Fapte 16, 2). Cu privire la Timotei, această bună mărturie a fost dată, la început, de către «frații din Listra și Iconiu» (Fapte 16, 2), iar apoi de însuși Sfântul Apostol Pavel, care l-a descris atît de frumos Bisericii din Tesalonic (I Tes. 3, 2, 6), Corint (I Cor. 4, 17 ; 6, 10—11) și Filipi (Filip. 2, 19—23).

În legătură cu alegerea lui Timotei pentru slujirea preoțească, s-a adăugat la condițiile amintite mai înainte un fapt nou și excepțional și anume acela al rostirii unor *profetii* prin care s-a exprimat încredințarea că el va fi un bun slujitor al lui Hristos. Acest eveniment care pare să se fi produs în mai multe rînduri în legătură cu Timotei²¹² va fi evocat adesea de Sfântul Apostol Pavel cînd îi adresează îndemnuri (I Tim. 1, 18 ; 4, 14).

Arătînd că demnitatea slujirii preoțești este mare, Sfîntul Ioan Hrisostom face precizarea, în Comentariul său la I Timotei 1, 18, că Apostolul îi amintește lui Timotei «de alegerea și hirotonia lui, ca și cum i-ar fi zis : Dumnezeu te-a ales pe tine, El ți-a încredințat acest har. Nu ai fost ales cu vot omenesc. Deci să nu nesocotești votul lui Dumnezeu»²¹³. «Prin aceasta ne arată că... hirotonia ne-a fost hărăzită de Dumnezeu... Ceea ce ne-a dat, aceea să păstrăm»²¹⁴.

Sfîntul Ioan Hrisostom se simte îndrituit să facă o paralelă între Faptele Apostolilor 13, 1—3 unde se descrie alegerea lui Saul și a lui Barnaba ca propovăduitori ai Evangheliei și I Timotei 1, 18, în care se amintește că Timotei a fost rînduit în slujba sa ca urmare a profesiilor făcute asupra lui²¹⁵ ; între Faptele Apostolilor 1, 24—26, unde se descrie felul în care a fost ales Matia în rîndul Sfinților Apostoli pentru a-l înlocui pe Iuda, care căzuse din această slujbă și, de asemenea, I Timotei 1, 18, unde se amintește că alegerea lui Timotei s-a produs ca urmare a profesiilor rostite, din voia lui Dumnezeu, asupra sa²¹⁶.

Întregul trecut al lui Timotei, întreaga sa viață creștină exemplară dovedesc că ucenicul iubit al Apostolului neamurilor întrunea cu prisosință condițiile pentru acceptarea sa la hirotonia ca episcop (cf. I Tim. 3, 1—7 ; Tit 1, 5—9). El întrunea, în același timp, și o altă condiție necesară într-o atare situație și anume stagiul său îndelungat de colaborator al Apostolului neamurilor și de slujitor bisericesc hirotonit mai întîi ca diacon, iar apoi ca preot (II Tim. 1, 6). Tuturor acestor condiții li se adăugau profesiile prin care se confirma în mod supranatural că Timotei va fi un slujitor bisericesc deosebit.

212. *Ibidem*, 526.

213. *Ibidem*.

214. *Ibidem*, 527.

215. *Ibidem*, 526.

216. *Ibidem*.

Alegerea, hirotonia și rînduirea în slujbă a unui episcop este un moment de bucurie și de sărbătoare pentru Biserică (cf. I Tim. 3, 1). Aceste evenimente se produc, în consecință, într-un cadru festiv deosebit, cu participarea unui număr cît mai mare de credincioși și în prezența unui sobor de slujitori bisericești din care cel puțin trei era necesar să dețină harul preoției în cea mai înaltă treaptă: Apostoli sau episcopi ²¹⁷.

Acest fapt este pus în lumină de textul: «Nu nesocoti harul din tine, care ți s-a dat, prin proorocie, cu punerea mîinilor mai-marilor preoților» (I Tim. 4, 14). Textul este în așa fel formulat încît evocă, pentru Timotei și pentru toți ceilalți cititori ai Epistolei, nu numai evenimentul ca atare, ci și măreția și unicitatea unui astfel de moment, atît pentru cel hirotonit ca episcop, cît și pentru Biserică.

Aici harul primit de Timotei la hirotonia ca episcop este desemnat prin termenul grecesc χάρισμα (harismă, har, dar), care exprimă foarte limpede ideea de putere primită prin bunăvoința și lucrarea lui Dumnezeu, la un moment dat, ceea ce inaugurează, pentru cel care îl primește, o nouă etapă în viața lui ²¹⁸. Acest termen desemnează harul care-l face apt pe Timotei pentru misiunea de episcop al Efesului cum precizează Sfîntul Ioan Hrisostom ²¹⁹. Acest har sălășluiește în Timotei (cf. ἐν σοί, în tine) în mod definitiv ²²⁰.

Hirotonia lui Timotei ca episcop a fost săvîrșită nu numai de Sfîntul Apostol Pavel, înconjurat de preoți (presbiteri) ²²¹, cum se susține în general, în studiile romano-catolice ²²² sau protestante ²²³, ci de un sobor din care au făcut parte mai-marii preoților, cîrmuitorii bisericești cei mai importanți din epoca apostolică. Acest sobor liturgic este desemnat, în I Timotei 4, 14, prin termenul πρεσβυτέρων.

Acest termen apare, în cărțile Noului Testament, numai de trei ori: Luca 22, 66; Fapte 22, 5 și în I Timotei 4, 14. Sfîntul Luca desemnează, prin acest termen, adunarea mai-marilor poporului evreu, adică sine-driul ²²⁴.

În sens creștin, acest termen nu este folosit decît în I Timotei 4, 14 pentru că, în acest text, se descrie una din lucrările specifice ale acestui for de conducere bisericească, hirotonirea unui episcop. Acest termen nu poate avea, în creștinism, decît același sens ca și acela din iudaism

217. În caz de nevoie, hirotonia unui episcop se putea face numai de alți doi episcopi (*Canonul I apostolic*, în Nicolae Mîlaș, *Canoanele Bisericii Ortodoxe însoțite de comentarii*, vol. I, partea I, trad. rom. de Uroș Kovincici și Dr. Nicolae Popovici, Arad, 1930, p. 180; vezi și *Canonul 4 al Sin. I ecumenic*; *canonul 3 al Sinodului VII ecumenic* etc.).

218. André Lemaire, *Les Ministères aux origines de l'Eglise. Naissance de la triple hiérarchie: évêques, presbytères, diacres*, în col. «Lectio divina», Les Editions du Cerf, Paris, 1971, p. 128.

219. *Op. cit.*, P.G., LXII, 565.

220. P. Dornier, *Les Epîtres Pastorales*, în col. «Sources Bibliques», Gabalda, Paris, 1969, p. 83.

221. Prof. I. Moisescu, *Ierathia bisericească*, p. 58.

222. A. Lemaire, *op. cit.*, p. 129; C. Spicq, *Les Ep. Past.*, p. 728; P. Dornier, *op. cit.*, p. 85; Joseph Coppens, *L'imposition des mains et les rites connexes dans le Nouveau Testament et dans l'Eglise ancienne*, Gabalda, Paris, 1925, p. 134.

223. J. Jeremias, *op. cit.*, p. 35.

224. Prof. I. Moisescu, *Ierathia bisericească*, p. 60.

de unde este împrumutat și anume, sensul de adunare a cîrmuitorilor, respectiv sensul de ceată a cîrmuitorilor bisericești.

Se știe că, la început, conducerea Bisericii a fost asigurată de Sfinții Apostoli care, laolaltă (Fapte 2, 13—26; 2, 14; 6, 2—6) sau fiecare în parte (3, 6; 4, 8; 5, 3; 10, 21 etc.), după caz și împrejurări, luau decizii în folosul Bisericii, al ordinii și rînduiei din viața creștină.

Foarte curînd, o dată cu rînduirea și hirotonirea primilor preoți și a primului episcop al Ierusalimului, aceștia au început să participe din ce în ce mai mult la conducerea treburilor bisericești din Ierusalim alături de Sfinții Apostoli (cf. Fapte 11, 30; 21, 18 etc.). Cea mai bună dovadă, în acest sens, este alcătuirea Sinodului Bisericii din Ierusalim la care, pe lângă Sfinții Apostoli, au participat și membrii ierarhiei bisericești în frunte cu Sfîntul Iacov, primul episcop al Ierusalimului (Fapte 15, 2, 4, 6, 22, 23; 16, 4).

O dată cu trecerea timpului, evenimentele din viața Bisericii asupra căreia trebuia să se ia hotărîri cît mai operativ se înmulțesc. Deoarece Sfinții Apostoli erau îndatorați, prin însăși misiunea lor, să propovăduiască Evanghelia în toată lumea, întîlnirea lor concomitentă la Ierusalim era, practic, imposibilă (cf. Gal. 1, 18—19). De aceea constatăm că toate problemele importante care se ivesc în Biserică sînt soluționate de un grup restrîns de persoane bisericești, care «spre mijlocul veacului întîi»²²⁵, era alcătuit din cei pe care Sfîntul Apostol Pavel îi numește *οἱ δοκοῦντες*, *cei socotiți mari, cei care hotărâsc, cei ținuți în cîinste deosebită, cei socotiți a fi cei mai de seamă* (Gal. 2, 6a, 6c, 9). În fața acestora, cu prilejul Sinodului de la Ierusalim²²⁶, Sfîntul Apostol Pavel a arătat Evanghelia pe care el a propovăduit-o la neamuri pentru ca cei socotiți a fi cei mai de seamă să constate identitatea învățăturii Sfîntului Pavel cu aceea a celorlalți Sfinți Apostoli (Gal. 2, 2; cf. Fapte 21, 17—18). «Cei socotiți a fi cei mai de seamă» (Gal. 2, 2, 6) erau «persoane cu autoritate», «adevărații responsabili ai Bisericilor»²²⁷, potrivit opiniei generale a creștinilor²²⁸, idee exprimată prin termenul *οἱ δοκοῦντες*. Aceștia sînt numiți «stîlpi» (Gal. 2, 9) ai Bisericii, ceea ce exprimă rolul important avut de ei în epoca apostolică. Acești stîlpi ai Bisericii sînt în număr de trei: «Iacov și Chefa și Ioan» (Gal. 2, 9).

«Dintre toți Apostolii Mîntuitorului, Petru și Ioan și-au legat mai strîns numele lor de Palestina. Cel dintîi, după cum mărturisește Pavel, avea poruncă de la Mîntuitorul să stăruie, îndeosebi, asupra vestirii cuvîntului dumnezeiesc printre evrei (Gal. 2, 7—9); iar celălalt, după tradiția bisericească, a rămas în Palestina pînă aproape de distrugerea Ierusalimului, purtînd grijă de Maica Domnului, după porunca dată lui de către Mîntuitorul, pe cruce» (Ioan 19, 26—27)²²⁹. Alături de aceștia, Sfîntul Iacov, fratele Domnului, ca episcop al Ierusalimului, trebuia să fie permanent în mijlocul creștinilor pe care-i păstora. De aceea, atît

225. *Ibidem*, p. 61.

226. *Ibidem*.

227. Pr. asist. dr. Vasile Mihoc, *Epistola Sfîntului Apostol Pavel către Galateni. Studiu introductiv, traducere și comentariu*, teză de doctorat, EIBM, București, 1983, p. 73.

228. *Ibidem*, p. 80.

229. Prof. I. Moisesescu, *Ierathia bisericească*, p. 61.

prin poziția lor în Biserica primelor zile, cât și prin faptul că rezidau cel mai adesea la Ierusalim, cei trei «stâlpi» purtau pe umerii lor întreaga răspundere a soluționării problemelor importante ale Bisericii²³⁰.

Nu încapă nici o îndoială că alegerea unui episcop al unei Biserici se număra printre aceste importante probleme ale întregii Biserici. Acest fapt se constată chiar din textul de care ne ocupăm (I Tim. 4, 14) în care ni se spune că hirotonia lui Timotei ca episcop a fost săvârșită de membrii presbiterion-ului, adică de cei mai înalți cîrmuitori bisericеști din acea epocă. Din acest organ de conducere frățească și colegială nu puteau lipsi tocmai acești «stâlpi» despre care Sfîntul Apostol Pavel ne vorbește în Epistola către Galateni (2, 2, 6, 9) ; lor li se putea adăuga un alt Apostol, cum era, de pildă, Sfîntul Pavel, în măsura în care problema în discuție se referea la vreo Biserică întemeiată de el (cf. I Tim. 1, 3 ; 3, 15). Cum se știe, Sfîntul Apostol Pavel păstra o strînsă legătură cu «Apostolii cei dinainte» (Gal. 1, 17), cărora le aducea la cunoștință principalele evenimente din activitatea sa misionară (Gal. 1, 18—19 ; 2, 1—10 ; cf. Fapte 21, 18). Este mai presus de orice îndoială că Sfîntul Apostol Pavel a informat pe «stîlpii» Bisericii despre necesitatea așezării lui Timotei ca episcop la Efes. Aceasta este sensul precizării din textul paulin: «Nu nesocoti harul din tine, care ți s-a dat... cu punerea mîinilor mai-marilor preoșilor (τοῦ πρεσβυτερίου)» (I Tim. 4, 14). Termenul πρεσβυτερίου evocă aici, indubitabil, o autoritate bisericеască înaltă, fiindcă întregul text este menit să afirme înalta cinste făcută lui Timotei prin hirotonirea sa ca episcop, dar și înalta autoritate a celor ce l-au ales și l-au hirotonit în această dregătorie bisericеască.

Acesta este și sensul comentariului Sfîntului Ioan Hrisostom la aceste cuvinte ale Apostolului neamurilor: «Aici nu vorbește despre preoți²³¹, ci despre episcopi²³², căci nu preoții (presbiterii) hirotoneau pe episcop»²³³.

Hirotonirea lui Timotei de către cei mai înalți cîrmuitori bisericеști care dețineau această autoritate în măsura în care erau înzestrați și cu harul de Apostoli sau episcopi, după caz, presupune și alegerea și confirmarea sa de către aceștia, deci cel mai larg consens al Bisericii, după cum rezultă și din precizarea «prin proorocie», din I Timotei 4, 14.

Este de observat că textul de care ne ocupăm oferă exegetului, prin claritate și informația completă pe care o cuprinde, posibilitatea de a identifica toate elementele care definesc conform tradiției bisericеști, hirotonia episcopului. Acest text afirmă că episcopul primește în sine,

230. A se vedea *Ibidem* (p. 59—62), o expunere amplă și documentată asupra rolului conducător al lui Iacov, Petru și Ioan în Biserica apostolică. Vezi și Pr. asist. dr. V. Mihoc, *Epistola către Galateni*, p. 79—80.

231. Teologii occidentali identifică în *presbiterion*-ul din acest text pe slujitorii din cea de-a doua treaptă a ierarhiei bisericеști, adică pe preoții care au înconjurat în sobor pe Sfîntul Apostol Pavel (vezi notele 232 și 233) trecînd cu vederea precizarea paulină: «Cu punerea mîinilor mai marilor preoșilor» (τοῦ πρεσβυτερίου), în-diciu indubitabil al faptului că mai-marii preoșilor au hirotonit pe Timotei, deci că ei nu au fost simpli însoțitori ai Sfîntului Apostol Pavel, ci *co-hirotonisitori*.

232. Persoane înzestrate cu harul preoției în cel mai înalt grad.

233. *Op. cit.*, P.G., LXII, 365.

prin *punerea mâinilor* (ἐπιθέσει τῶν χειρῶν) *harul* (χάρισμα) preoției în cea mai înaltă treaptă de la cei mai înalți cîrmuitori bisericești (πρεσβυτέρειον). Sintagma «*prin proorocie*» dă expresie alegerii de către Dumnezeu a persoanei care vine la hirotonie ca și a consensului Bisericii, prin și în fața căreia se rostesc profețiile, precum precizează Sfîntul Ioan Hrisostom ²³⁴.

Totodată, acest text amintește că hirotonia lui Timotei s-a săvîrșit în cadrul unei slujbe religioase festive, cu participarea cîrmuitorilor bisericești (cf. Fapte 13, 2—3), ceea ce a creat o frumoasă tradiție pe care o vom înfîlni de-a lungul întregii istorii a Bisericii. Cu acest prilej, Timotei a putut să dea acea bună mărturie «înaintea multor martori» (6, 12).

b. **Episcop la Efes.** În comentariile teologilor catolici mai noi ²³⁵ și protestanți, în general ²³⁶, se recunoaște că Timotei a fost hirotonit. Dar Timotei este considerat nu ca episcop al Efesului, ci ca locțiitor apostolic, vicar sau coajutor temporar al Apostolului neamurilor ²³⁷. Se constată astfel, în ce-i privește pe teologii catolici mai noi, că s-au distanțat de tradiția bisericească veche care, în unanimitate, vede în Timotei pe primul episcop al Efesului ²³⁸, îndreptîndu-se către pozițiile protestante tradiționale. Aceștia s-au îndepărtat și de opiniile teologilor catolici mai vechi care, pînă în primele decenii ale secolului nostru, vedeau, de asemenea, în Timotei pe primul episcop al Efesului. Într-o valoroasă sinteză de teologie biblică aparținînd unui teolog catolic se remarcă: «După moartea lor (a Sfinților Apostoli) episcopii propriu-ziși moșteneau puterile lor; dar, deja în timpul vieții lor, ei instituiseră episcopi și îi așezaseră în fruntea cîtorva Biserici determinate... Se obiectează, este adevărat, că Timotei și Tit, ca și episcopii din Apocalipsă (1, 20; 2, 1, 8, 12, 18; 3, 1, 7, 14), au împlinit, la Efes, în Creta și în Asia Mică simple

234. *Ibidem*, 525—526.

235. Vezi, de exemplu, F. Prat, *La Théologie de Saint Paul*, p. 391—392; A. Médebielle, *art. cit.*, col. 1072; P. Dornier, *op. cit.*, p. 10, 168 și *passim*; C. Spică, *Les Ep. Past.*, p. 57. Acesta din urmă este ezitant. După ce, la un moment dat (*op. cit.*, p. 57), scrie: «Se pare că Timotei și Tit au exercitat într-un fel funcții delegate, de vicari sau coajutatori, apostolice cu depline puteri», către sfrșitul comentariului la I Timotei precizează: «Întemeietorul Bisericii din Efes lasă definitiv această mare comunitate creștină din capitala provinciei proconsulare a Asiei în miinile tinărului său urmaș, discipolul său preferat» (*Ibidem*, p. 580).

236. Vezi, de exemplu, Th. Zahn, *Einleitung in das Neue Testament*, vol. I, Leipzig, 1897, p. 421—422; B. Weiss, *Lehrbuch der Einleitung in das Neue Testament*, 1897, p. 295—296; J. Jeremias, *op. cit.*, p. 1.

237. Vezi ultimele două note.

238. Eusebiu de Cezareea, *Istoria bisericească*, III, 4, P.G., XX, 220; *Constituțiile apostolice*, VII, 40; Sinodul al patrulea ecumenic (451), în Actul privind cea de-a XI-a dezbateră a sa, a înregistrat oficial declarația lui Leonțiu, episcopul Magneziei, potrivit căreia, pentru Biserica Efesului *au fost hirotoniți*, pînă la accea dată, 27 de episcopi, începînd cu Sfîntul Timotei, primul dintre ei; Johannes Dominicus Mansi, *Sacrorum Conciliorum nova et amplissima collectio*, tomus Septimus, Florența, MDCLXII (1762), reimprimată în facsimil în 1901 la Leipzig, Dezbateră a XI-a, col. 293; Sfîntul Ioan Hrisostom, *op. cit.*, P.G., LXII, 503—565 și *passim*; Teodor de Mopuestia, *Comentariu la I Timotei*, P.G., LXVI, 937; Teodoret al Cirului, *Comentariu la I Timotei*, P.G., LXXXII, 804; Ecumeniu, *Comentariu la I Timotei*, P.G., CXIX, 137, 145, 172, 201; Teofilact, *Comentariu la I Timotei*, P.G., CXXV, 60, 92, 93; Ambrosiaster, *Comentariu la I Timotei*, P.L., XVII, 487, 491.

funcții temporare... Aceasta este însă o aserțiune gratuită. Tradiția apostolică, în care trebuie să căutăm învățătura corectă, a înțeles aceste texte (din Epistolele pastorale prin care Sfântul Apostol Pavel cheamă la sine, temporar, pe Timotei sau Tit: II Tim. 4, 9, 13; Tit 3, 12) în sensul unui episcopat propriu-zis... Timotei este așezat într-o situație care ni-l înfățișează în posesia puterii episcopale propriu-zise în toată întinderea sa... Tradiția bisericească a desemnat totdeauna pe Timotei ca primul episcop al Efesului; episcopii care l-au urmat la cîrmuirea acestor credincioși sînt considerați ca succesori ai săi. La Sinodul de la Calcedon, s-au numărat 27 de episcopi care s-au succedat la Efes, începînd cu Timotei... Toată istoria primară a Bisericii confirmă originea apostolică a episcopatului propriu-zis»^{238bis}.

Faptul că Timotei a fost episcop al Bisericii Efesului este confirmat mai presus decît orice altceva de cele două Epistole pe care i le-a adresat Sfîntul Apostol Pavel. Așa cum a subliniat întreaga tradiție bisericească²³⁹, Epistolele pastorale sînt scrise unor discipoli ai Sfîntului Apostol Pavel cărora li se încredințează Biserici spre cîrmuire²⁴⁰. Epistolele către Timotei sînt scrise de Sfîntul Apostol Pavel pentru a-i da învățatură, nu ca aceea care se cuvine ucenicului, ci *dascălului*²⁴¹, adică episcopului.

Dacă misiunea lui Timotei la Efes ar fi fost temporară, Epistolele pastorale n-ar fi fost necesare și nici oportune, deoarece vastul program de lucru pe care Apostolul neamurilor îl trasează în aceste scrieri n-ar fi putut să fie împlinit, nu numai într-un termen scurt, dar nici în timpul unui lung episcopat, deoarece acest program este *permanent* pentru episcopatul creștin (I Tim. 6, 13—15, 20; II Tim. 1, 12—14; 2, 2; 4, 1—2 etc.). Dacă, în II Timotei (1, 4; 4, 9, 13), Apostolul neamurilor își exprimă dorința de a vedea pe ucenicul iubit la Roma, aceasta nu însemnează că Timotei renunța, astfel, la demnitatea de episcop al Efesului. Am spune că, dimpotrivă, Timotei era chemat la Roma tocmai în calitatea sa de episcop al Bisericii Efesului. «Este demn de cercetat, spune Sfîntul Ioan Hrisostom, pentru ce îl cheamă pe Timotei la sine de vreme ce i se încredinșase o Biserică și un neam întreg spre păstorie... Pentru că avea mare nevoie de el deoarece el (Apostolul) nu putea veni (la Efes), pentru că nu era stăpîn pe sine, fiind închis din porunca lui Nero. L-a chemat la sine pe Timotei, dorind a-l mai vedea înainte de moarte și, poate, pentru că avea multe a-i încredința»²⁴².

Întregul program cuprins în primele două Epistole pastorale nu poate fi conceput fără prezența permanentă și îndelungată a lui Timotei ca

238 bis. F. Vigouroux, *Evêque*, in DB, vol. II, partea a II-a, col. 2120; cf. și D. Smidt, *L'organisation des Eglises chrétiennes jusqu'au milieu du III-e siècle*, in «Congrès scientifique international des catholiques de 1888», tome II, Paris, 1888, p. 297—338; J. Réville, *Les origines de l'épiscopat, étude sur la formation du gouvernement ecclésiastique au sein de l'Eglise chrétienne dans l'empire romain*, Paris, 1894; M. Duchesne, *Les origines chrétiennes*, ediția a II-a, Paris, fără dată; I. Döllinger, *Christentum und Kirche in der Zeit des Grundlegung*, Regensburg, 1860, etc.

239. Vezi notele 4—10.

240. Vezi Sfîntul Ioan Hrisostom, *op. cit.*, P.G., LXII, 503.

241. *Ibidem*, 504.

242. *Comentariu la II Timotei*, P.G., LXII, 655.

episcop la Efes. În această direcție, o dovadă importantă este oferită de cuvintele poruncitoare, pline de îngrijorare ale Apostolului neamurilor care îi cere lui Timotei să-și îngrijească sănătatea, pentru ca lucrarea sa să fie continuă și să nu aibă de suferit: «Nu bea de acum (din momentul primirii Epistolei) numai apă, ci folosește puțin vin pentru stomac și pentru deseale tale slăbiciuni» (I Tim. 5, 23).

Harul împărțit lui Timotei prin hirotonia ca episcop de către membrii presbiterion-ului (I Tim. 4, 14) este un har care sălășluiește în Timotei *pentru totdeauna și definitiv* (cf. II Tim. 1, 14). De aceea el trebuie să fie pururi pus în lucrare. Cum s-ar fi putut ca un astfel de eveniment, atât de impresionant și atât de important ca hirotonia lui Timotei, să fi conferit o simplă harismă tranzitorie, temporară, când știut este că «darurile și chemarea lui Dumnezeu nu se pot lua înapoi»? (Rom. 11, 29). «Porunca» (I Tim. 1, 18) încredințată lui Timotei ca și «comoara» care, de asemenea, i-a fost încredințată spre păstrare (6, 20), trebuie păzită «neprihănită, pînă la Arătarea Domnului nostru Iisus Hristos» (6, 14), ceea ce subînțelege definitivă angajare a lui Timotei în slujirea de episcop.

Autorul Epistolelor către Timotei îl instruește pe destinatarul lor asupra ivirii unor evenimente reprobabile ca apariția unor eretici (4, 1—3; 6, 3—4) sau a unor grave vicii și păcate (II Tim. 3, 1—5), într-un viitor nedefinit, în orice caz, nu imediat. Acest fapt dovedește continuitatea și permanența lucrării lui Timotei ca episcop al Efesului.

După ce stabilește condițiile pentru admiterea creștinilor la hirotonie (I Tim. 3, 1—10, 12—13), Sfântul Apostol Pavel îi atrage luarea aminte lui Timotei că el este, în ultimă instanță, răspunzător de aplicarea, în totalitate, a acestor rinduieli în cazul concret al hirotonirii unor persoane anumite ca preoți și diaconi (5, 22, 23—24). Or, verificarea minuțioasă și responsabilă a candidaților la hirotonie presupune o supraveghere permanentă și foarte îndelungată a vieții și purtării acestora.

Timotei este chemat să se implanteze adînc și definitiv în cugetele credincioșilor efeseni prin viața, prin purtarea și prin lucrarea sa de cîrmuitor bisericesc (I Tim. 4, 12—16; II Tim. 4, 2), deoarece poartă răspunderea pentru mîntuirea acestora (I Tim. 4, 16). Or, în acest scop, el trebuia să rămînă neconținut în mijlocul lor pentru a le deveni pildă în toate privințele (4, 12), făcîndu-și slujba deplin (II Tim. 4, 5).

Atribuțiile lui Timotei sînt atribuțiile unui episcop dintotdeauna al Bisericii: El *hirotoneste* preoți (I Tim. 5, 22) după ce îi cercetează canonic (3, 1—7) și moral (5, 22, 23—24; cf. II Tim. 2, 2). El *răsplătește* îndestulător pe preoții care se ostenesc tot timpul propovăduind cuvîntul și învățînd pe credincioși (5, 17—18) și îi *disciplinează* pe cei care se abat de la îndatoririle lor (5, 19—21). Aceasta este o lucrare specifică pentru episcop deoarece nu o poate săvîrși nimeni altcineva în Biserică. Prin harul primit la hirotonie, episcopul devine, în Biserică, un judecător drept și imparțial (5, 21), care trebuie să se păstreze curat (5, 22; cf. II Tim. 2, 15).

Lui Timotei îi revenea, ca o îndatorire fundamentală, *propovăduirea Evangheliei*, în general, (I Tim. 4, 13, 16 ; 6, 12 ; II Tim. 1, 8 ; 2, 2 ; 4, 2 etc.). Dar el era cel dintîi răspunzător de apărarea dreptei învățături împotriva rătălmăcirilor și erorilor doctrinare ale dascălilor mincinoși. Acesta este unul din motivele declarate ale așezării sale ca episcop la Efes (I Tim. 1, 3—4). O astfel de preocupare trebuia să devină un punct central și permanent al programului său de lucru. Această activitate e caracterizată de Apostolul neamurilor drept lupta cea bună (1, 18—20 ; 6, 12 ; cf. 4, 10 ; II Tim. 3, 4—5 ; 4, 7). Timotei trebuie să se îndestuleze hrănindu-se numai cu cuvintele credinței și ale evlaviei (I Tim. 4, 6 ; cf. 4, 16 ; II Tim. 4, 3 ; Tit 1, 9 ; 2, 1). La această îndatorire se referă, de asemenea, cuvintele : « Să păzești porunca nepătată, neprihănită, pînă la Arătarea Domnului nostru Iisus Hristos » (6, 14) și : « O, Timotei, păzește comoara, îndepărtîndu-te de lumeștile vorbiri deșarte și de împotrivrile științei mincinoase » (6, 20 ; cf. II Tim. 1, 13, 14).

Organizarea, îndrumarea și asigurarea ordinii cultului divin public erau, de asemenea, îndatoriri care-i reveneau episcopului Efesului. De aceea, Sfîntul Apostol Pavel îi scrie amănunțit lui Timotei (I Tim. 2, 1—15) cele necesare pentru buna desfășurare a slujbelor bisericești în condiții optime atît în ce privește conținutul lor, cît și în ce privește rînduiala din timpul acestora, precum și ținuta și conduita participanților la ele, bărbați sau femei. Întreaga pericopă privitoare la slujbele bisericești se caracterizează prin exactitate și precizie, prin măsură și echilibru. Această secțiune a Epistolei nu putea fi adresată decît celui mai înalt demnitar bisericesc căci numai acesta putea să decidă asupra conținutului concret și exact al cultului divin public, asupra rugăciunilor ca atare și a lecturilor din Sfînta Scriptură, asupra altor aspecte concrete ale desfășurării slujbelor bisericești.

Săvîrșirea rugăciunilor pentru toți oamenii, pentru credincioși și necredincioși, pentru toți cîrmuitorii, sînt îndatoriri care nu pot fi împlinite decît sub îndrumarea și din îndemnul episcopului. Rugăciunile Bisericii pentru toți oamenii plasează Biserica în societatea și în epoca în care-și desfășoară activitatea și îi definește atitudinea ziditoare și conciliantă față de toți membrii societății, în scopul creării unui climat general de ordine și liniște socială, condiție a îndeplinirii programului său de propășire spirituală (I Tim. 2, 2). Episcopul ca suprem cîrmuitor al său, dar și ca factor de relație cu restul societății, este cel ce asigură această implantare realistă a Bisericii în viața socială, dîndu-i credibilitate și forță de convingere. Numai în măsura în care dorința Bisericii de a contribui, prin lucrarea sa specifică, la ordinea socială este susținută și exprimată de cel mai înalt cîrmuitor al său devine credibilă și convingătoare pentru toți. Acest fapt e de natură, pe de altă parte, să dovedească organizarea și disciplina bisericească, să arate că episcopul este un autentic conducător spiritual, reprezentantul legitim al credincioșilor pe care-i păstorește și al instituției din care fac parte, în fața societății.

Organizarea asistenței pentru femeile cu adevărat văduve nu era lăsată în exclusivitate pe seama comunităților locale, care erau numeroase la Efes și în împrejurimi, ci ea era o sarcină concretă și permanentă a episcopului Bisericii. Apostolul neamurilor reglementează această delicată problemă, adresându-se lui Timotei ca episcop al Efesului (5, 3—16), căruia îi fixează cadrul necesar reglementării corecte și creștinești a problemei văduvelor, în întreaga Biserică a Efesului. Numai episcopul acestei Biserici putea să aplice unitar și cu autoritate aceste reglementări.

Episcopul trebuia să se bucure de o mare și neștirbită autoritate în fața întregii Biserici. Cuvintele lui trebuiau să aibă putere (1, 3—4 ; 4, 11), viața sa trebuia să fie exemplară (4, 12—16), deciziile sale trebuiau să fie drepte, nepărtinitoare (5, 21—22). Dar în raporturile cu diversele categorii de credincioși, el trebuia să se poarte ca un fiu față de cei mai în vîrstă și ca un frate față de cei mai tineri (5, 1—2), ținînd seama de faptul că «ținta poruncii este dragostea» (1, 5). El trebuia să evite, pentru apărarea și consolidarea propriei autorități, cearta (II Tim. 2, 23—24), insistînd însă blînd și cu tact în direcția îndreptării celor ce se aflau în păcat (II Tim. 2, 24—25).

Toate cele trei Epistole pastorale sînt scrieri adresate unor episcopi. Aceasta este prima lor trăsătură caracteristică. Ele sînt, în totalitate și în părțile lor componente, călăuze de mare preț pentru lucrarea episcopului și a preoților a căror activitate se definește în raport cu aceea a episcopului. Prin arătarea condițiilor pentru primirea cuiva la hirotonia ca episcop, prin descrierea exactă și completă a momentului hirotoniei unui episcop, prin definirea cu claritate a *tuturor* atribuțiilor principale care revin unui episcop, așa cum acestea se întîlnesc în Biserică pînă în zilele noastre, Epistolele pastorale sînt dovada existenței treptei de episcop și a unor episcopi, în persoana lui Timotei și a lui Tit, în cel de-al șaptelea deceniu al veacului apostolic, în Asia Mică și în Creta, în Biserică.

Este de reliefat faptul că Sfîntul Apostol Pavel indică treapta pe care o ocupa Timotei în ierarhia bisericească, aceea de episcop, prin arătarea îndatoririlor sale specifice, ceea ce este cu mult mai important decît arătarea și denumirea funcției ca atare ocupată de el prin amintirea expresă a acesteia. E de observat că dacă Sfîntul Apostol Pavel ar fi denumit treapta de episcop pe care Timotei o ocupa la Efes fără a indica atribuțiile ce-i reveneau, în această calitate, astăzi am fi știut cu mult mai puțin despre funcția de episcop, despre locul acestuia în conducerea Bisericii, despre măsura în care el este succesor al Sfîntilor Apostoli, despre importanța excepțională a sa în viața Bisericii. În fond, existența treptei episcopatului în Biserică este atestată chiar în Epistola întii către Timotei, atît prin denumirea funcției ca atare, prin acel *nomen actionis*, prin termenul (ἐπίσκοπή), episcopie (I Tim. 3, 1), cit și prin termenul (ἐπίσκοπος), episcop, păstor (3, 2 ; cf. Tit 1, 7), care denumește persoana înzestrată cu harul acestei înalte trepte a ierarhiei bisericești.

Includerea acestei nomenclaturi complete a treptelor ierarhiei în prima Epistolă pastorală, inclusiv a denumirii funcției episcopatului (ἐπισκοπή) ca și cea a persoanei înzestrate cu harul treptei de episcop (ἐπίσκοπος) are o semnificație aparte pentru că se demonstrează că Timotei se afla într-o astfel de înaltă dregătorie bisericească la Efes încît răspunderea sa era totală în ce privește rînduiala membrilor ierarhiei bisericești. Timotei este în posesia tuturor datelor și aspectelor care privesc complexa și importanta problemă a ierarhiei bisericești în epoca apostolică și, de aici, rolul său fundamental în rînduiala slujitorilor bisericești atît de necesari Bisericii efesene (5, 22, 24—25).

În ce privește *jurisdicția lui Timotei*, ca episcop, aceasta se extindea, în primul rînd, asupra Bisericii efesene (I Tim. 1, 3). Dar este aproape sigur că autoritatea de episcop a lui Timotei se extindea și asupra Bisericilor din împrejurimile Efesului pentru că Sfîntul Apostol Pavel a făcut din Efes centrul cel mai important al activității sale misionare în Asia Mică²⁴³. La viața acestui al treilea oraș ca mărime din Imperiul roman (după Roma și Alexandria) luau parte peste cinci sute de sate și orașe²⁴⁴. Sfîntul Apostol Pavel a propovăduit Evanghelia, în timpul șederii sale la Efes, *tuturor celor ce locuiau în Asia, iudei și elini* (Fapte 19, 10). Timotei le era cunoscut îndeaproape nu numai creștinilor și slujitorilor bisericești din Efes, ci și celor care locuiau în împrejurimi, deoarece s-a aflat alături de Apostolul neamurilor în tot timpul cît a durat activitatea acestuia la Efes. El era, deci, cel mai potrivit cîrmuitor spiritual și pentru creștinii din localitățile dimprejurul Efesului, deoarece el însuși cunoștea bine situația creștinilor nu numai din Efes, ci din întreaga Asie (II Tim. 1, 15). De aceea, nu este lipsit de temeii dacă vom considera că «Timotei rămîne în cetatea Efesului ca întîiistătător al Bisericilor din acele părți ale Asiei»²⁴⁵.

Timotei a rămas episcop la Efes pînă la sfîrșitul vieții. Prima dovadă, în acest sens, este cea de-a doua Epistolă pe care i-o adresează cu doi ani mai tîrziu Sfîntul Apostol Pavel din Roma, prin care îl cheamă la sine, pentru scurtă vreme, spre a-i fi de ajutor și mîngiere în grelele încercări prin care Apostolul neamurilor avea să treacă în zilele martiriului său (II Tim. 1, 4 ; 4, 9, 13, 21). Și în cea de-a doua Epistolă pe care i-o adresează, Apostolul neamurilor îl descrie pe Timotei ca episcop al Bisericii Efesului, subliniind că lucrarea sa în această Biserică se va desfășura pe termen nelimitat (2, 2 ; 3, 14 ; 4, 1—6, 8). Este demn de remarcat că, presimțind apropierea martiriului său, Apostolul neamurilor leagă acest greu moment din viața sa de îndrumarea pe care i-o dă lui Timotei de a se arăta la înălțimea acestui moment, prin îndeplinirea exemplară a îndatoririlor sale de episcop al Efesului: «Tu fii treaz în toate, suferă răul, fă lucru de exanghelist, *slujba ta fă-o de-*

243. Prof. I. Moiescu, *Sfîntul Pavel și viața celor mai de seamă comunități creștine*, p. 404.

244. *Ibidem*.

245. Prof. I. Moiescu, *Ierarhia bisericească*, p. 56 ; cf. Dr. V. Gheorghiu, *Introducerea*, p. 257—258.

plin! Fiindcă eu de-acum mă jertfesc și vremea despărțirii mele s-a apropiat» (II Tim. 4, 6—7).

În momentul presimțirii sfârșitului, Sfântul Apostol Pavel îi reamintește lui Timotei îndatoririle sale chemându-l să le îndeplinească în mod *deplin și pentru totdeauna* în Biserica Efesului unde a fost rânduit episcop, aceasta fiind ceea ce Apostolul neamurilor numește, în contextul de mai sus, «*slujba*» *ta*. În sensul acestui autentic testament spiritual al Apostolului neamurilor, cum este îndeobște considerată Epistola a doua către Timotei, aceste cuvinte constituie o adevărată *reinvestire* a lui Timotei ca episcop al Efesului.

Potrivit tradiției bisericești, Timotei a rămas ca episcop la Efes pînă la sfârșitul său martiric, care s-a petrecut, în timpul lui Domițian, fiind ucis cu măciuca în cursul unor serbări păgîne, deoarece s-a opus cruzimii și orgiilor la care s-au dedat participanții la aceste serbări ^{245 bis}.

Biserica Ortodoxă îl cinstește ca Apostol și mucenic în ziua de 22 ianuarie, iar cea Romano-Catolică, la 24 ianuarie.

^{245 bis} Fotie al Constantinopolului, *Bibliotheca*, cod. 254, P.G., CIV, col. 101; cf. Dr. V. Gheorghiu, *Introducere*, p. 558; *Studiul Noului Testament*, p. 251; C. Tous-saint, *Timothée*, col. 2218.

CAPITOLUL IV

ÎMPREJURĂRILE ÎN CARE A FOST SCRISĂ EPISTOLA

1. Motivele și scopul scrierii Epistolei

Timotei era unul din cei mai vechi și mai încercați însoțitori și colaboratori ai Sfântului Apostol Pavel. Pregătirea și experiența sa ca misionar creștin și slujitor bisericesc erau, fără îndoială, excepționale. El se bucura de o încredere totală din partea Sfântului Apostol Pavel (II Tim. 3, 10—11 ; cf. Rom. 16, 21 ; I Cor. 4, 17 ; 16, 10—11 ; Fil. 2, 19—23 ; I Tes. 3, 2, 6 etc.). Acestea sînt principalele motive ale rînduirii sale ca episcop la Efes, o Biserică atît de mare și importantă căreia Apostolul neamurilor îi pusese temelie și o adusese la înflorire de-a lungul a peste trei ani de intensă și rodnică trudă misionară. În nici o altă cetate Apostolul neamurilor nu zăbovise mai mult timp decît în Capitala Asiei Proconsulare. Timotei însuși era binecunoscut creștinilor din Efes și din Asia (II Tim. 1, 15) și, desigur, și păgînilor din acele părți (cf. I Tim. 3, 7). De aceea, o simplă scrisoare de recomandare a lui Timotei era, fără îndoială, de prisos. Tot la fel, recomandările privind conduita și îndatoririle primului episcop al Efesului transmise acestuia, pentru uzul său personal, nu erau necesare, de vreme ce el era o personalitate atît de importantă a vieții creștine din acea epocă.

În consecință, Epistola întii către Timotei nu este nici o simplă scrisoare de recomandare a lui Timotei, nici una de îndrumare pentru uzul său personal. Această Epistolă este cu mult mai mult decît atît. Ea constituie un *document oficial*, care, deși este adresat lui Timotei, conținutul ei privește, deopotrivă sau într-o măsură mai mare, pe clericii și credincioșii efeseni, puși, pentru întia oară, în situația de a primi în fruntea lor, pe urmașul legitim și unic al Apostolului neamurilor, «adevăratul său fiu întru credință» (I Tim. 1, 2 ; cf. II Tim. 1, 2).

Cu greu se poate imagina un mai eficient și oportun instrument de legitimare și implantare a lui Timotei ca episcop în Biserica Efesului ca această primă Epistolă care i-a fost adresată de Apostolul neamurilor. Prin conținutul său, atît de specific, prin faptul că se adresează, în același timp, cîrmuitorului și păstoriților săi, îndatorîndu-i să-și cunoască reciproc drepturile și obligațiile, Epistola întii către Timotei constituie, împreună cu celelalte două Epistole pastorale, principala sursă a cunoștințelor noastre privind locul central și lucrarea episcopului în Biserică, în raport cu ceilalți membri ai ierarhiei bisericesti sacramentale și cu credincioșii din Biserica respectivă. Acesta este principalul scop al Epistolei de care ne ocupăm. Oricît ar fi fost de bine cunoscut creștinilor și clericilor efeseni Timotei, oricît de mult ar fi știut ei despre locul pe

care acesta îl ocupa între colaboratorii Sfântului Apostol Pavel și chiar dacă ei ar fi cunoscut că Timotei fusese hirotonit episcop pe seama Bisericii lor, toate acestea nu ar fi putut suplini un document oficial cum este Epistola de care ne ocupăm. Ținând seama de toate acestea, de complexa situație a celui dintii episcop al Bisericii Efesului, urmaș legitim al său, Sfântul Apostol Pavel a așternut pe foaia de papirus, Epistola întii către Timotei care pune în lumină cu forță, claritate și în mod deplin, existența unui episcop la Efes, la data trimiterii sale, raporturile sale cu clericii și păstoriții săi, poziția și îndatoririle sale în Biserica de atunci.

Dar Timotei este numai primul episcop dintr-o Biserică a vremurilor apostolice și tot ceea ce s-a stabilit pentru el va rămâne valabil pentru toți ceilalți episcopi ai Bisericii care îl vor urma «pînă la Arătarea Domnului nostru Iisus Hristos» (6, 14).

Toate celelalte scopuri ale Epistolei sînt subordonate acestui prim și important țel, care este definirea autorității, lucrării și rolului episcopului în Biserică.

Definind rolul episcopului în Biserică, Sfântul Apostol Pavel arată că acesta este cel dintii îndatorat să păzească învățătura cea sănătoasă de răstălmăcirile și erorile dascălilor mincinoși (1, 18—20; 4, 1—6, 11; 6, 3—5, 12, 14, 20 etc.), de cei ce se îndeletnicesc cu propagarea basmelor și a nesfîrșitelor înșirări de neamuri (1, 3—4), în dorința de a fi dascăli ai Legii (1, 7). Această sublinire a rolului episcopului, deci a celui mai înalt cîrmuitor bisericesc, în ce privește propovăduirea și apărarea dreptei credințe, urmărește să arate că această lucrare trebuie să devină obiectivul principal al unui episcop. Insistența în această direcție a Apostolului neamurilor reprezintă o dovadă că falsele învățături, îndepărtarea de adevărul evanghelic, reprezintă primejdia cea mai gravă pentru Biserică și pentru mintuirea credincioșilor. Aceasta motivează numeroasele pericope ale Epistolei care se ocupă de lupta împotriva ereziei, sectarismului și a nesocotirii dreptei învățături.

Legată de persoana și autoritatea episcopului este definirea, în această scriere paulină, a ordinei și disciplinei din viața Bisericii (3, 15). Întreaga Epistolă este un argument pentru respectarea rînduiei bisericești și moralei creștine. Această ordine trebuie să domnească în timpul adunărilor creștine din cadrul cultului divin public (2, 8—13), în familiile creștine (2, 12—15), în familiile preoților și diaconilor (3, 4—5, 12), în ce privește înscrierea unor văduve în catalogul văduvelor bisericești (5, 3—16), în viața și lucrarea slujitorilor bisericești (5, 17—20), în ce privește alegerea (3, 1, 10, 12—13) și hirotonirea slujitorilor Bisericii (5, 22), în relațiile dintre diferite categorii de creștini (1, 4—5; 2, 1—2, 12; 5, 4, 8, 16; 6, 1—2) etc. Sînt avute în vedere cele mai importante și semnificative aspecte ale vieții creștine.

Epistola urmărește apoi să stabilească îndeaproape condițiile în care trebuie să se facă alegerea candidaților la hirotonie, a însușirilor pe care trebuie să le aibă episcopii (3, 1—7), preoții (3, 1—7; 5, 22, 24—25) și diaconii (3, 8—10, 12—13; 5, 22, 24—25). Timotei ca episcop era îndatorat să supravegheze îndeaproape respectarea și aplicarea aces-

tor îndrumări pauline privitoare la alegerea candidaților la hirotonie (5, 22, 24—25).

Se arată rolul deosebit pe care slujitorii bisericești îl au în propășirea spirituală a credincioșilor, importanța și puterea exemplului personal al preotului în ce privește influențarea și determinarea acestora la o trăire înaltă a adevărilor evanghelice (3, 1—15; 4, 6—16; 5, 1—16; 6, 11—21).

Epistola subliniază permanenta stare de veghe în care trebuie să se afle slujitorul bisericesc pentru a ocroti permanent pe credincioși împotriva influențelor nefaste pe care le exercită cei ce învață altă învățătură (1, 3—8, 18—20; 4, 1—4; 6, 3—10).

Sînt stabilite, de asemenea, reguli cu privire la conținutul cultului divin public subliniindu-se caracterul comunitar al acestuia, puterea lui de influențare și transformare a creștinilor ca persoane care se află în relație între ei înșiși, dar și cu toți ceilalți oameni (2, 1—15).

Epistola rezolvă și problema spinoasă și delicată a organizării asistenței pentru văduvele sărace care doreau să-și închine întreaga viață slujirii lui Dumnezeu (5, 3—16; cf. 6, 17—19).

Deși toate aceste probleme pe care le-am amintit sînt dezbătute și în alte scrieri ale Noului Testament, pe temeiul moralei evanghelice, ele sînt dezvoltate, în I Timotei, în așa fel încît soluțiile pe care le primesc devin foarte clare și convingătoare, căpătînd putere de ultimă și definitivă îndrumare apostolică.

2. Timpul și locul scrierii Epistolei

Problema datării și circumstanțelor scrierii Epistolelor pastorale prezintă o mai mare importanță în raport cu celelalte scrieri pauline deoarece de felul cum se răspunde la întrebarea privind data compunerii lor depinde și recunoașterea sau nerecunoașterea autenticității lor.

Adversarii autenticității acestor Epistole fixează data redactării lor către sfîrșitul secolului I sau în prima jumătate a secolului II, susținînd că circumstanțele istorice și evenimentele la care se referă cele trei Epistole pastorale nu-și pot afla locul în viața și faptele Sfîntului Apostol Pavel, așa cum acestea ne sînt cunoscute din Faptele Apostolilor și din celelalte Epistole pauline.

În strădania lor de a face dovada că datele și circumstanțele istorice întîlnite în Epistolele pastorale pot să-și afle locul în viața Sfîntului Apostol Pavel așa cum aceasta ne este cunoscută din celelalte cărți ale Noului Testament, unii exegeți au susținut redactarea acestor trei Epistole, fie înainte de anul 58, fie între 58—63, pornindu-se îndeosebi de la fraza importantă în ce privește cronologia redactării Epistolei: «după cum te-am rugat să rămii la Efes cînd plecam în Macedonia, ca să poruncești unora să nu învețe într-alt chip, nici să ia aminte la basme și genealogii» (I Tim. 1, 3—4).

Unii exegeți au identificat călătoria de la Efes în Macedonia a Sfîntului Apostol Pavel cu plecarea acestuia din Efes în Macedonia, după

răscoala argintarului Dimitrie (Fapte 20, 1; II Cor. 2, 13)²⁴⁶. Cu acest prilej, Sfântul Apostol Pavel ar fi încredințat conducerea Bisericii efesene lui Timotei (I Tim. 1, 3)²⁴⁷. Este însă sigur că Timotei l-a însoțit pe Sfântul Apostol Pavel în Macedonia deoarece numele său este înțilnit în fruntea Epistolei a doua către Corinteni (1, 1; cf. 1, 19), care este scrisă din Macedonia în anul 57²⁴⁸. Pe de altă parte, la plecarea Apostolului neamurilor din Efes, după răscoala argintarului Dimitrie (Fapte 20, 1), învățătorii mincinoși nu-și făcuseră încă apariția în această Biserică. În primăvara anului 58, aproape un an mai târziu de la plecarea Sfântului Pavel din Efes în Macedonia, când se reîntorcea din cea de-a treia călătorie misionară, sint chemați la Milet preoții din Efes, Apostolul neamurilor anunță că apariția «lupilor îngrozitori care nu vor cruța turma» (Fapte 20, 29) se va produce în viitor.

S-a făcut, de asemenea, presupunerea că Apostolul neamurilor ar fi putut face o scurtă călătorie la Corint în timpul celor trei ani de activitate misionară la Efes (Fapte 20, 31)²⁴⁹. Plecând, în acest scop, din Efes, Sfântul Apostol Pavel ar fi trebuit să treacă prin Macedonia. Cu prilejul acestei scurte părăsiri a Efesului, el ar fi lăsat pe Timotei la Efes pentru a conduce Biserica din acest oraș.

Pe lângă faptul că activitatea Sfântului Pavel la Efes a fost continuă, Epistola întâi către Timotei este adresată unui cîrmuitor bisericesc așezat la Efes, pentru totdeauna (I Tim. 1, 3; 3, 15; 4, 13). În același timp, trebuie observat că, în timp ce în I Timotei, Sfântul Pavel vorbește deja despre apariția dascălilor mincinoși la Efes, în cuvîntarea rostită la Milet în fața preoților din Efes, de-abia anunță aceasta ca pe o eventualitate (Fapte 20, 29). Or, această cuvîntare a fost rostită la aproape un an de la plecarea Apostolului din Efes, deci în anul 58.

S-a presupus apoi că Epistolele I Timotei și Tit au putut să fie scrise în primăvara anului 58, când Sfântul Apostol Pavel a aflat, la Corint, că iudeii uneltesc împotriva vieții lui (Fapte 20, 3), ceea ce a schimbat planul de călătorie al grupului de misionari creștini care intenționa inițial să meargă din Corint, pe mare, direct în Siria, deci pe un drum foarte scurt (Fapte 20, 3). La aflarea veștilor despre complotul iudeilor împotriva Sfântului Apostol Pavel, grupul misionarilor creștini a hotărît să călătorească spre Ierusalim pe un drum mai lung, adică prin Macedonia (20, 3—4). Cei care însoțeau pe Sfântul Pavel s-au împărțit în două grupuri. Primul din acestea, în care se afla și Timotei (20, 4), a precedat pe Apostolul neamurilor ajungînd la Troa (20, 5), unde l-au așteptat pe Sfântul Pavel, sosit aici mai târziu (20, 6).

În perspectiva grelelor încercări prin care urma să treacă (20, 23; 21, 11 etc.), Sfântul Apostol Pavel hotărăște să trimită, în grabă, pe Timotei la Efes pentru a consolida opera, încă fragilă, căreia îi pusese început în acest oraș. Și pentru că n-a avut timp suficient pentru a-i

246. Teodoret al Cirului, *Interpretatio XIV Epistolarum Sancti Pauli Apostoli. Praefatio*, P.G., LXXXII, 40; Eutaliu, *Argumentum Ep. I ad Timotheun*, Migne, P.G., LXXXV, 780; vezi și S. de Lestapis, *op. cit.*, p. 45—46.

247. S. de Lestapis, *op. cit.*, p. 46; cf. Dr. V. Gheorghiu, *Introducerea*, p. 559.

248. Diac. dr. N. I. Nicolaescu, *Cronologia paulină*, p. 18.

249. Dr. V. Gheorghiu, *Introducerea*, p. 561; *Studiul Noului Testament*, p. 254—

transmite toate instrucțiunile necesare ducerii la bun sfârșit a misiunii sale la Efes, Sfântul Apostol Pavel i-a făgăduit lui Timotei că-i va trimite, în cel mai scurt timp, o scrisoare care va conține îndrumările sale în acest scop. Așa va fi scrisă Epistola întâi către Timotei ^{249 bis}.

Teza expusă mai sus urmărește să facă dovada că scrierea Epistolelor pastorale poate fi plasată în cadrul vieții și activității Apostolului neamurilor așa cum acestea ne sînt cunoscute din Faptele Apostolicilor și din celelalte Epistole pauline. Conform acestei teze, Epistola către Tit a fost scrisă cu puțin înainte de I Timotei, iar II Timotei a fost scrisă în primăvara anului 61, din Roma ²⁵⁰.

Deși această supoziție are, la origine, o intenție lăudabilă, ea nu poate fi reținută din mai multe motive.

În anul 58, înainte de a se fi întilnit la Milet cu preoții din Efes (Fapte 20, 17—18), în Biserica din Capitala Asiei Proconsulare, nu-și făcuseră apariția falșii învățători (cf. 20, 29—30) despre care vorbește Epistola. Din nici o carte a Noului Testament nu rezultă că Timotei ar fi rămas la Efes fără Apostolul neamurilor înainte de prima sa captivitate romană. Dimpotrivă, se poate susține că Timotei a însoțit pe Apostolul neamurilor la Ierusalim, unde acesta a fost arestat (Fapte 21, 33), la Cezareea și la Roma. Nimic nu impunea trimiterea lui Timotei din Troa la Efes de vreme ce, în curînd, preoții din această cetate vor fi chemați de Apostolul neamurilor la Milet pentru a-și lua rămas bun de la ei (20, 17—38) și pentru a primi direct recomandările sale pastorale.

Ipoteza scrierii în anul 58 a Epistolei întâi către Timotei presupune trimiterea întimplătoare, precipitată și temporară a destinatarului la Efes. Acest fapt e de natură să contrazică principalele afirmații ale Epistolei potrivit cărora Timotei a fost așezat la Efes ca episcop, în conformitate cu hotărîrea presbiterion-ului și pe baza hirotoniei sale de către același for ca episcop al acestei cetăți (4, 14). Întreaga Epistolă subînțelege prezența definitivă și permanentă a lui Timotei la Efes. Or, se știe că, în prima captivitate romană, ucenicul iubit al Sfîntului Apostol Pavel s-a aflat permanent alături de îndrumătorul său la Roma (Fil. 1, 1 ; 2, 19—23 ; Col. 1, 1 ; Filim. 1 ; Evrei 13, 23).

De aceea este inutil să se încerce plasarea scrierii Epistolelor pastorale în acea perioadă a vieții și activității Apostolului neamurilor la care se referă Faptele Apostolicilor și celelalte Epistole pauline.

Așa cum nota Sfîntul Ioan Hrisostom la începutul comentariului său asupra Epistolei a doua către Timotei, această Epistolă a fost scrisă la sfîrșitul vieții Apostolului neamurilor ²⁵¹. Tot în această parte a vieții marelui Apostol al neamurilor au fost scrise, desigur, și celelalte două Epistole pastorale : I Timotei și Tit.

Este astăzi pe deplin dovedit că firul vieții Apostolului neamurilor nu a fost curmat în Capitala Imperiului la sfîrșitul primei captivități romane (anii 63—64).

249 bis. Teza de mai sus a fost formulată și susținută într-o lucrare specială de S. de Lestapis (*op. cit.*, p. 222—232 și *passim.*).

250. *Ibidem*, p. 83 și *passim*.

251. P.G., LXII, 601.

Oricine citește cu atenție ultimele capitole din cartea Faptele Apostolilor nu poate să nu observe că Sfântul Apostol Pavel, arestat la Ierusalim în urma unor uneltiri iudaice (21, 33), a cerut procuratorului Porcius Festus să fie trimis la Roma pentru a fi judecat de Cezarul, considerându-se nevinovat (25, 11—12). Aceasta era și opinia lui Festus și a regelui Agripa (25, 25 ; 26, 32). Raportul de trimitere a Sfântului Apostol Pavel la Roma nu putea să-i fie decît favorabil. Acest act în care erau expuse împrejurările deținerii celui trimis spre a fi judecat la Roma ca și rezultatul primelor cercetări întreprinse de procuratori era deosebit de important în ce privește viitorul celui la care se referea ²⁵².

Nu încape nici o îndoială că tratamentul blînd de care s-a bucurat Apostolul neamurilor chiar din momentul în care a ajuns la Roma, s-a datorat acestui raport însoțitor favorabil, întocmit și înaintat de procuratorul Festus. Minunile săvîrșite de Sfântul Pavel (28, 4—9), cuvintele sale de îmbărbătare, rostite în urma unor descoperiri de care s-a învrednicit în timpul călătoriei pe mare spre Roma (27, 22—25), au făcut o profundă impresie asupra sutașului Iuliu, care îl escorta în această călătorie (27, 1, 3 etc.), și asupra tuturor celorlalți ostași din subordinea acestuia. Raportul lui Iuliu privind evenimentele și comportarea prizonierului în cursul călătoriei pe mare nu puteau fi decît favorabile acestuia, în momentul în care l-a predat comandantului taberei (28, 16).

Astfel, acesta i-a permis Apostolului neamurilor să locuiască în afara spațiului păzit, într-o casă particulară, împreună cu ostașul care îl însoțea (28, 16) ²⁵³. În această casă, luată de Sfântul Pavel cu chirie, el a chemat la sine pe fruntașii iudeilor și le-a arătat pentru ce se află la Roma socotindu-se întru totul nevinovat (28, 17—19).

Un fapt semnificativ a fost constatat de Apostolul neamurilor în înțelegerea sa cu fruntașii iudeilor din Roma : și anume, el a aflat de la aceștia că ei nu au primit din Iudeea nici scrisori și nici vreun cuvînt de învinuire împotriva Apostolului neamurilor (28, 21). Aceasta a contribuit mult la stabilirea unui regim deosebit de blînd în ce privește detenția Sfântului Apostol Pavel în Capitala Imperiului. Sfântul Luca își încheie cea de-a doua sa carte, Faptele Apostolilor, pe un ton deosebit de optimist arătînd că Sfântul Pavel «a rămas doi ani întregi în casa luată de el cu chirie și primea pe toți care veneau la el, propovăduind împărăția lui Dumnezeu, învățînd cele despre Domnul Iisus Hristos, cu toată îndrăzneala și fără nici o piedică» (28, 30—31).

Ar fi o imposibilitate logică să se tragă din aceste desfășurări concluzia că Apostolul neamurilor ar fi putut să fie martirizat la sfîrșitul acestei prime captivități romane.

Sfântul Apostol Pavel însuși era conștient, în timpul primei captivități la Roma, că nu i se va întîmpla nimic rău, fapt care se constată din conținutul tonic, optimist, al Epistolelor scrise din timpul acestei captivități romane (Filip. 1, 23—26 ; 2, 23—24 ; Col. 4, 7—9 ; Filimon 22).

Arătînd că Apostolul neamurilor a propovăduit cuvîntul Evangheliei la Roma, Sfîntul Luca atinge ultimul țel pe care și l-a propus scri-

²⁵². F. F. Bruce, *St. Paul in Rome*, în «Bulletin of the J. Rylands Library», 1964, p. 338 ș.u.

²⁵³. E. Jacquier, *Les Actes des Apôtres*, 753—755.

ind Faptele Apostolilor. Dacă sfârșitul mucenicesc al Apostolului neamurilor ar fi fost legat de această ultimă temă, pe care Sfântul Luca a avut-o în vedere scriind cea de-a doua carte a sa, nu încape nici o îndoială că el ar fi consemnat evenimentul, ca fiind logic integrat planului urmărit în această carte a sa.

Eusebiu de Cezareea († 339) rezumă vechea tradiție bisericească atunci când scrie că «martiriul lui Pavel nu a avut loc în timpul șederii sale la Roma pe care o descrie Luca. E foarte probabil că Nero era, atunci, blînd, primind cu ușurință apărarea lui Pavel asupra învățăturii»²⁵⁴.

Același scriitor bisericesc, care dedică un capitol întreg din cea de-a doua carte a sa din *Istoria bisericească* evenimentelor legate de ultima parte a vieții Sfântului Apostol Pavel, scrie: «Se zice că, după ce și-a susținut cauza, Apostolul a părăsit Roma din nou pentru slujirea propovăduirii, apoi a venit pentru a doua oară în același oraș cînd a suferit martiriul»²⁵⁵.

Asupra condițiilor în care Apostolul neamurilor a petrecut cei doi ani ai primei captivități romane avem informații dătătoare de speranțe și în așa-numitele Epistole ale captivității (Efeseni, Filipeni, Coloseni și Filimon).

Asupra perioadei din viața Sfântului Pavel care urmează eliberării din prima captivitate romană însă, nu avem informații, în Noul Testament, decît în Epistolele pastorale. La acestea se adaugă știrile oferite de vechile scrieri bisericești de la sfârșitul secolului I și din secolele următoare.

Eliberat din această primă captivitate romană, Apostolul neamurilor, simțindu-se, poate mai mult decît oricînd înainte, ajutat, în slujba sa de Cel Atotputernic (cf. II Tim. 4, 16—17) și năzuind ca «Evanghelia să fie deplin vestită și s-o audă toate neamurile» (4, 17) din gura sa, pașii săi s-au îndreptat spre Spania, partea cea mai îndepărtată, înspre Apus, a Imperiului roman. Se împlinea, în acest fel, o veche și statornică dorință a marelui Apostol care lega venirea sa la Roma de mergea în Spania spre a binevesti pe Hristos acolo unde nu fusese încă numit (Rom. 15, 20, 24). Nimic nu mai putea acum să împiedice pe marele Apostol să-și îndeplinească această fierbinte dorință. Astfel începe în primăvara anului 63 ceea ce s-ar putea numi *a patra călătorie misionară* a Sfântului Apostol Pavel²⁵⁶.

Călătoria misionară a Sfântului Apostol Pavel în Spania reprezintă împlinirea poruncii pe care el a primit-o de la Mîntuitorul de a propovădui Evanghelia înaintea tuturor neamurilor, pînă la marginea pămîntului (Fapte 9, 15; 13, 47; Rom. 1, 5, 13—14; Gal. 1, 16; 2, 7—9; Efes 3, 8; I Tim. 2, 7).

Efectuarea acestei călătorii în Spania este atestată de un document de certă valoare istorică: Epistola către Corinteni a Sfântului Clement Romanul (scrisă către anul 90), care ne informează: «Din pricina invidiei și a dușmăniei, Pavel a primit premiul răbdării... fiind propovă-

254. *Istoria bisericească*, II, 22, P.G., XX, 193.

255. *Ibidem*.

256. Diac. dr. N. I. Nicolaescu, *Cronologia paulină*, p. 23.

duitor atât în Răsărit, cât și în Apus, a primit slava strălucită a credinței lui. Învățînd dreptatea în toată lumea și *ajungînd pînă la marginile Apusului*, a suferit mucenicia sub împărați»²⁵⁷.

În această scurtă biografie a Apostolului neamurilor, se suplinește cu mare precizie lipsa unor informații nou-testamentare privind călătoria Sfîntului Pavel în Spania, deoarece cuvintele «pînă la marginile Apusului» nu pot să însemne altceva decît extremitatea apuseană a Imperiului roman, adică Spania²⁵⁸.

Un al doilea document vechi și deosebit de important scris la Roma, ca și Epistola către Corinteni a Sfîntului Clement, care atestă limpede călătoria misionară a Sfîntului Apostol Pavel în Spania, este Fragmentul sau Canonul Muratori (jumătatea secolului II). Acest izvor care poate fi considerat unul dintre principalii martori ai tradiției romane²⁵⁹ care afirmă mai întîi călătoria Sfîntului Pavel în Spania, face următoarea precizare: «Luca l-a făcut pe prea puternicul Teofil să înțeleagă că toate lucrurile pe care le istorisește s-au petrecut în timpul său, lăsînd de o parte suferințele îndurate de Petru ca și plecarea lui Pavel care a părăsit Orașul (Roma) *pentru Spania*»²⁶⁰.

Sfîntul Ioan Hrisostom arată, de asemenea, că, după ce a petrecut doi ani ca prizonier la Roma, Sfîntul Pavel a fost eliberat, a plecat în Spania, apoi în Iudeea și din nou a fost readus la Roma, unde a fost ucis în timpul lui Nero²⁶¹. În același sens, se pronunță Fericitul Ieronim²⁶², Epifaniu²⁶³, Sfîntul Chiril al Ierusalimului²⁶⁴, Teodor de Mopsuestia²⁶⁵, Teodoret al Cirului²⁶⁶, și marea majoritate a exegeților moderni²⁶⁷.

Din Spania, Sfîntul Apostol Pavel a revenit în Orient pentru a vedea, după obiceiul său, Bisericile cărora le pusese început în călătoriile misionare anterioare, mai cu seamă pe cele din Grecia, Mace-

257. V, 5—7, in *Patres apostolici*, editat de F. X. Funk, vol. I, p. 105—106.

258. E. Dubovy, *Klemens von Rom über die Reise Pauli nach Spanien*, in «*Biblische Studien*», XIX, 3, 1914, p. 1—111; Diac. dr. N. I. Nicolaescu, *Cronologia paulină*, p. 23—24; K. Beyschlag, *Clemens Romanus und Frühkatholizismus*, Tübingen, 1966, p. 32, 268, 298 și *passim*, etc.; C. Spicq, *Les Ep. Past.*, p. 137.

259. M. J. Lagrange, *Histoire ancienne du Canon du Nouveau Testament*, Paris, 1933, p. 78; textul la care ne referim se cuprinde la p. 61.

260. Rîndurile 38—39.

261. *Comentariu la II Timotei*, P.G., LXII, 659.

262. *De viris illustribus*, 5, P.L., XXIII, 615; *Comentariu la Isaia*, P.L., XXIV, 128, 154 etc.

263. *Adv. haer.*, P.G., XLI, 373.

264. *Cateheza XVII*, 26; P.G., XXXIII, 998.

265. *In omnes S. Pauli Epistolas comentarii*, edit. de H. B. Swete, Cambridge, 1882, II, p. 191, 230.

266. *Com. la Filip.*, P.G., LXXXII, 568; *Com. la II Tim.*, *Ibidem*, 856.

267. C. Toussaint, *Timothée (Première Epître à)*, in DB, vol. V, partea a II-a, col. 2224; I. B. Lightfoot, *Biblical Essays*, Londra, 1893, p. 425 ș.u.; R. Thouvenot, *Note sur la venue de Saint Paul en Espagne*, in «*Essai sur la province romaine de Bétique*», Paris, 1940, p. 304; R. C. H. Lenski, *The Interpretation of the Acts of Apostles*, Columbus, 1944, p. 1131; Diac. dr. N. I. Nicolaescu, *Cronologia paulină*, p. 23; Dr. V. Gheorghiu, *Introducerea*, p. 391—392; idem, *Epistola către Romani a Sfîntului Apostol Pavel*, ediția a doua, Cernăuți, 1933, p. 341; A. Médebielle, *art. cit.*, p. 1061—1062; O. Moe, *The Apostle Paul*, Minneapolis, 1950, p. 493; F. J. Lenhardt, *L'Épître de Saint Paul aux Romains*, Neuchâtel Paris, 1957, p. 7, 16, 209; L. Cerfaux, *L'itinéraire spirituel de Saint Paul*, Paris, 1966, p. 185 etc.

donia și Asia²⁶⁸. Fiind încă la Roma, în prima captivitate din acest oraș, Apostolul neamurilor era dornic să revină în Macedonia (Fil. 1, 26 ; 2, 24) și în Asia Mică (Filimon 22).

În consecință, după ce și-a îndeplinit dorința de a propovădui Evanghelia în Spania (Rom. 15, 24, 28 ; cf. 10, 18 ; II Cor. 10, 16), Apostolul neamurilor și-a îndreptat pașii către Răsărit, probabil în primăvara anului 64, fiind însoțit, desigur de Tit, Timotei, Tihic și Artemas²⁶⁹.

Prima etapă a călătoriei de întoarcere în Răsărit este, în mod cert, insula Creta, unde desfășoară o scurtă, dar intensă activitate misionară, străbătînd această «insulă a celor o sută de cetăți»²⁷⁰. Rezultatele acestei activități misionare sînt deosebit de bune deoarece sînt numeroase localitățile în care au luat ființă Biserici. Din pricină că Apostolul neamurilor nu a putut să hirotonească personal preoți pentru aceste comunități cretane nou înființate, după obiceiul său (Fapte 14, 23), îl rînduiește în acest scop pe Tit ca episcop al acestei insule (Tit 1, 5). Desigur, așezarea de preoți în fiecare cetate nu este decît o latură a activității de episcop a lui Tit, care este descrisă pe larg în tot restul Epistolei adresată lui.

Din Creta, Apostolul se îndreaptă cu însoțitorii săi, din care nu lipsea, fără îndoială, Timotei, spre Asia Mică, oprindu-se mai îndelung la Efes (I Tim. 1, 3). Trecuseră șapte ani din anul 57 cînd Apostolul neamurilor părăsise acest oraș îndreptîndu-se spre Macedonia și Grecia (Fapte 20, 1—2). Apostolul constată acum (anul 64) o frumoasă dezvoltare a acestei Biserici, dar și unele aspecte negative mai ales în ce privește îndepărtarea unora de la învățătura sănătoasă, fapt pe care el îl prevăzuse încă din anul 58 cînd, la Milet, le vorbea preoților din Efes despre apariția unor dascăli care vor răstălmăci învățătura (Fapte 20, 29—30). În același timp, el constată lipsa preoților și a diaconilor, dar și a numeroase vocații pentru preoție, motiv pentru care se vede nevoit să reglementeze, pentru totdeauna, criteriile privind selecționarea candidaților la hirotonie (3, 1—13). Apostolul neamurilor nu este, firește, surprins de nici o latură a vieții creștine din Biserica Efesului deoarece știa din experiența sa de Apostol creștin că orice dezvoltare a Bisericii ridica felurite probleme. El însuși prevăzuse amploarea deosebită a problemelor dintr-o Biserică atît de mare ca aceea a Efesului (Fapte 20, 17—38). Ținînd cont tocmai de aceste desfășurări complexe dintr-o astfel de Biserică, de acord cu cei mai de seamă cîrmuitori bisericestii din acea epocă (I Tim. 4, 14 ; Gal. 2, 9), în temeiul hirotonirii lui Timotei în cea mai înaltă treaptă a ierarhiei, Sfîntul Apostol Pavel îl așează pe acesta ca episcop al Efesului (1, 3—4, 18 ; 4, 14).

De la Efes, Sfîntul Apostol Pavel, ca și cu șapte ani în urmă (Fapte 20, 1), se îndreaptă spre Macedonia (I Tim. 1, 3), la Filipi, unde e, desigur, așteptat cu multă dragoste (Filip. 1, 7—8, 26 ; 2, 23—24). În acest oraș, înconjurat de dragostea creștinilor filipeni, Apostolul neamurilor a găsit răgazul și liniștea necesare, desigur, pentru a așterne pe foaia

268. Diac. dr. N. I. Nicolaescu, *Cronologia paulină*, p. 23—24.

269. Pr. dr. Grigorie Marcu, *Epistola Sfîntului Apostol Pavel către Tit. Introducere, text și comentariu*, Sibiu, 1947, p. 9.

270. A. Médebielle, *art. cit.*, col. 1063.

de papirus primele două Epistole pastorale : I Timotei și Tit, *către sfîrșitul anului 65.*

Aceste două Epistole pastorale fac parte integrantă din procesul de transmitere a puterii bisericești de la Apostolul neamurilor la cei doi episcopi așezați în Biserica Efesului și în cea a Cretei, *primii* care urmează Apostolului cu puteri depline în cele două Biserici. Așezarea acestora ca episcopi, cu acordul înaltei cîrmuiri bisericești din acea epocă, nu a fost decît un aspect al complexului proces de transmitere a puterii bisericești. Epistolele care le-au fost adresate constituie documentul scris, prin care aceștia sînt acreditați ca episcopi în cele două Biserici prin arătarea amănunțită, clară și publică a obligațiilor și drepturilor lor. Nu încapă nici o îndoială că cei doi destoinici ucenici ai Apostolului neamurilor își cunoșteau amănunțit și în mod precis îndatoririle, dar Epistola prezenta marele avantaj că informa și pe credincioșii Bisericilor respective asupra trecerii puterii bisericești de la Apostolul neamurilor la acești primi episcopi din Bisericile respective. Epistola întii către Timotei și Epistola către Tit devin documente de referință pentru activitatea celor doi episcopi, dar și repere prin prisma cărora va fi apreciată de toți creștinii lucrarea acestora.

Ținînd seama de caracterul special al acestor Epistole, rezultă că ele *au fost scrise foarte curînd după instalarea celor doi episcopi în Creta și la Efes* pentru ca acest eveniment să se fi păstrat încă proaspăt în memoria cititorilor spre a-și atinge integral scopul pentru care au fost expediate.

Pentru aceleași motive, cele două Epistole au trebuit să fie scrise concomitent, cuprinsul lor fiind asemănător și, într-o măsură oarecare, chiar identic. Dacă Epistola către Tit este mai scurtă și nu abordează toate problemele pe care le dezvoltă I Timotei, faptul se explică prin aceea că, într-o Biserică mai nouă și mai mică, așa cum era aceea a insulei Creta, Tit nu era confruntat cu aceleași probleme ca acelea din marea Biserică a Efesului.

Ordinea în care au fost scrise cele două Epistole este imposibil de stabilit, o dată ce ambele au fost gîndite împreună și au fost scrise una după alta.

Ceea ce se poate spune este că cele două Epistole sînt scrieri asupra cărora autorul sfînt a zăbovit îndelung, deoarece ele cuprind cele mai importante laturi ale lucrării episcopului de totdeauna. Elaborarea lor a constituit, fără îndoială, o preocupare atentă și specială a Apostolului neamurilor, dar nu se poate preciza dacă I Timotei este o dezvoltare a Epistolei către Tit sau aceasta din urmă este un rezumat al celei dintîi.

Epistola întâi către Timotei este o scriere elaborată cu mare grijă de autorul ei. Cuprinsul ei este o expunere sistematică și clară a îndatoririlor lui Timotei, cel dintâi episcop al Efesului, și un tablou complet și fidel al vieții creștine din Biserica aceasta, care se desfășoară sub îndrumarea lui Timotei și în strânsă legătură cu lucrarea și persoana sa.

În general, Epistola cuprinde: Adresantul și salutarea (1, 1—2), arătarea că Timotei a fost așezat episcop la Efes pentru a apăra dreapta învățătură de răstălmăciri și a purta lupta cea bună a credinței (1, 3—20). Timotei este apoi instruit asupra felului în care trebuie să se desfășoare cultul divin public (2, 1—15), asupra condițiilor de alegere a candidaților la hirotonie (3, 1—13), a rolului Bisericii în viața creștinilor (3, 14—16), a felului în care trebuie să reacționeze în fața falselor învățături ale căror urmări trebuie să fie prevenite printr-o activitate permanentă și susținută (4, 1—16). Timotei este apoi îndrumat în legătură cu conduita pe care trebuie s-o aibă față de diferitele categorii de creștini (5, 1—6, 2).

În ultima parte a Epistolei, Timotei este chemat să se opună, din toate puterile, acțiunilor ereticilor (6, 20—10), arătându-se pe sine model de viațuire și conduită creștină (6, 11—16), să îndrume pe cei avuți la săvârșirea faptelor bune mîntuitoare (6, 17—19) și să păzească fără pată și neștirbită comoara încredințată (6, 20—21).

În special, Epistola cuprinde, mai întâi, o salutare (1, 1—2) în care apare numele expeditorului, Sfîntul Apostol Pavel, care se înfățișează ca Apostol al lui Hristos, după porunca lui Dumnezeu și a lui Hristos Iisus, titlul său oficial, care îl îndreptățește să îndrume și să rînduiască în Biserică. În partea a doua a acestei salutări este numit Timotei, destinatarul Epistolei. Titlul pe care-l primește de la Apostolul neamurilor, cel de «adevărat fiu întru credință» (1, 2) nu este numai expresia dragostei și afecțiunii expeditorului, ci și calitatea sa oficială de urmaș și moștenitor cu depline drepturi și îndreptățiri al Apostolului îndrumător, părintele său spiritual și garant al episcopatului său la Efes.

Cuprinsul propriu-zis al Epistolei începe prin precizarea că Timotei a fost așezat ca episcop la Efes (1, 3). Îndată este arătată una din îndatoririle sale fundamentale, aceea de a porunci iudaizanților din Efes să părăsească obiceiul de a lua aminte la mituri și la genealogii nesfîrșite (1, 4) și să-și concentreze toate eforturile spre împlinirea poruncii dragostei care alungă orgoliile și deșartele vorbiri despre genealogii și basme (1, 5—6).

Deși doresc să treacă drept învățători ai Legii, iudaizanții din Efes sînt nepregătiți pentru aceasta deoarece nu cunosc sensul ei adînc și rostul așezării ei (1, 7—10).

Legea a lăsat loc «Evangheliei slavei lui Dumnezeu», cea încredințată Apostolului neamurilor, căruia, astfel, i s-a descoperit adevărul înțeles al Legii (1, 11).

Urmează o rugăciune de mulțumire pe care autorul Epistolei o înalță «lui Hristos Iisus», pentru că l-a ales spre a-l sluji, deși era nevrednic de aceasta, ținând seama că el a prigonit Biserica și pe creștini (1, 12—17). Această rugăciune a Apostolului este inserată la începutul Epistolei pentru a se stabili originea divină a apostolatului Sfințitului Pavel, motivare și temei pentru îndrumările cuprinse în Epistolă.

Prima poruncă pe care Apostolul i-o dă lui Timotei este aceea de a se lupta «lupta cea bună», adică de a desfășura, ca episcop la Efes, o activitate nobilă, fără reproș, «avînd credință și cuget bun» (1, 18—19) «pe care unii, lepădîndu-le, au căzut din credință» (1, 19—20).

Episcopul, ca cel mai înalt cîrmuitor al unei Biserici, are îndatorirea de a se îngriji de destinele acestei Biserici în așa fel încît acestea să i se asigure cele mai bune condiții în vederea desfășurării activității sale. Determinînd conținutul cultului divin public, prin care Biserica vine sub diverse forme în contact cu societatea în care își desfășoară activitatea, Apostolul neamurilor îl atenționează pe Timotei că, în cadrul acestui cult, să-și afle loc rugăciuni pentru toți oamenii, pentru cîrmuitorii statului, drept recunoștință pentru lucrarea lor în vederea propășirii binelui obștesc (2, 1—3).

Dumnezeu voiește ca toți oamenii să se mîntuiască și să vină la cunoștința adevărului, căci El este unicul Dumnezeu și Hristos este unicul Mijlocitor între Dumnezeu și oameni (2, 4—6).

Apostolul neamurilor este martor al acestor adevăruri creștine înaintea neamurilor (2, 7).

Bărbații și femeile creștine trebuie să devină închinători și rugători desăvîrșiți prin pregătirea lor specială în vederea participării la cultul divin public și prin atitudinea lor generală în cadrul acestui cult (2, 8—14).

Ținînd seama de locul și lucrarea femeii în comunitatea Bisericii, Apostolul autor pune în lumină adevărul că, prin nașterea și creșterea în învățătura creștină a copiilor, femeia creștină va dobîndi mîntuirea (2, 14—15).

Una din secțiunile cele mai importante ale Epistolei se referă la ierarhia bisericească sacramentală (3, 1—13).

Mai întii se face o introducere la prezentarea însușirilor candidaților la hirotonie, subliniindu-se înălțimea și frumusețea slujirii preoțești (3, 1).

Dar tocmai pentru că slujirea preoțească și de episcop este atît de înaltă și nobilă, ea nu poate fi îndeplinită decît de cei mai aleși și înzestrați dintre creștini (3, 2). Alegerea candidaților la hirotonie se face în baza unor criterii precise. Aceste criterii sînt formulate în amănunt în Epistolă, toate avînd caracter obligatoriu. Mai întii sînt stabilite aceste criterii cu privire la episcopi și preoți (3, 2—7), iar apoi cu privire la diaconi (3, 8—10, 12—13). Deși nu fac parte din ierarhia bisericească, diaconițele trebuie, la rîndul lor, să îndeplinească o serie de condiții (3, 11).

Biserica este casa lui Dumnezeu, stîlpul și temelia adevărului care propovăduiește lumii taina credinței și evlaviei (3, 15—16). Prin această pericopă, atît de densă din punct de vedere doctrinar, se face dovada că aspectele organizatorice sînt parte integrantă și de mare valoare a învățaturii creștine.

Biserica, dar și episcopii săi, se află sub asistența Sfintului Duh (4, 1) care îi previne asupra pericolului apariției ereziilor și a dascălilor mincinoși (4, 1—6). Episcopul ca și ceilalți slujitori bisericești sînt cei dintîi în lupta împotriva ereziei. Arsenalul lor este variat și eficient. Contactul permanent cu învățătura cea adevărată, fuga de basmele eretice, deprinderea evlaviei sînt numai cîteva mijloace de combatere a ereziei (4, 6—11).

Exemplul vieții personale, punerea în lucrare a harului preoției, propășirea spirituală neîntreruptă sînt căi care asigură atît lucrarea eficientă a membrilor ierarhiei bisericești sacramentale în slujba Bisericii, cît și mîntuirea credincioșilor încredințați spre păstorire episcopului și preotului (I Tim. 4, 12—16).

Episcopul și, în general, preotul poartă de grijă tuturor categoriilor de credincioși, făcînd dovada buneii sale pregătiri pastorale, a tactului și înțelepciunii sale de slujitor al Bisericii. El se va îngriji de bătrîni și bătrîne, de tineri și tinere (5, 1—2), de văduve (5, 3—16), de creștinii proveniți dintre sclavi și de cei proveniți dintre stăpîni (6, 1—2).

Un important rol îi revine episcopului în răsplătirea muncii preoților care-și dedică întregul timp și toată puterea de muncă propovăduirii Evangheliei (5, 17—18) precum și păstoririi și îndreptării celor ce se abat de la regulile bisericești (5, 19—21). Episcopul are întreaga răspundere în ce privește alegerea și hirotonirea celor mai buni candidați la treptele preoției harice sacramentale (5, 22—25).

Pentru a oferi lui Timotei posibilitatea de a identifica și a caracteriza pe ereticii care se vor ivi în Biserică, Apostolul neamurilor zugrăvește un sugestiv portret ale acestora (6, 3—5). Un autentic slujitor al lui Hristos în Biserică Sa va ști să privească bunurile materiale numai ca mijloace pentru întreținerea vieții, nu ca mijloace de îmbogățire și de dominare asupra celorlalți. Iubirea de argint, devine, în acest caz, izvor al tuturor relelor (6, 6—10).

Omul lui Dumnezeu trebuie să caute și să urmeze calea virtuților evanghelice și să lupte lupta cea bună pentru a cuceri viața veșnică (6, 11—12).

Către sfîrșitul Epistolei, autorul devine solemn și deosebit de stăruitor pentru că el cheamă pe Timotei la pázirea poruncii încredințate fără pată și neprihănită pînă la venirea Domnului nostru Iisus Hristos (6, 13—16).

Autorul nu-și va încheia Epistola fără să insereze o necesară îndrumare pentru Timotei cu privire la felul în care trebuie să învețe pe cei bogăți pentru săvîrșirea faptelor bune (6, 17—19).

Epistola se încheie cu un ultim și patetic îndemn adresat lui Timotei cu privire la una din laturile fundamentale ale lucrării sale: apărarea cu toate mijloacele a comorii încredințate, de atacurile ereticilor (6, 20—21).

CAPITOLUL VI

TEXTUL EPISTOLEI

Textul original grec al Epistolei întâi către Timotei ni s-a transmis în condiții excelente de-a lungul timpului. În lucrarea *The Greek New Testament*²⁷¹ nu sînt evidențiate, pentru Epistola întâi către Timotei, decît un număr de 11 variante textuale, ceea ce reprezintă foarte puțin în raport cu alte scrieri pauline comparabile ca întindere, ca de exemplu Epistola către Galateni în care sînt relevate 22 de variante textuale, Epistola către Efeseni, 23 de variante și Epistola către Coloseni, 22 de variante²⁷² etc.

Atît textul stabilit în lucrarea *The Greek New Testament*, cit și cel din *Novum Testamentum Graece*²⁷³, care se bucură de cea mai largă întrebuintare și apreciere, au la bază următoarele manuscrise principale : Sinaiticus (\aleph 01, sec. IV), Alexandrinus (A, 02, sec. V), Ephraemi Rescriptus (C, 04, sec. V), Claromontanus (D, 06), F (010, sec. IX), G (012, sec. IX), H (015, sec. VI), I (016, sec. V), Ψ (044, sec. VIII—IX), 048 (sec. V), 061 (sec. V), 0259 (sec. VII), 0262 (sec. VII).

De menționat că filele din manuscrisul cunoscut sub numele de *Vaticanus* (B, 03, sec. IV), cuprinzînd Epistolele pastorale, s-au pierdut ca și cele din *Codex Chester Beatty* (P 46)²⁷⁴.

În partea a doua a lucrării de față, sînt semnalate, aproape în totalitate, variantele evidențiate în cele două ediții ale Noului Testament citate mai înainte, folosindu-se, în acest sens, siglele și prescurtările din *Novum Testamentum Graece*²⁷⁵.

271. Edited by Kurt Aland, Matthew Black, Carlo M. Martini, Bruce M. Metzger and Allen Wikgren in cooperation with the Institute for New Testament Textual Research, Münster/Westphalia, third Edition (corrected), United Bible Societies, Stuttgart, 1983, p. 720—730.

272. Variantele textuale întîlnite în Epistola întâi către Timotei vor fi evidențiate în cursul comentariului (partea a doua a lucrării).

273. Post Eberhard Nestle et Erwin Nestle communiter ediderunt Kurt Aland, Matthew Black, Carlo M. Martini, Bruce M. Metzger, Allen Wikgren, Deutsche Bibelgesellschaft, Stuttgart, 26 neu bearbeitete Auflage, 1983, p. 542—550.

274. Vezi *Novum Testamentum Graece*, Einführung, p. 15 și p. 689—702.

275. Vezi Nestle-Aland, *Novum Testamentum Graece*, Editio XXVI, Einführung, trad. românească de Pr. Sabin Verzan, în ST, anul XXXVII (1985), nr. 5—6, p. 305—347.

PARTEA A DOUA

COMENTARIU

ADRESA ȘI SALUTAREA

(1, 1—2)

1, 1. Pavel, Apostol al lui Hristos Iisus, după porunca lui Dumnezeu, Mîntuitorul nostru, și a lui Hristos Iisus, nădejdea noastră, 2. lui Timotei, adevăratului fiu întru credință, har, milă, pace de la Dumnezeu-Tatăl, și Hristos Iisus, Domnul nostru.

*Variante textuale*¹: Substantivul *επιταγήν*, poruncă, fiind prezent în textul original, este înlocuit numai în **ℵ** cu *επαγγελίαν*, *făgăduință*, o eroare, desigur, a copistului acestui manuscris. 2-a. După *πατρος*, *Tatăl*, textul corect, pe care-l întîlnim în **ℵ*** A D * F G I 33.81.104.365.1175.1739. 1881 *pc* lat *bo*, în unele manuscrise (**ℵ**²**ψ****ℳ**) și traduceri (vg^{mss} sy, sa bo^{mss}) se adaugă *ἡμῶν* (cf. I Cor. 1, 3; II Cor. 1, 2; Efes. 1, 2; Fil. 1, 2 etc.). Această ultimă variantă se întîlnește și în NTB și BB.

1, 1. Numele Sfîntului Apostol Pavel (*Παῦλος*, mic, slăbuț) se citește în fruntea a treisprezece scrieri ale Noului Testament, adică în fruntea a treisprezece Epistole trimise de Apostolul neamurilor unor Biserici din epoca apostolică și unor persoane cu rosturi însemnate în Bisericile din Efes (I și II Timotei) și Creta (Tit), și lui Filimon, creștin de vază și apropiat prieten al Apostolului neamurilor.

Cele treisprezece Epistole pauline amintite, cărora trebuie să li se adauge Epistola către Evrei, care, deși n-are indicat numele autorului, este totuși, paulină atît prin conținut, cît și prin formă, alcătuiesc așa-numitul *corpus* paulin, parte integrantă a Noului Testament.

Despre viața și activitatea Sfîntului Apostol Pavel avem știri în Faptele Apostolilor, în cele patrusprezece Epistole scrise de el însuși,

1. Edițiile critice ale textului original al Noului Testament, care, în prezent, se bucură de cele mai bune aprecieri și de cea mai largă întrebuintare sînt: *Novum Testamentum Graece* 26. Auflage, Deutsche Bibelgesellschaft, Stuttgart, 1979; și *The Greek New Testament*, Third Edition (Corrected), United Bible Societies, Stuttgart, 1983. Ambele lucrări sînt elaborate de aceeași autori cu sprijinul Institutului de Studii privind textul Noului Testament, din Mûnster, R. F. Germania. Prima lucrare prezintă în aparatul critic, principalele variante ale textului original al Noului Testament; cea de-a doua oferă numai unele variante ale aceluiași text original, dar bazîndu-se pe informații mult mai bogate. La stabilirea variantelor textuale din prezenta lucrare, s-a ținut seama de ambele ediii citate mai sus. Este importantă, pentru motivarea opțiunilor privind stabilirea textului din *The Greek New Testament*, cartea lui Bruce M. Metzger, *A Textual Commentary of the Greek New Testament*, United Bible Societies, Londra, New York, 1971.

în Epistola a doua a Sfântului Apostol Petru (3, 15—16) precum și în tradiția bisericească.

Aceste știri sînt puse în lumină de numeroase monografii dedicate Sfântului Apostol Pavel apărute în limba română².

Epistola întâi către Timotei și celelalte două Epistole pastorale sînt importante pentru viața și lucrarea autorului lor mai cu seamă în ce privește ultimii patru-cinci ani ai acestuia, pentru care nu avem știri din alte scrieri ale Noului Testament.

Înscrierea numelui Sfântului Apostol Pavel în fruntea Epistolei întâi către Timotei ne arată pe autorul Epistolei și, prin aceasta, timpul, cu aproximație, cînd a fost scrisă.

Înscrierea numelui expeditorului și deci al autorului la începutul unei scrisori era, în antichitate, un obicei curent (cf. Fapte 23, 26) căruia i se conformează și Sfîntul Pavel³.

Numele Sfîntului Apostol Pavel era pretutindeni cunoscut în epoca apostolică, făcînd evidentă, prin el însuși, autenticitatea propovăduirii evanghelice. De aceea, uneori, la începutul activității literare (vezi I și II Tesaloniceni) sau cînd se adresează Bisericii din Filipi, față de care a arătat permanent o afecțiune aparte, sau lui Filimon, față de care nutrea sentimente de prietenie⁴, Apostolul se mărginește să scrie, în fruntea acestor Epistole, numai numele de Pavel, care, fără îndoială, stîrnea, în sufletele primitorilor profunde ecouri și aduceri aminte. Autoritatea Apostolului neamurilor va rămîne permanent neștirbită pentru destinatarii unor astfel de scrieri. De aceea, Sfîntul Pavel nu-și va indica în aceste Epistole calitatea sa de Apostol al lui Hristos. De altfel, în celelalte Epistole, cu excepția celei către Evrei, Sfîntul Pavel își arată în mod limpede calitatea sa de Apostol, subliniind că a fost rînduit în această

2. Amintim cîteva: Dr. I. Cornoiu, *Schițe din viața Sf. Apostol Paul*, în B.O.R., 1894—1895, p. 130—153; 264—273; 317—333; Dr. Constantin Chirițescu, *Sfîntul Apostol Paul, după Sfînta Scriptură*, în B.O.R., 1897—1898, p. 783—798; 915—945; Pr. Iordan Stoenescu, *Sfîntul Apostol Pavel, viața și călătoriile sale misionare*, București, 1898, 148 p.; Dr. Vasile Gheorghiu, *Sf. Apostol Paul, viața și activitatea sa*, partea I, Cernăuți, 1909, 360 p.; Pr. Constantin Proviau, *Sf. Apostol Pavel, studiu asupra personalității și activității sale practice*, Buzău, 1921, 88 p.; Pr. dr. Grigorie T. Marcu, *Saul din Tars*, Seria teologică, Sibiu, 1939; Pr. dr. L. G. Munteanu, *Viața Sfîntului Apostol Pavel*, Cluj, 1942, 246 p.; V. F. Farrar, *Viața și operele Sfîntului Apostol Pavel*, partea I, traducere de Patriarhul Nicodim, Sf. Mînăstire Neamt, 1941, 638 p.; Idem, *op. cit.*, partea a doua, trad. cit., Sf. Mînăstire Neamt, 1943, 510 p.; Pr. dr. Sofron Vlad, *Un păstor model — Sfîntul Apostol Pavel*, Timișoara, 1946, 244 p.; La aniversarea a 1900 de ani de la începuturile creștinismului pe continentul european, vezi numărul festiv din ST, seria nouă, anul III (1951), nr. 7—8, p. 369—480, cu studii privind viața și activitatea Sfîntului Apostol Pavel, publicate de Prof. Teodor M. Popescu, Prof. Iustin Moisescu, Gala Galaction, Pr. prof. Grigorie T. Marcu, Pr. prof. L. G. Munteanu, Pr. prof. Sofron Vlad, Pr. dr. Olimp N. Căciulă, Diac. prof. N. Nicolaescu.

3. Vezi Pr. asist. dr. Vasile Mihoc, *Epistola Sfîntului Apostol Pavel către Galateni. Studiu introductiv, traducere și comentarii*, teză de doctorat, EIBM, București, 1983, p. 34.

4. Aceste ultime două Epistole sînt numite uneori «Epistole familiare», motivînd pentru ce Sfîntul Pavel nu-și afirmă titlul și autoritatea apostolică (cf. Iosepho Knabenbauer, *Comentarii în S. Pauli Epistolas ad Thessalonicenses, ad Timotheum, ad Philemonem*, în *Cursus Scripturae Sacrae*, Paris, 1913, p. 179).

înalță slujire prin voia lui Dumnezeu (I Cor. 1, 1 ; II Cor. 1, 1 ; Gal. 1, 1 ; Efes. 1, 1 etc.).

Dacă Epistola întii către Timotei ar fi fost o scriere cu caracter privat, Sfântul Pavel s-ar fi limitat, fără îndoială, să scrie, la începutul acesteia, numai numele său deoarece Timotei, căruia i se adresează, cunoștea, ca ucenic și colaborator apropiat, rolul și mandatul său de Apostol al lui Hristos.

Sfântul Apostol Pavel ține însă să pună în evidență, încă din primele rânduri ale acesteia, caracterul oficial al Epistolei sale, precum și obligativitatea îndrumărilor date în ea pentru toți credincioșii și clericii din Biserica Efesului, cărora le este adresată Epistola prin Timotei, episcopul lor (cf. 2, 1 ; 4, 12 ; 6, 21).

În consecință, Sfântul Pavel își afirmă în mod solemn și categoric calitatea sa de «Apostol al lui Hristos Iisus, după porunca lui Dumnezeu, Mîntuitorul nostru și a lui Hristos Iisus, nădejdea noastră».

Termenul ἀπόστολος, care în greaca clasică însemnează trimis⁵, este foarte rar folosit în traducerile grecești ale Vechiului Testament⁶, fiind necunoscut lui Filon de Alexandria⁷.

În Noul Testament⁸, acest termen este foarte des întrebuințat desemnînd pe oricine trimis al unei comunități (Filip. 2, 25), în general pe

5. Herodot I, 21 ; V, 38 ; cf. E. le Camus, *Apôtre*, art. în *Dictionnaire de la Bible* (DB), publié par F. Vigouroux, tome premier, première partie, Paris, 1912, col. 782 ; William Barclay, *Briefs an Timotheus, Brief an Titus, Brief an Philemon angelegt von...*, Aus dem Englischen übersetzt von Dr. Elfriede Leseberg, Aussaat Verlag, Wuppertal, 1974, p. 20.

6. II Regi 14, 6 (Aquila) și Isaia 18, 2 (Simach) ; cf. Pr. asist. dr. Vasile Mihoc, *Epistola către Galateni*, p. 36, nota 167.

7. C. Spicq, *Saint Paul. Les Epîtres Pastorales*, vol. I (p. 1—584) și vol. II (p. 585—846), quatrième édition refondue, în col. «Etudes Bibliques», J. Gabalda, Paris, 1969, p. 313. Termenul se întîlnește la Iosif Flaviu, *Antichitățile iudaice*, XVII, 300 ; apud Walter Bauer, *Griechisch-Deutsches Wörterbuch zu den Schriften des Neuen Testaments und der übrigen urchristlichen Literatur*. Durchgesehener Nachdruck der fünften, verbesserten und stark vermehrten Auflage, Walter De Gruyter, Berlin, New York, 1971, col. 197.

8. În ultimii ani a apărut o literatură bogată privind instituirea, lucrarea și rolul Sfinților Apostoli în Biserică. Amintim : Augustin George, *Le ministère d'après L'Evangile de Luc*, în *Le Ministère et les ministères selon le Nouveau Testament. Dossier exégétique et réflexion théologique*. Lucrare colectivă, alcătuită sub conducerea lui Jean Delorme, în col. «Parole de Dieu», Edition du Seuil, Paris, 1974, 544 p., p. 231—239 ; idem, *Les ministères d'après le Livre des Actes*, *ibidem*, p. 209—218. Această lucrare colectivă va fi citată sub abrevierea MMNT ; Ludwig Albrecht, *Abhandlungen über die Kirche. Besonders ihre Amler und Gottesdienste. Ein biblisches Glaubensbuch*, în col. «Oecumenische Texte und Studien», Fünfte Auflage, Oekumenischer Verlag Dr. R. F. Edel, Marburg an der Lahn, 1982, p. 60—70 ; A. Médebielle, *Apostolat*, art. în *Supplément du Dictionnaire de la Bible de F. Vigouroux*, vol. I, p. 533 ș.u. (DBS) ; P. Grelot, *Le ministère de la Nouvelle Alliance*, col. «Foi vivantes», Les Editions du Cerf, Paris, 1967, 192 p., p. 87—91 ; J. Giblet, *Les Douze, histoire et théologie*, în «Recherches Bibliques», VII, Bruges-Paris, 1965, p. 51—64 ; Mihail-Gabriel Popescu, *Mîntuitorul ca Învățător al Sfinților Apostoli*, în S.T., seria a II-a, nr. 1—2, anul XIV (1962), p. 26—38 ; Dumitru Găină, *Sfinții Apostoli și episcopii*, *ibidem*, nr. 9—10, p. 582—597 ; B. Rigaux, *Die zwölf Apostel in Geschichte und Kerygma*, în «Der Historische Jesus und der Kerygmatische Christus», Berlin, 1960, p. 458—486 ; Idem, *Des Douze Apôtres à leurs successeurs*, în «Le Ministère Sacerdotal», Profac, Lyon, 1970, p. 23—52 ; Pr. Ioan Mircea, *Apostolatul după Noul Testament*, în S.T., seria II, XXII (1970), nr. 7—8.

unii dintre vestitorii Evangheliei (Fapte 14, 14 ; Rom., 16, 7) sau chiar pe Mîntuitorul, numit, în Epistola către Evrei, «Apostol și Arhiereu» (3, 1).

În sensul cel mai propriu, acest termen este rezervat, în Noul Testament, celor doisprezece Apostoli care îl primesc de la Mîntuitorul Însuși (Luca 6, 13 ; cf. Matei 10, 2 ; Marcu 3, 14 ; Luca 9, 1 ; 22, 14).

În Faptele Apostolilor, Sfîntul Luca referă termenul de Apostol mai ales la grupul celor unsprezece, pînă la alegerea lui Matia (1, 2, 26), iar, după aceea, la Sfinții Apostoli propriu-ziși care sînt numiți astfel fără să li se mai amintească numărul (Fapte 2, 37, 42, 48 ; 4, 33, 36, 37 ; 5, 2, 12, 34 etc.). Aceștia sînt pomeniți, ultima oară, în Faptele Apostolilor, cînd, în cursul celei de-a doua călătorii misionare (anul 50), Sfîntul Apostol Pavel, Sila și Timotei, trecînd prin cetăți aminteau Bisericilor «să păzească învățăturile rînduite de Apostolii și preoții din Ierusalim» (Fapte 16, 4).

Sfîntul Pavel e numit în Faptele Apostolilor de două ori Apostol, dar de fiecare dată, împreună cu Barnaba (Fapte 14, 4, 14). În același timp, Sfîntul Pavel este numit, în Faptele Apostolilor «martor» al lui Hristos în fața tuturor oamenilor (Fapte 22, 15), al celor ce a văzut și al acelor pe care Hristos i le va arăta în chip direct și special (Fapte 26, 16 ; cf. «a mărturisi», 18, 5 ; 20, 21, 24 ; 22, 18 ; 23, 11 ; 26, 22 ; 28, 23)⁹.

Calitatea de Apostol a Sfîntului Pavel este de asemenea afirmată în Epistolele pauline. În acestea, Sfîntul Pavel se numește pe sine «Apostol al lui Hristos Iisus, prin voia lui Dumnezeu» (I Cor. 1, 1 ; II Cor. 1, 1 ; Efes. 1, 1 ; Col. 1, 1 ; II Tim. 1, 1), subliniind originea divină a apostolatului său care nu este cu nimic mai prejos față de cel al celor Doisprezece (cf. I Cor. 9, 1, 5 ; 15, 9).

În Epistolele pastorale, termenul Apostol se întîlnește de cinci ori, fiind folosit numai în legătură cu Sfîntul Pavel și lucrarea sa în Biserică (vezi și I Tim. 2, 7 ; II Tim. 1, 1 ; Tit 1, 1), punînd în relief chemarea acestuia la apostolat direct de Dumnezeu Tatăl și de Iisus Hristos¹⁰.

Prin genitivul apartenenței : «Apostol al lui Hristos Iisus» (II Cor. 1, 1 ; Col. 1, 1 etc.), Sfîntul Pavel evocă relația sa strînsă și definitivă cu Mîntuitorul (cf. Fapte 1, 17, 20, 25), de totală dăruire slujirii lui Hristos de care a fost «prins» (Filip. 3, 12) și Căruia îi aparține atît în viață cît și în moartea sa (1, 21, 23). Hristos este Cel ce l-a investit în această slujire a apostoliei (Fapte 9, 15 ; Gal. 1, 15 ; Efes. 3, 8), încredințîndu-i mesajul mîntuirii (Gal. 1, 12 ; cf. II Tim. 4, 17). Sfîntul Apostol Pavel este om duhovnicesc asupra căruia Duhul revarsă puterea înțelegerii tainelor duhovnicești și devine purtător al «gîndului lui Hristos» pe care îl poate exprima, învăța înaintea oamenilor (I Cor. 2, 16) ; el este copleșit și stăpînit de dragostea lui Hristos Care «a murit pentru toți» (II Cor. 5, 15).

9. Apostolii înșiși sînt desemnați de Mîntuitorul prin acest termen (Fapte 1, 8, 22 ; 2, 32 ; 3, 15 ; 5, 32 etc.).

10. A se vedea studiul lui Pierre Dornier, *Les Épîtres pastorales. Paul Apôtre*, în MMNT, p. 93—102, în care este prezentată slujirea Sfîntului Pavel ca Apostol al lui Hristos, după Epistolele pastorale.

Epistola aceasta este deci o scriere oficială, o scriere a unui Apostol al lui Hristos, în slujba Căruia autorul ei se află necondiționat, ca un sclav (Rom. 1, 1 ; Tit 1, 1 ; Fapte 22, 10) aflat în slujba Stăpînului său ¹¹.

Această idee este întărită de expresia «după porunca (κατ' ἐπιταγήν) lui Dumnezeu». Substantivul ἐπιταγή înseamnă poruncă, ordin (cu caracter obligatoriu, cf. I Cor. 7, 6 ; Tit 2, 15) și este folosit, în Noul Testament, numai de Sfîntul Apostol Pavel (vezi și Rom. 16, 26 ; I Cor. 7, 25 ; II Cor. 8, 8 ; Tit 1, 3).

Comentînd expresia «după porunca lui Dumnezeu», Sfîntul Ioan Hrisostom face trimitere la I Corinteni 9, 16 : «Căci dacă vestesc Evanghelia, nu-mi este laudă pentru că stă asupra mea datoria» ¹². Dacă ar fi respins porunca lui Dumnezeu, Sfîntul Pavel s-ar fi făcut vinovat «de neascultare și nesupunere» ¹³.

În exegeza patristică asupra acestui text, se pune accentul pe împrejurările în care Sfîntul Apostol Pavel a fost ales de Duhul Sfînt, despre care ni se vorbește în Faptele Apostolilor : «Osebiți-mi pe Barnaba și pe Saul pentru lucrul la care i-am chemat» (Fapte 13, 2). Sfîntul Ioan Hrisostom arată că acesta este momentul în care Sfîntul Pavel a primit porunca chemării la apostolat despre care el vorbește în textul pe care-l comentăm ¹⁴. Ecumeniu ¹⁵ și Teofilact ¹⁶ urmează îndeaproape interpretarea Sfîntului Ioan Hrisostom. Este de subliniat că, în această împrejurare a chemării Sale la apostolat prin Duhul Sfînt, Sfîntul Pavel a primit, în cadrul slujbei bisericești publice unită cu post, săvîrșită la Antiohia (Fapte 13, 1), punerea mîinilor de la profeții și învățătorii de frunte din această Biserică. Această punere a mîinilor semnifică, fără îndoială, o întărire spre slujba apostoliei, cum spune Sfîntul Ioan Hrisostom ¹⁷, dar numai ca urmare a alegerii celor doi de către Duhul Sfînt Care a zis : «Osebiți-mi (separați-mi) ¹⁸ pe Barnaba și pe Saul» (Fapte

11. Karl Barth, *L'Épître aux Romains*, traduit de l'allemand par Pierre Jundt, Editions Labor et Fides, Geneva, 1972, p. 35.

12. În *Epistolam primam ad Timotheum commentarius* (Comentariu la Epistola întâi către Timotei), în P.G., LXII, 503. (A se vedea traducerea românească în *Comentariile sau Explicarea Epistolelor pastorale: I și II Timoteiu, Epistola către Tit și cea către Filimon a celui întru sfinți părintelui nostru Ioan Chrisostom, Arhiepiscopul Constantinopolului*, Traducere din limba elină, ediția de Oxonia, din 1861, de Archiereul Teodosie A. Ploieșteanu, București, Atelierele grafice SOCEC, 1911).

13. *Ibidem*, cf. Ecumeniu, *Comentariu la Epistola I către Timothei*, în P.G., CXIX, 137 ; Teofilact al Bulgariei, în *Primam Epistolam ad Timotheum*, în P.G., CXXV, 12 ; a se vedea o traducere românească în care s-au adăugat și alte exegeze patristice în *Cele patrusprezece Epistoli ale trimiterii ale dumnezeescului și slăvitului Apostol Pavel*. Tilcuite în limba elină de Fericitul Teofilact Arhiepiscopul Bulgariei. Tălmăcite însă în cea grecească proastă și împodobite cu feluri de însemnări de fericitul întru pomenire Nicodim Aghioritul. Traduse în limba română de Veniamin Costache, Mitropolitul Moldovei și Sucevei, tomul III, București, Tipografia cărților bisericești, 1904 ; «Tilcuirea la cea I-a către Timotei» se cuprinde între paginile 121—248.

14. *Op. cit.*, P.G., LXII, 503.

15. *Op. cit.*, P.G., CXIX, 137.

16. *Op. cit.*, P.G., CXXV, 12.

17. *Comentariu la Faptele Apostolilor*, Omilia XXVII, 1 ; cf. Teofilact, *Comentariu la Faptele Apostolilor*, asupra textului în discuție (Fapte 13, 3), citate la E. Jacquier, *Les Actes des Apôtres*, deuxième édition, col. «Etudes Bibliques», J. Gabalda, Paris, 1926, p. 381.

18. A se vedea sensul verbului ἀφορίζω la E. Jacquier, *op. cit.*, p. 380 și la Pr. asist. dr. V. Mihoc, *Epistola către Galateni*, p. 54.

13, 2). Asupra acestui aspect al istorisirii din Faptele Apostolilor 13, 1—3 se oprește marele Părinte bisericesc și în Comentariul său la I Timotei, când precizează: «A fost trimis de Duhul și a fost rinduit de Duhul»¹⁹, deși textul afirmă că porunca apostoliei a fost primită de la Dumnezeu Tatăl și de la Fiul, căci ceea ce poruncește Fiul aceea și Sfânta Scriptură spune că poruncește Tatăl, după cum ceea ce poruncește Duhul spune că este porunca Fiului²⁰, căci, «una este voința Sfintei Treimi»²¹.

Făcînd precizarea: «după porunca lui Dumnezeu...», Sfîntul Apostol Pavel atrage atenția lui Timotei: «că cele ce urmează nu sînt cuvinte omenești «căci Apostolul nimic nu spune de la sine. Deci spunînd «Apostol», el (Sfîntul Pavel) înalță cugetul auditorului, îndreptîndu-l spre cel ce a trimis Epistola»²².

O importantă și, în același timp, ziditoare exegeză a acestor cuvinte pauline adaugă Ambrosiaster, spunînd: «Îi scrie în acest fel lui Timotei ca să fie încredințat de hirotonia sa (*ut securus esset de sua ordinatione*), căci prin porunca Tatălui și a Fiului a fost ales spre a învăța»²³.

Creștinii din Efes, cărora le este adresată Epistola prin Timotei, trebuiau să știe că demnitatea de Apostol fusese primită de Sfîntul Pavel prin poruncă divină (cf. I Tim. 1, 17)²⁴, căreia se cuvenea să-i dea ascultare.

Porunca chemării la apostolat a Sfîntului Pavel este, mai întii, «a lui Dumnezeu, Mîntuitorul nostru (σωτηρος ἡμῶν)». Apelativul de «Mîntuitor» este dat lui Dumnezeu de Sfîntul Apostol Pavel numai în Epistolele

19. *Op. cit.*, P.G., LXII, 503—504.

20. *Ibidem*.

21. Ecumeniu, *op. cit.*, P.G., LXIX, 137.

22. *Op. cit.*, P.G., LXII, 503. Sfîntul Părinte accentuează că expresia «după poruncă» este mai energică decît termenul «chemat», *ibidem*, 505.

23. *In Epistolam S. Pauli ad Timotheum primam*, P.G., XVII, 487.

24. C. Spicq, *Les Ep. Past.*, p. 315; cf. și Joseph Reuss, *Der erste Brief an Timotheus*, erläutert von... (Patmos-Verlag, Düsseldorf, 1963) care scrie: «Epistola nu este o Epistolă privată, trimisă numai lui Timotei. Ea este o scriere oficială, un cuvînt al Apostolului adresat lui Timotei, dar, în același timp, întregii Biserici a Efesului. Alături de Timotei stă însuși Apostolul neamurilor cu întreaga sa autoritate, alături de Pavel stă însă Hristos și Dumnezeu însuși... Căci această (Epistolă) vine prin Pavel de la «Dumnezeu, Mîntuitorul nostru» (p. 18). Mai toți comentatorii subliniază încă de la început caracterul oficial al Epistolei și importanța ei în ce privește îndrumările date de Apostol asupra organizării și vieții bisericești din această epocă în care Sfîntul Apostol Pavel așează pe unii din ucenicii și colaboratori săi în fruntea unor Biserici întemeiate de el (Vezi de ex. I. Knabenbauer, *op. cit.*, p. 179; Max Meinertz, *Die Pastoralbriefe des heiligen Paulus*, übersetzt und erklärt von..., vierte, neubearbeitete Auflage, in «Die heilige Schrift des Neuen Testaments», Peter Hanstein, Verlagsbuchhandlung, Bonn, 1931, p. 18 și 25; Hans Bürki, *Der erste Brief des Paulus an Timotheus*, erklärt von..., in Wuppertaler Studienbibel, R. Brockhaus Verlag, Wuppertal, 1974, p. 46; G. Wohlenberg, *Die Pastoralbriefe (der erste Timotheus — der Titus — und der zweite Timotheusbrief)*, ausgelegt von..., in «Kommentar zum Neuen Testament», Leipzig, Erlangen, 1923, p. 80. A. F. Maunoury, *Commentaire sur les Epîtres de Saint Paul à Timothée, à Tite, à Philemon, aux Hebreux*, Paris, 1882, p. 9—10 scrie: «Îndrumările pe care (Apostolul) le dă (lui Timotei și Tit) interesează pe toți episcopii, pe toți preoții și chiar pe credincioși. Căci datorile și drepturile păstorilor sînt arătate în aceste Epistole. Ele sînt ca un cod al ierarhiei adus la cunoștința Bisericii; pentru aceasta Sfîntul Pavel, formulînd aceste reguli care stau la baza dreptului bisericesc, începe prin a stabili autoritatea sa de Apostol și a arăta

pastorale (I Tim. 2, 3; 4, 10; Tit 1, 3; 2, 10; 3, 4²⁵; cf. și Iuda 25 și Luca 1, 47²⁶, în care însă același termen este referit și la Domnul nostru Iisus Hristos (II Tim. 1, 10; Tit 1, 4; 2, 13; 3, 6; cf. și Efes. 5, 23; Filipeni 3, 20)²⁷.

Învățătura că Dumnezeu a mîntuit lumea prin aducerea la lumină și prin propovăduirea Evangheliei (I Cor. I, 21), prin împăcarea omului cu Sine, «prin Hristos care ne-a dat slujirea împăcării» (II Cor. 5, 18), este profund și autentic paulină, căci Apostolul neamurilor teologhisește: «Dumnezeu era în Hristos, împăcînd lumea cu Sine Însuși» (II Cor. 5, 19). Dumnezeu, «bogat fiind în milă» ne-a făcut vii împreună cu Hristos și ne-a așezat în ceruri, «în Hristos Iisus», mîntuirea fiind darul lui Dumnezeu «În har..., prin credință» (Efes. 2, 4—8; cf. Evrei 2, 10; 3, 4—6). De aceea, Dumnezeu Tatăl poate fi numit în modul cel mai propriu Mîntuitor.

Apostolul adaugă pronumele «nostru» (ἡμῶν) pentru a sublinia că Dumnezeu este Mîntuitorul creștinilor, spre deosebire de păgîni care considerau ca mîntuitori ai lor fie pe zei (Zeus, Asclepios, Isis, Artemis, supranumită de păgînii din Efes și din Asia *σώτῆρα*, fie pe suverani (în epoca elenistică, cf. Apoc. 7, 10; 12, 10; 19, 1)²⁸ fie pe eroi²⁹.

De aceea, creștinii au ca Mîntuitor nu vreun om, ci pe Dumnezeu Însuși, care nu se împuținează, căci este Dumnezeu³⁰.

Porunca chemării la apostolat a fost primită de Sfîntul Pavel și de la «Hristos Iisus, nădejdea noastră», expresie plină de sens, merită să întărească pe Timotei și, în general, pe orice păstor în grelele încercări prin care poate să treacă în anumite circumstanțe. Oricare vor fi primejdiile, spune Sfîntul Ioan Hrisostom, prin Hristos care este nădejdea noastră neîmpuținată și binefăcătoare, iute le vom birui³¹.

Apostolul subliniază, de asemenea, că Hristos este nădejdea noastră, în opoziție cu iudaizantîi, care își puneau speranța mîntuirii în Lege și în ceremoniile mozaice. Or, iertarea păcatelor și viața veșnică ne vin numai de la Hristos³², cauza și țelul nădejzii noastre care este o «nă-

că puterea sa își are originea în Dumnezeu Însuși». Fred D. Gealy, Morgan P. Noyes, *The First and Second Epistles to Timothy and the Epistle to Titus, in The Interpreter's Bible*, volumul XI, Abingdon, Nashville, 1980, p. 376—377; C. Drugescu, *Studiu istorico-exegețic asupra Epistolei I-a către Timotei*, teză pentru licență, București, Sta-bilimentul grafic «Clementa», 1905, p. 5.

25. I. Knabenbauer, *op. cit.*, p. 179. În Septuaginta Dumnezeu primește acest apelativ însă de peste 30 de ori (vezi Deut. 32, 15; I Regi 10, 19; Ester 5, 1; Ps. 23, 5; 24, 5; 26, 1, 9; 78, 9; 94, 1; Isaia 12, 2; 17, 10 etc.). *Ibidem*, p. 180.

26. În Noul Testament, acest termen se întâlnește, în general, de 24 de ori.

27. Vezi Oscar Cullmann, *Jésus le Sauveur*, în Idem, *Christologie du Nouveau Testament*, ediția a III-a, Editions Delachaux et Niestlé, Neuchatel (Suisse), 1968, p. 206 ș.u.; Soter, excurs în Martin Dibelius, *Die Pastoralbriefe*, erklärt von..., vierte, ergänzte Auflage von Hans Conzelmann, în *Handbuch zum Neuen Testament*, J. C. B. Mohr (Paul Siebeck), Tübingen, 1966, p. 74—77.

28. C. Spicq, *Les Ep. Past.*, p. 315.

29. O. Cullmann, *op. cit.*, p. 207. Asupra problemei privind conceptul de «mîntuitor» în istoria religiilor este de reținut lucrarea completă a lui W. Staerk, *Söter. Die biblische Erlösererwartung als religionsgeschichtliches Problem*, I (1933), II (1988).

30. Sf. Ioan Hrisostom, *op. cit.*, P.G., LXII, 504.

31. *Ibidem*.

32. A. F. Maunoury, *op. cit.*, p. 10.

dejde a slavei »(Col. 1, 27). Fără Hristos creștinii ar fi «ca ceilalți, care nu au nădejde» (I Tes. 4, 13). Nădejdea în Iisus Hristos este astfel un semn distinctiv al creștinilor³³. Paralelismul $\sigma\omega\tau\eta\rho - \acute{\epsilon}\lambda\pi\acute{\iota}\varsigma$, frecvent în Vechiul Testament (Ieremia 14, 8 ; 17, 13 ; Ps. 43, 5 ; 55, 6 ; Înț. Sir. XXX, 13), are, în contextul acestui început de Epistolă, o deosebită importanță doctrinară întărind ideea teologică a confirmării, în Noul Testament, a făgăduințelor cuprinse în profețiile mesianice³⁴.

1, 2. «Lui Timotei, adevăratului fiu întru credință». Arătarea numelui destinatarului, a doua parte a protocolului epistolar normal, are un accent foarte tandru. Se subliniază, pe bună dreptate, că Sfântul Apostol Pavel nu poate vorbi despre Timotei fără ca glasul său să nu vibreze de o caldă afecțiune³⁵. «Timotei a fost cel mai iubit ucenic al Apostolului neamurilor»³⁶.

Încă din prima Epistolă scrisă de Sfântul Apostol Pavel, Timotei este numit «fratele nostru» și «împreună-lucrător cu noi la Evanghelia lui Hristos» (I Tes. 3, 2 ; cf. Rom. 16, 21), iar în Epistola către Filipeni (2, 20, 22), Timotei este înfățișat destinatarilor ca unul «care a slujit Evanghelia întocmai ca un copil lângă tatăl său.» (2, 22). În primele două Epistole pastorale, Timotei este prezentat ca fiind un autentic fiu spiritual, «întru credință», al Apostolului neamurilor (I Tim. 1, 18 ; II Tim. 1, 2). Dar cea mai desăvârșită formulare a deosebitei aprecieri a Sfântului Apostol Pavel privind pe Timotei este cea din această parte introductivă a celei dintii Epistole pe care i-o adresează părintele său spiritual.

Întrucît, în primul verset, expeditorul Epistolei își afirmă cu o deosebită forță autoritatea sa de «Apostol al lui Hristos după porunca lui Dumnezeu», acum caracterizează în mod cit se poate de expresiv pe acela căruia îi trimite Epistola. Nu încapе îndoială că aceste cuvinte privind pe Timotei sînt scrise de Apostol pentru ca cititorii Epistolei să cunoască în mod cit mai deplin pe cîrmuitorul lor spiritual.

Termenii grecești folosiți aici slujesc cel mai adecvat această înțepție a Sfîntului Apostol Pavel. Adjectivul $\gamma\eta\sigma\iota\omicron\varsigma$ ³⁷ (de patru ori în Noul Testament, numai în Epistolele pauline ; vezi și II Cor. 8, 8 ; Filip.

33. Se subliniază, uneori, paralelismul ritmic : «Dumnezeu, Mîntuitorul nostru...» și «Hristos Iisus, nădejdea noastră» care ar putea să-și aibă originea într-un imn liturgic (F. D. Gealy, *op. cit.*, p. 378).

34. C. Spicq, *Les Ep. Past.*, p. 316.

35. W. Barclay, *op. cit.*, p. 25 ; cf. Joachim Jeremias, *Die Briefe an Timotheus und Titus*, übersetzt und erklärt von..., în «Das Neue Testament Deutsch», Neues Göttinger Bibelwerk, ediția a XI-a, Göttingen, 1975, p. 12 ; M. Meinertz, *op. cit.*, p. 26.

36. Prof. Justin Moisescu, *Ierania bisericească în epoca apostolică*, Editura Centrului Mitropolitan al Olteniei, Craiova, 1955, p. 55.

37. Vulgata traduce : Timotheo dilecto ($\acute{\iota}\gamma\alpha\pi\eta\tau\omicron\varsigma$, cf. II Tim. 1, 2) filio. Se pare că Fer. Ieronim avea în față un manuscris în care $\gamma\eta\sigma\iota\omicron\varsigma$ era înlocuit cu $\acute{\alpha}\gamma\alpha\pi\eta\tau\omicron\varsigma$; cf. J.-A. Petit, *La Sainte Bible avec commentaire, Épîtres de Saint Paul*, vol. XVI, Arras, Paris, 1905, p. 356, nota 2. De remarcat că ultima ediție a Vulgatei (*Nova Vulgata*, Libreria Editrice Vaticana, 1979, reproducută în Nestle-Aland, *Novum Testamentum Graece et Latine*, Deutsche Bibelgesellschaft, Stuttgart, 1983) traduce textul din I Tim. 1, 2 prin : «Timotheo, germano ($\gamma\eta\sigma\iota\omicron\varsigma$) filio», ca și Ambrosiaster (*op. cit.*, P.L., XVII, 487) restabilind astfel înțelesul autentic al textului Sfîntului Apostol Pavel. De notat totuși că, în inscripții, $\gamma\eta\sigma\iota\omicron\varsigma$ are și sensul de prea iubit ; vezi J. Jeremias, *op. cit.*, p. 12 care, din acest motiv traduce acest adjectiv prin «mein gelibtes (Kind)»,

4, 3; Tit 1, 4; cf. adv. γνήσιος, Filip. 2, 20) însemnează adevărat, autentic, legitim, spre deosebire de νόθος (Evrei 12, 8), care are sensul de nelegitim, bastard³⁸. Când acest adjectiv caracterizează pe un fiu are o încărcătură afectivă foarte densă. Isaac este υἱός... γνήσιος, ἀγαπητός καὶ μόνος («fiul... adevărat, iubit și unic») ³⁹. În același timp, γνήσιος se întrebuintează pentru a caracteriza pe cel mai autorizat interpret al unei învățături⁴⁰. Când califică pe un fiu, acest adjectiv îi subliniază nașterea legitimă, dreptul de a moșteni pe părintele său, autoritatea acestuia și dreptul de a-i împlini dispozițiile testamentare⁴¹.

Toate aceste sensuri ale termenului γνήσιος sînt adecvate pentru a caracteriza poziția lui Timotei față de Sfîntul Apostol Pavel, părintele său spiritual, ca și dreptul primului episcop al Efesului de a fi interpret autorizat al învățaturii apostolice pe care a primit-o în mod nemijlocit de la Sfîntul Pavel (II Tim. 2, 1). Într-un cuvînt, γνήσιος îl indică pe Timotei ca urmaș autentic al Apostolului neamurilor⁴², ca și pe Tit, primul episcop al Bisericii din Creta, căruia Apostolul îi dă același epitet (1, 4). Cele două Epistole (I Timotei și Tit), în care cei doi ucenici ai Apostolului neamurilor primesc acest calificativ, sînt scrise aproape în același timp⁴³, ceea ce demonstrează pînă la evidență dorința Sfîntului Apostol Pavel de a prezenta pe cei doi ca autentici urmași ai săi.

Este demnă de reținut interpretarea dată adjectivului γνήσιος de Sfîntul Ioan Hrisostom: «Termenul adevărat pe care-l adaugă aici indică desăvîrșita (ἀκριβή)... asemănare a ucenicului cu dascălul»⁴⁴. Dînd acest calificativ lui Timotei, Sfîntul Apostol Pavel arată marea credință a lui Timotei, cum notează Ecumeniu⁴⁵.

Substantivul τέκνον (fiu) indică o filiație de natură spirituală, deoarece «nu natura, ci credința l-a făcut (pe Timotei) fiu, căci crezînd în dumnezeiasca propovăduire, s-a învrednicit a numi tată pe dumnezeiescul Apostol»⁴⁶.

Sfîntul Apostol Pavel le scrie corintenilor: «Eu v-am născut prin Evanghelie în Hristos Iisus» (I Cor. 4, 15)⁴⁷, și, aproape imediat (4, 17),

deosebindu-se de ceilalți exegeți care traduc: «*mein (sein) echt Kind*»; vezi M. Dibelius, H. Canzermann, *op. cit.*, p. 12; H. Bürki, *op. cit.*, p. 48; Paul Billerbeck, *Die Briefe des Neuen Testaments und die Offenbarung Johannis erläutert aus Talmud und Midrasch von...*, dritte, unveränderte Auflage, C. H. Beck'sche Verlagsbuchhandlung, München, MCMLXI, p. 643.

38. Cf. *Iliada* XI, 102; Menandru, *Samia*, 236—7 etc.

39. Filon, *De Abrahamo*, 168; cf. Ceslas Spicq, *Notes de lexicographie néo-testamentaire*, tome I, Editions universitaires, Fribourg (Suisse), Vandenhoeck & Ruprecht Göttingen, 1978, p. 108 și 196.

40. Aristotel — «Cel mai autentic discipol al lui Platon», Dionisie din Halicarnas, *Epistola către Pompei*, 1: ὁ γνησιώτατος αὐτοῦ μαθητής.

41. Filon, *op. cit.*, 59; Leg. C. 24; Iosif Flaviu, *Ant.* XVII, 45, apud C. Spicq, *Notes de lexic. n.-t.*, vol. I, p. 198.

42. Cf. P. Gutierrez, *La Paternité spirituelle selon Saint Paul*, Paris, 1968, p. 225 ș.u. și *passim*.

43. C. Toussaint, *Tite*, art. în DB, V, 2, col. 2250; cf. și S. de Lestapis, *L'Enigme des Pastorales de Saint Paul*, Paris, J. Gabalda, 1976, p. 26—27 și *passim*.

44. *Op. cit.*, P.G., LXII, 505; cf. Teofilact, *op. cit.*, P.G., CXXV, 12—13.

45. *Op. cit.*, P.G., CXIX, 137.

46. Teodoret al Cirului, *Interpretatio Epistolae I ad Timotheum*, P.G., LXXXII,

788.

47. Cf. Ambrosiaster, *op. cit.*, P.L., XVII, 487.

el scrie aceluiași destinatar : «Am trimis la voi pe Timotei, care este fiul (τέκνον) meu iubit și credincios în Domnul», arătând încă din această epocă (anul 57), când este scrisă Epistola, progresul lui Timotei în cunoașterea Evangheliei ⁴⁸ și prețuirea Apostolului neamurilor față de ucenicul său.

Timotei este descris de Sfântul Apostol Pavel în Epistola către Filipeni scrisă în anul 63, ca unul care «a slujit Evanghelia, întocmai ca un copil lângă tatăl său» (2, 22) ⁴⁹.

Expresia «în credință» (ἐν πίστει) ⁵⁰ întărește ideea de filiație spirituală, dar și pe aceea de ucenicie în deprinderea dreptei învățături, termenul «fiu» având, în ordinea spirituală îndeosebi, sensul de ucenic, de discipol (cf. II Tim. 3, 15), care deprinde învățătura evanghelică, dascălii numindu-se, nu o dată, părinți, iar ucenicii fii ⁵¹. În Vechiul Testament, *fiu* are adesea sensul de ucenic care deprinde Legea (Deut. 6, 7 ; cf. 14, 1 ; IV Regi 2, 3 : «fii» — ucenicii profesilor ; IV Regi 2, 12 ; 13, 14 etc.) ⁵². De aceea, aici, conceptul de «credință» trebuie înțeles ca totalitate a învățăturii creștine pe care, timp de aproape douăzeci de ani, Timotei a învățat-o de la Apostolul neamurilor. Expresia «adevăratului fiu întru credință», trebuie înțeleasă ca o acreditare oficială, prin Epistolă, a lui Timotei în funcțiunea sa de înalt cîrmuitor bisericesc al creștinilor din Efes.

În aceeași expresie se cuprinde și o referință la hirotonia lui Timotei ca diacon și preot (II Tim. 1, 6) și ca episcop (I Tim. 4, 14) ⁵³, care reprezintă cea mai înaltă atestare a progresului acestuia în ce privește cunoașterea învățăturii creștine.

Expresia «adevărat fiu întru credință» califică deci pe Timotei în fața creștinilor din Efes ca pe un ucenic fidel și autentic al Sfântului Pavel, evocînd creșterea spirituală a acestuia ca urmare a îndelungatei viețuiri în preajma marelui Apostol al neamurilor ⁵⁴, în cea mai rodnică perioadă a vieții și activității acestuia.

Triada «*har, milă, pace*» (fără verb, ceea ce îi conferă o nuanță de exclamație) este caracteristică celor două Epistole către Timotei și Epistolei a II-a a lui Ioan (3) ⁵⁵, și ea nu ar fi putut să fie introdusă de un pseudoepigraf ⁵⁶ într-o scriere pe care acesta o prezenta ca aparținînd Sfântului Apostol Pavel.

48. Cf. textul în continuare : «El (Timotei) vă va aduce aminte căile mele cele în Hristos Iisus, cum învăț eu prelutindenii în toată Biserica» (I Cor. 4, 17).

49. Sf. Efreem Sirul scrie : «*Dilecto lilio meo non ex natura, sed in fide et baptis-mate*» ; cit. la G. Wohlenberg, *op. cit.*, p. 81, nota 3.

50. Expresia nu se găsește ca atare în Epistolele pauline decît în Pastorale (vezi și I Tim. 1, 4 ; Tit 3, 15 ; cf. Iacob 1, 6 ; 2, 5) ; cf. M. Dibelius, H. Conzelmann, *op. cit.*, p. 12. Se întîlnesc însă formulări analoge în I Cor. 16, 3 ; Gal. 2, 20 ; II Tes. 2, 13.

51. C. E. (rbiceanu), *Epistola înlîia a Apostolului Pavel către Timoteiu*, în B.O.R., anul XXXV (1912), nr. 5, p. 446.

52. P. Billerbeck, (*op. cit.*, p. 339 și 341) analizează noțiunea de *fiu* cu sensul de ucenic, în Vechiul și în Noul Testament.

53. Vezi *Introducerea*, p. 66—67 ; 76—83. 54. Cf. C. Spicq, *Les Ep. Past.*, p. 317.

55. «Milă» din salutarea cuprinsă în Tit 1, 4 este un adaos ; Cf. Gheorghiu Ant. Galiti, *Epistola către Tit a Sfîntului Apostol Pavel. Introducere-Comentariu*, Tesalonic, 1978, p. 157 (în l. greacă) ; G. Wohlenberg, *op. cit.*, p. 81, nota 4.

56. C. Spicq, *Les. Ep. Past.* ; M. Meinertz, *op. cit.*, p. 26.

De obicei, în Epistolele pauline, salutarea cuprinde următoarea exprimare : «*har* vouă și pace de la Dumnezeu, Tatăl nostru, și de la Domnul nostru Iisus Hristos» (Rom. 1, 7 ; I Cor. 1, 3 ; II Cor. 1, 2 ; Gal. 1, 3 ; Efes. 1, 2 ; Filip. 1, 2 ; II Tes. 1, 2 ; Filimon 3).

În Epistola către Coloseni (1, 2) salutarea este mai scurtă, ca și în I Tesaloniceni (1, 1), iar în Epistola către Tit (1, 4) se întâlnește altă formulare a acesteia, ceea ce dovedește că Sfântul Apostol Pavel nu s-a folosit de un stereotip în această privință⁵⁷.

Sfântul Ioan Hrisostom, sesizând particularitatea salutării din cele două Epistole către Timotei, în care se întâlnește un nou termen : «*milă*» (ἔλεος) spune : «Oare de ce în celelalte Epistole nu a pus înainte *mila*, ci numai aici ? Aceasta este tot din iubirea cea mare, părintească, deoarece el se roagă și dorește fiului cele mai multe bunuri, temându-se și tremurând de grija lui..., preocupându-se pînă și de slăbiciunile lui trupеști (I Tim. 5, 23). Dascălii au trebuință de o mai mare *milă*»⁵⁸.

Se precizează că *mila* este o componentă obișnuită a salutării în comunitățile din Asia Mică⁵⁹ (cf. II Ioan 3 ; Gal. 6, 16).

Scriind Epistolele pastorale către sfârșitul vieții sale, Sfântul Apostol Pavel își amintește că el însuși a fost «miluit» de Dumnezeu (I Tim. 1, 13, 16 ; cf. Tit 3, 5). El cere, de asemenea, *milă* nu numai pentru unicul său iubit, ci și pentru Onisifor, față de care a manifestat o statornică și deosebită afecțiune (II Tim. 1, 16, 18 ; cf. 4, 19)⁶⁰.

Salutarea greacă este o urare de bucurie (infinitivul χαῖρεται, întrebuințat absolut). Sfântul Apostol Pavel a înlocuit⁶¹ această formulă de politețe prin termenul χάρις, *har*, care nu se întâlnește în epistolografia antică necreștină⁶² și nici în cea ebraică⁶³. *Harul*, în sens biblic, este un dar, o favoare, expresia dragostei lui Dumnezeu (I Tim. 1, 14 ; II Tim. 1, 9 ; I Cor. 2, 12)⁶⁴.

Termenul *milă* este în bună măsură sinonim cu *har* pentru un israelit (II Cor. 4, 1 ; Evrei 4, 16), dar accentuează caracterul său de dar și

57. M. Meinertz, *op. cit.*, p. 26.

58. *Op. cit.*, P.G., LXII, 505 ; cf. Ecumeniu, *op. cit.*, P.G., CXIX, 137 ; Teofilact, *op. cit.*, P.G., CXXV, 13.

59. Hans Bürki, *op. cit.*, p. 51 ; cf. C. Spicq, *Les Ep. Past.*, p. 316 ; J. Jeremias, *op. cit.*, p. 12 ; M. Dibelius, H. Conzelmann (*op. cit.*, p. 12—13) constatînd înscrierea aceleiași salutări în Iuda (2), care a fost scrisă, cel mai probabil, către creștinii din Palestina (vezi Dr. Vasile Gheorghiu, *Epistola lui Iuda. Introducere și comentat*, Editura autorului, Cernăuți, 1911, p. 10), în *Martiriul Sfîntului Policarp* (salutarea, vezi *Patres Apostolici*, editat Franciscus Xaverius Funk, volumen I, In Libraria Henrici Laup, Tubingae, MDCCCCI, p. 314) și în *Epistola către Smitneni* a Sf. Ignatie Teoforul (XII, 2, *Ibidem*, p. 286), conchide că această formulă de salutare nu trebuie limitată numai la Asia Mică (împotriva lui J. Jeremias ; vid. *supra*).

60. În Septuaginta ἔλεος traduce pe *chesedh*, care însemnează cel mai adesea *bunăvoință* (de la Dumnezeu), ajutor (de la Dumnezeu). Termenul acesta este întâlnit în Psalmi de 127 de ori însemnînd *ajutor în vreme de primejdie* (cf. 4, 12 și 57, 4 ; 86, 14—16). În această lumină, prin *milă* trebuie înțeles că Apostolul cere ca Dumnezeu să aibă bunăvoință către Timotei, mai ales în vreme de primejdie ; W. Barclay, *op. cit.*, p. 27.

61. «A încreștinat-o», cum afirmă C. Spicq, *Les Ep. Past.*, p. 318

62. Pr. asist. dr. V. Mihoc, *Epistola către Galateni*, p. 39.

63. *Ibidem*.

64. *Ibidem*.

eficiența unei bunăvoințe arătată celor păcătoși (I Tim. 1, 13 ; Tit 3, 15 ; Rom. 11, 32), îndeosebi sub forma iertării (Efes. 2, 14).

«Pacea» (εἰρήνη) este echivalentul ebraicului *shalom* (cf. Mat. 10, 12) și componenta mîntuirii mesianice (Isaia 2, 3 ș.u. Mih. 4, 3 ; 5, 3—4, Zah. 9, 9 ș.u.). Pacea este, de aceea, raportată la Persoana lui Hristos și la opera Sa de răscumpărare.

«Pacea», în sens creștin, este, în primul rînd, înlăturarea oricăror bariere dintre Dumnezeu și om, o îndreptare a acestuia din urmă pe calea împăcării (Luca 1, 79 ; 2, 14 ; Efes. 2, 17 ; Col. 1, 20). Pacea este și sumă a tuturor harurilor dumnezeiești primite de om o dată cu îndreptarea (Rom. 5, 1 ; 14, 17 ; 15, 13 ; Gal. 5, 22). Ea este darul prin excelență făcut omului de Hristos cel înviat, biruitorul morții, al păcatului și al lui Satan (Ioan 14, 27 ; 20, 19, 21, 26 ; Efes. 2, 14). În consecință, toți cei ce sînt în Hristos (I Petru 5, 14) și au primit Evanghelia păcii (Efes. 6, 15), trăiesc în pace (I Cor. 7, 15 ; Filip. 4, 7 ; II Tes. 3, 16), urmează pacea (II Tim. 2, 22), o păstrează ca pe un odor de mare preț (Col. 3, 15)⁶⁵.

Urarea «*Har, milă, pace*» nu este o simplă dorință sau o urare formală adresată de Sfîntul Apostol Pavel lui Timotei, ci ea își are izvorul, ca și mandatul apostolic al Sfîntului Pavel, la Dumnezeu Tatăl și în Hristos Domnul nostru.

(Continuarea în numărul următor)

65. *Ibidem*. Asupra teologiei păcii a se vedea: J. Conblin, *La paix dans la Théologie de Saint Luc*, Louvain, 1956 ; idem, *La Théologie de la Paix*, Paris, 1960 ; C. Spicq, *Notes de lexic. n.-l.*, supplément, 1982, p. 215—230 ; Pr. prof. Vladimir Preliceanu, *Pacea mesianică la profeții Vechiului Testament*, în S.T., seria a II-a, anul VI (1954), nr. 1—2, p. 3—16.

BRETANION ȘI GERONTIUS (TERENTIUS)

Două mari personalități ale Tomisului în secolul al IV-lea d.Hr.

Prof. dr. EMILIAN POPESCU

În știrile destul de sărace cu privire la istoria cetății Tomis în a doua jumătate a secolului al IV-lea, cele care se referă la viața și activitatea episcopilor Bretanion și Gerontius vin să umple în chip fericit un gol al documentării noastre și să pună în lumină două personalități, cunoscute și apreciate nu numai pe plan local, dar și mai departe în lumea bizantină.

1. *Bretanion* (Betranion, Vetranio) a fost strălucit episcop în a doua jumătate a secolului al IV-lea și pentru faptele sale și viața sa curată Biserica din Tomis l-a trecut în rîndul sfinților, sărbătorindu-l la 25 ianuarie¹.

Despre viața și activitatea acestui sfînt episcop avem destul de puține știri. Cunoaștem însă sigur că el păstora Biserica tomitană și a întregii provincii Sciția (Dobrogea), în vremea cînd pe tronul imperial al Constantinopolului se afla împăratul Valens (364—378). Acest împărat, venit în părțile Dunării de jos cu prilejul unor războaie purtate cu goții prin anii 367—369, a poposit în anul 369 și la Tomis și atunci l-a întîlnit pe ierarhul tomitan în catedrala orașului. Întîlnirea aceasta dintre împărat și episcopul Bretanion din anul 369, relatată de istoricii bisericești Sozomen și Theodoret din Cyr², este momentul sigur al intrării episcopiei Tomisului în istorie. Cum se știe, știrile despre episcopia Tomisului sînt pînă aici mai mult sau mai puțin sigure. Deși din punct de vedere logic, istoric și chiar documentar se poate susține că episcopi tomitani au putut exista chiar de la sfîrșitul secolului al III-lea, totuși documente neîndoielnice despre ei nu avem pînă în anul 369. Cu acest an și cu numele lui Bretanion, Tomisul trece din așa-zisa perioadă legendară în filele reale ale istoriei.

Dar momentul acesta, al întîlnirii dintre împăratul Valens și episcopul Bretanion, relatat de istoricii amintiți, ne prilejuiește constatarea că Biserica tomitană era condusă de ierarhi destoinici, apărători ai credinței ortodoxe stabilite la primul Sinod ecumenic de la Niceea (325).

Istoricii Sozomen și Theodoret din Cyr ne spun că Valens, care era un apurig susținător al arianismului, a venit la Tomis și, intrînd în catedrala orașului, a încercat să-l determine pe episcopul Bretanion să îm-

1. Despre viața și activitatea episcopului Bretanion de Tomis, principalele lucrări unde se pot găsi și alte indicații bibliografice sînt: R. Retzhammer, *Die christlichen Altertümer des Dobrudscha*, Bukarest, 1918, p. 26—38; N. Șerbănescu, *1600 de ani de la prima mărturie documentară despre existența episcopiei Tomisului*, Bis. Ort. Rom. (= BOR), 87, 1969, 9—10, p. 999—1007; I. Rămureanu, *Sfinți și martiri la Tomis-Constanța*, BOR, 92, 1974, 7—8, p. 1001—1006 (= în vol. *Actele martirice* (Părinți și scriitori bisericești, 11), București, 1980, p. 325—341).

2. Sozomenos, *Kirchengeschichte*, herausg. von Joseph Bidez und Christian Hansen, Berlin, 1960, VI, 21, 5—6; Theodoretos, *Kirchengeschichte*, heraus von Leon Parmentier und Felix Scheidweiler, Berlin, 1954, IV, 35, 1; FHDR, II, p. 225, 235.

brățișeze credința lui eretică : «Și era acolo popor mult, aproape tot orașul, fiindcă voia să-l vadă pe împărat, bănuind că se va întâmpla și ceva deosebit. Însă Bretanion, plin de credință, și-a aprins cugetul de rivnă (dumnezeiască) și a discutat cu mult curaj în fața stăpînitorului, apărînd dogmele Sinodului de la Niceea, asemănîndu-se dumnezeiescului David, care a zis : «Grăit-am întru mărturiile Tale înaintea împăraților și nu m-am rușinat» (Ps. 118,46). După aceea l-a părăsit pe împărat mergînd în altă biserică, iar poporul l-a urmat». Istoricul Sozomen ne dă amănuntul că Valens, «părăsit acolo, a suportat cu greu această înfruntare și prinzîndu-l pe Bretanion a poruncit să fie trimis în exil, dar nu după mult timp l-a readus la locul său». Motivul restabilirii episcopului în drepturile sale a fost, după Sozomen, teama împăratului de o revoltă a poporului, fiindcă știa că «locuitorii ținutului sînt viteji din fire și prin poziția locurilor necesari lumii romane, fiind așezați ca un zid în fața presiunii barbarilor»³.

Din cele relatate de Sozomen, deducem că Bretanion trebuie să fi fost de mai multă vreme în fruntea episcopiei Tomisului, fiindcă poporul se simțea legat de el, încît n-a ezitat să-l părăsească pe împărat și să meargă cu episcopul în altă biserică. Comportarea aceasta a poporului este cu atît mai semnificativă, cu cît trebuie să ne imaginăm că vizitele împărătești în orașele de graniță, cum erau și cele din Scitia, nu reprezentau evenimente curente în viața de atunci a Imperiului și, pe de altă parte, că împărații dispuneau de puteri discreționare în a decide pedepse împotriva celor care li se opuneau. În confruntarea dintre ierarhul tomitan și împărat constatăm, deci, că primul a ieșit biruitor față de cel de al doilea. Istoricul bizantin, la ale cărui cuvinte ne-am referit mai sus, își încheie relatarea cu următoarele considerații : «În acest chip Bretanion s-a arătat mai puternic decît zelul stăpînitorului ; era, de altfel, un bărbat destoinic și renumit prin virtutea vieții sale, după cum mărturisesc chiar scitii (locuitorii Scitiei) înșiși»⁴. Theodoret din Cyr amintește și el că «Bretanion strălucea prin tot felul de virtuți și că păstorea ca arhiereu peste cetățile întregii Scitii»⁵.

Curajul și virtuțile care-i împodobeau viața l-au impus în fața poporului, în așa măsură că nici măcar împăratul bizantin n-a putut să-l pedepsească pe lungă durată. Bretanion a fost foarte iubit și respectat de credincioșii săi, el numărîndu-se printre acei păstori sufletești, despre Sozomen spune că «dacă se întâmpla ca bisericile să fie bine conduse de oameni îndrăzneți, poporul nu-și schimba credința de mai înainte»⁶. Desigur, istoricul bizantin se referă aici la statornicia în vechea credință niceeană (ortodoxă).

Alte știri despre viața și activitatea episcopului Bretanion le dobîndim din evenimentele legate de martiriul sfîntului Sava de la Buzău (Gotul) și de trimiterea moaștelor sale în Cappadocia, la cererea Sfîntului Vasile cel Mare.

3. *Ibidem*.

4. Sozomenos, *op. cit.*, VI, 21, 6 ; FHDR, II, p. 225.

5. Theodoretos, *op. cit.*, *loc. cit.* ; FHDR, II, p. 235 : Καὶ Βετράνιον δέ, παντοδαπῆ μὲν λαμπρόνυμος ἀρετῆ, πάσης δὲ Σκυθίας τὰς πόλεις ἀρχιερατικῶς ἰθύνειν πεπιστευμένος.

6. Sozomenos, *op. cit.*, VI, 21, 2 ; FHDR, II, p. 225.

Unii învățați consideră că *Actul martiric* al Sfintului Sava a fost scris de Bretanion sau de oamenii din imediata lui apropiere și că Sfintul Vasile I se adresează episcopului tomitan în legătură cu aceasta și cu primirea moaștelor în Cappadocia în *Scrisorile* sale nr. 164 și 165⁷. Alți învățați contestă că Bretanion ar fi avut vreun rol în redactarea *Actului martiric* și trimiterea moaștelor, susținând că, de fapt, istorisirea vieții și suferințelor Sfintului Sava s-ar fi făcut în slinga Dunării, adică în Gothia, care, la vremea respectivă, cuprindea regiunea din nord-estul Munteniei și sudul Moldovei. Cit privește adresantul *Scrisorilor* 164 și 165, el ar fi episcopul Ascholius al Thessalonicului, care ar fi îndeplinit rolul de mijlocitor în trimiterea moaștelor în Cappadocia⁸.

Învățații din fiecare grupă aduc în favoarea tezei lor argumente care li se par plauzibile. Nu pătrundem pe făgașul întortocheat al acestei dispute, care ne-ar duce prea departe de obiectivul nostru, ci preferăm să adăugăm la dosarul argumentelor în favoarea rolului activ jucat de Bretanion în legătură cu Sfintul Sava câteva argumente noi.

Din citirea atentă a *Actului martiric* al Sfintului Sava reiese că redactarea lui s-a făcut «pe pământ roman» (εις τήν Ῥωμαϊαν), unde fuseseră aduse moaștele din ordinul guvernatorului Iunius Soranus de dincolo de Dunăre, «din țara barbară» (ἐκ τοῦ βαρβαρικοῦ)⁹. Același guvernator, care era cappadocian de neam, trebuie să fi dispus și redactarea *Actului martiric* (unii au susținut că l-a redactat personal), fapt care a fost realizat, foarte probabil, de episcopul Bretanion sau de oamenii din jurul său. De altfel, limba în care a redactat *Actul martiric* este o greacă frumoasă, care cu greu o putem admite că se vorbea în mediul etnic atât de amestecat din stînga Dunării, unde predominau latina și gotica. Această limbă era însă la ea acasă la Tomis, cetate de veche tradiție greacă. În afară de aceasta, autorul *Actului martiric* se dovedește un om cu aleasă cultură teologică și cu profunde cunoștințe ale Sfintei Scripturi, mai ales ale Noului Testament, elemente care ne duc cu gîndul la Tomis, centru teologic atât de important în această vreme.

Există însă în *Scrisoarea* nr. 165 a Sfintului Vasile cel Mare câteva amănunte care, credem, constituie dovezi clare în favoarea adresării ei lui Bretanion; totodată, din aceasta se poate deduce participarea directă a episcopului tomitan la trimiterea moaștelor în Cappadocia¹⁰.

7. J. Mansion, *Les origines du christianisme chez les Goths*, Anal. Boll., 33, 1914, p. 15—20; B. Pfeilschifter, *Kein neues Werk des Wulfila. Festgabe Alois Knöpfler zur Vollendung des 60. Lebensjahres*, München, 1907, p. 192—224; J. Zeiller, *Les origines chrétiennes dans les provinces danubiennes*, Paris, 1918, p. 431—432; L. Schmidt, *Geschichte der deutschen Stämme bis zum Ausgang der Völkerwanderung*, München, 1941, p. 234; I. Dinu, *Cîntînd martiriul Sfintului Sava*, Tomis, 18, 1941, nr. 12, p. 9—13; N. Șerbănescu, *op. cit.*, p. 1005—1007; Pr. Prof. Mircea Păcurariu, *Istoria Bisericii Ortodoxe Române*, vol. I, București, 1980, p. 101—102, 134.

8. H. Delehaye, *Saints de Thrace et de Mésie*, Anal. Boll., 31, 1912, p. 291; I. Rămureanu, *Sfîntul Vasile cel Mare și creștinii din Scythia Minor și Dacia nord-dunăreană*, în vol. *Sfîntul Vasile cel Mare. Închinare la 1600 ani de la săvîrșirea sa*, București, 1980, p. 378—393; idem, *Sfîntul Bretanion episcop de Tomis*, în vol. *Actele martirice*, p. 335—341, cu ample indicații bibliografice.

9. FHDR, II, p. 714.

10. O utilizare comodă a *Scrisorilor* Sfintului Vasile, la care ne referim, o oferă edițiile lui Yves Courtonne, *Saint Basile, Lettres*, t. II, Paris, 1961 (Belles Lettres) și

Sfântul Vasile îl consideră pe adresantul scrisorii «un concetățean al patriei sale, care întocmai ca o creangă înflorită din rădăcină nobilă a umplut cu fructele Duhului o țară îndepărtată»¹¹. Această «țară îndepărtată» nu putea fi decît Scitia, nu Thessalonicul episcopului Ascholi-
lius, deoarece acesta se afla în inima Imperiului și nu putea părea ni-
mănu, oriunde s-ar fi aflat, atît de inaccesibilă. De altfel, în partea de
început a scrisorii Sfântului Vasile se plînge «de marea depărtare» dintre
el și adresantul scrisorii, care împiedică întîlnirea personală și «îm-
părtășirea reciprocă a darurilor duhovnicești»¹².

Acest destinat ar al scrisorii este considerat mai departe «mlădiță cu
care patria mămă se poate mîndri pe drept»¹³, și motivul arătat pentru
aceasta este faptul că «a reușit în luptele pentru credință, arătîndu-se o
bună moștenire a părinților»¹⁴. Se pune acum întrebarea : cine a biruit
în luptele pentru credință ? Nu Bretanion, care l-a înfruntat pe împăratul
Valens, apărînd dogmele de la Niceea ? Sfântul Vasile scrie imediat mai
departe : «Dar care este realizarea ta cea mai nouă ? Ai redat patriei tale
un martir, care luca atît de strălucit în țara barbară vecină cu tine,
oferind, ca un grădinar iscusit, ca răsplată, primele fructe acelor care
i-au dat lui sămînța»¹⁵.

Martirul trimis în patrie este Sfântul Sava, iar «țara barbară» nu
poate fi decît Gothia, adică nord-estul Munteniei și sudul Moldovei.
Dacă scrisoarea ar fi fost adresată de Sfântul Vasile lui Ascholi-
lius, atunci în ea nu s-ar fi putut vorbi de vecinătatea lui cu o «țară barbară», căci
Thessalonicul la vremea respectivă nu se afla într-o asemenea situație.

Se surprind, astfel, două momente în Scrisoarea nr. 165 a Sfântului
Vasile : primul este lauda pe care marele părinte cappadocian o aduce
adresantului pentru lupta în apărarea credinței ortodoxe ; al doilea este
mulțumirea pentru trimiterea martirului în țara sa natală. Cine putea fi
acesta mai bine decît Bretanion ? Lui i s-ar potrivi și epitetul de «pios»
(θεοσεβής)¹⁶, pe care îl folosește Sfântul Vasile în scrisoarea sa pentru
adresant. La toate acestea s-ar putea adăuga faptul că Sfântul Vasile își
încheie textul scrisorii cu cuvintele : «Te rog amintește-ți în rugăciu-
nile tale și de noi, cei care te iubim, rugîndu-te cu osîrdie Domnului pen-
tru sufeletele noastre, ca să fim vrednici să slujim lui Dumnezeu, pe ca-

Wolf-Dieter Hauschildt *Basilios von Caesarea, Briefe*, Zweiter Teil, eingeleitet, übersetzt
und erläutert, Stuttgart, 1973 (Bibliothek der griechischen Literatur, Band 3).

11. Scrisoarea 165 în ediția lui Courtonne ; p. 100 : Οἶον γὰρ εὐθαλῆς τις κλάδος ῥίζης
γενναίας ἀφορμηθεὶς τῶν πνευματικῶν καρπῶν τὴν ὑπεροχίαν ἐπέπλησας.

12. *Ibidem* : Τὸ μὲν γὰρ μέγιστον καὶ τῆς μεγίστης σπουδῆς ἄξιον αὐτὸν σε ἰδεῖν καὶ
ὀφθῆναι σοὶ καὶ τῶν ἐν σοὶ τοῦ Πνεύματος χαρισμάτων δι' αὐτῶν ἀπολαύσαι. Ἐπειδὴ δὲ τοῦτο
ἦ τε τοῦ τόπου διάστασις ἀφαιρεῖται.

13. *Ibidem* : Ὅστε εὐχότως ἢ πατρὶς ἡμῶν τοῖς οἰκείοις βλαστήμασιν ἐπαγάλλεται.

14. *Ibidem*, p. 100—101 : Καὶ ἦν ἵκα τούς ὑπὲρ τῆς πίστεως ἀγῶνας διήθλεις, ἐδόξαζε
τὸν Θεὸν ἀκούουσα τὴν τῶν Πατέρων ἀγαθὴν κληρονομίαν διαφυλαττομένην ἐν σοί.

15. *Ibidem*, p. 101 : Οἶα δὲ σου καὶ τὰ παρόντα; Μάρτυρι νέον ἀνθήσαντι ἐπὶ τῆς γεί-
τονος ὑμῖν βαρβάρου τὴν ἐνεργηκοῦσαν ἐτίμησας, οἷόν τις εὐγνώμων γεωργὸς τοῖς παρασχομένοις
τὰ σπέρματα τὰς ἀπαρχὰς τῶν καρπῶν ἀποπέμπων.

16. *Ibidem*, p. 100 : Παλαιὰν ἡμῖν εὐχὴν ὁ ἅγιος Θεὸς ἐξεπλήρωσε καταξιώσας ἡμᾶς
γράμμασι τῆς ἀληθινῆς σου θεοσεβείας ἐντυχεῖν.

lea poruncilor Lui, pe care ni le-a dat spre mîntuirea noastră»¹⁷. Se putea adresa sfîntul părinte capadocian cu asemenea cuvinte altcuiva decît unui episcop? Desigur că nu, și acesta a fost Bretanion.

După sosirea în Cappadocia, a moaștelor Sfîntului Sava, a Actului martiric și a unei scrisori însoțitoare, Sfîntul Vasile se adresează din nou cu o scrisoare de mulțumire: este Scrisoarea nr. 164. După cum am spus, adresantul ei ar fi, după unii învățați, Ascholius, după alții, Bretanion. Ceea ce pledează pentru Bretanion este faptul că marele părinte capadocian mulțumește expeditorului, care i-a scris cu cea mai frumoasă dragoste «dintr-o țară îndepărtată» (aceeași expresie ca mai sus, în Scrisoarea nr. 165) și totodată i-a trimis pe un martir «din țara barbară de dincolo de Dunăre»¹⁸.

Nu este oare potrivit să credem că cel mai indicat în expedierea scrisorii și a moaștelor a fost episcopul Bretanion de Tomis, vecin cu «țara barbară»? Putem oare concepe ca Bretanion, episcop de Tomis să se fi ținut departe de evenimentele legate de Sfîntul Sava și în care a fost implicat direct guvernatorul provinciei Iunius Soranus, și el cappadocian de neam? Nu își aveau ambele personalități sediul în același oraș? Nu erau asemenea lucruri, în primul rînd de competența ierarhului? Se putea dezinteresa Bretanion de activitatea misionarilor din stînga Dunării, mai ales cînd aceștia erau în majoritate originari din Cappadocia? De altfel un argument în plus în favoarea identificării adresantului Scrisorilor nr. 164 și 165 ale Sfîntului Vasile cu Bretanion este amănuntul, dat de Sfîntul Vasile, că scrisoarea primită de el cuprinde știri și despre Eutyches, misionar și martir cappadocian în mediul gotic. Nu erau goții vecini cu eparhia lui Bretanion?

În sfîrșit, un ultim element cuprins în Scrisoarea nr. 164 a Sfîntului Vasile și care sugerează redactarea Actului martiric de Bretanion sau de către cei apropiați lui este faptul că marele părinte află despre furia barbarilor, despre feluritele chinuri la care sînt supuși martirii, despre statornicia lor la toate încercările, din scrisoarea pe care el o numește: «raportul tău» (Τὰ δὲ ὁ ἀδιήγηματα). Este sigur că această scrisoare conține știri importante despre activitatea misionară la Dunărea de Jos și despre suferințele celor care o împlineau. Nimeni nu cunoștea mai bine aceste realități ca episcopul de Tomis.

În lumina acestor considerații putem afirma că Bretanion a fost în strînsă legătură cu Sfîntul Vasile cel Mare, că a purtat cu el o corespondență și că Scrisorile nr. 164 și 165 i-au fost adresate de marele părinte. Activitatea misionară la Dunăre, de care Sfîntul Vasile se interesa, și în care Bretanion era direct implicat, i-a apropiat. În plus, amîndoi erau cappadocieni de neam și apărători ai ortodoxiei, așa cum fusese stabilită la primul Sinod ecumenic de la Niceea. Obiectivele comune și afinitățile sufletești i-au legat într-o strînsă colaborare și prie-

17. *Ibidem*, p. 101: Παρακέκλησο δὲ καὶ ἡμῶν τῶν ἀγαπώντων σε μεμνησθαι ἐν ταῖς προσευχαῖς καὶ σπουδαίως ὑπὲρ τῶν ψυχῶν ἡμῶν προσεύχεσθαι τῷ Κυρίῳ, ἵνα καταξιωθῶμεν ποτε ἄρξασθαι καὶ αὐτοὶ δουλεύειν τῷ Θεῷ, κατὰ τὴν οὐδὴν τῶν ἐντολῶν αὐτοῦ ἃς ἔδοκεν ἡμῖν εἰς σωτηρίαν.

18. Scrisoarea 164, la Courtonne, *op. cit.*, p. 98: .. ἐπειδὴ γράμματα μὲν ἦλθεν ἐκ ἡγῆς μακρόθεν ἀνθοῦντα τῷ τῆς ἀγάπης κάλλει, μάρτυς δὲ ἡμῖν ἐπεδήμησεν ἐκ τῶν ἐπέκεινα Ἰστροῦ βαρβάρων δι' ἑαυτοῦ κηρύσσων τῆς ἐκεῖ πολιτευομένης πίστεως τὴν ἀκριβειαν.

tenie. Bretanion ne apare astfel nu numai ca primul episcop tomitan atestat sigur în documente, dar și ca cel dintâi care a făcut o legătură a Bisericii noastre cu unul dintre cei mai mari părinți ai creștinătății.

Sfântul Vasile laudă sfințenia, evlavia și darurile duhovnicești ale lui Bretanion. Din păcate, nu cunoaștem scrisorile adresate de Bretanion Sfântului Vasile, ca să apreciem și mai mult pregătirea teologică și darurile suflatești ale ierarhului tomitan. Nu cunoaștem nici alte aspecte ale activității sale, practice ori spirituale. Este sigur însă că ele l-au impus în fața poporului, că «viața sa strălucea prin tot felul de virtuți» și că aceasta l-a ajutat să înfrunte tot felul de pericole. Împodobit cu toate virtuțile, plin de credință și neînfricat păstor duhovnicesc, Bretanion a condus Biserica Tomisului până aproape de anul 381, când a închis ochii în ziua de 25 ianuarie. Locuitorii cetății Tomis l-au păstrat în amintirea și dragostea lor, sărbătorindu-l în fiecare an cu mare evlavie.

*

* *

II. Succesorul lui Bretanion la tronul episcopal al Tomisului a fost *Gerontius* sau, cum îl mai numesc alte izvoare, *Terentius* (*Terennius*)¹⁹, poate unul din ucenicii săi.

Amănunte despre viața și activitatea lui avem puține. Știm doar că el se număra printre personalitățile teologice de frunte ale imperiului bizantin din perioada de sfârșit a secolului al IV-lea, care se distinseseră prin păstrarea neștirbită a hotărârilor dogmatice ale Sinodului I ecumenic de la Niceea, prin pricepere și evlavie în conducerea credincioșilor lor.

Pe vremea aceea se purtau discuții aprinse cu privire la unitatea și persoanele Sfintei Treimi. Unii eretici (pneumatomații) tăgăduiau constanțianțianitatea Duhului Sfânt cu Tatăl și cu Fiul, atacând în felul acesta dumnezeirea Sa și socotindu-L doar «Duh» sau «Spirit» superior naturii spirituale a îngerilor. Alți eretici — susținători ai ereziei lui Apollinarios — negau integritatea firii umane a lui Hristos, căreia i-ar fi lipsit rațiunea umană, întrucât aceasta ar fi fost înlocuită cu Logosul Divin.

Problemele acestea nu se discutau numai în cercurile episcopilor și ale teologilor de frunte, ci deveniseră o preocupare a omului de rând. Sfântul Grigorie din Nyssa ne spune²⁰ că la fel ca pe vremea Sfântului

19. În Actele Sinodului II ecumenic de la Constantinopol (381) episcopul de Tomis apare o dată cu numele *Gerontius Tomensis* (v. J. P. Mansi, *Sacrorum conciliorum nouissima et amplissima collectio*, t. III, col. 572), a doua oară (*ibidem*, t. VI, col. 1181) cu numele de *Terentius Tomeun* (transcris desigur din Τομῆων); tot cu numele de *Terentius* îl menționează și Sozomen, *op. cit.*, VII, 9, 6. Același episcop este numit însă de *Codex Theodosianus*, XVI, 1, 3; *Terennius* (cf. W. Ensslin, *Terentius*, în RE, 2; VA, 1934, col. 587; *Terentius* (11), *ibidem*, col. 594). Este posibil ca numele corect al episcopului tomitan să fi fost *Terentius*, deoarece așa apare cel mai frecvent. Forma *Terennius* din Cod. Theod. ar putea fi o transcriere greșită a lui *Terentius*. Numele *Gerontius* este cel mai frecvent pomenit în literatura modernă de specialitate și de aceea l-am folosit și noi. Despre *Gerontius* (*Terentius*), mai vezi R. Netzhammer, *op. cit.*, p. 39; J. Zeiller, *op. cit.*, p. 172, 337—338, 600.

20. Grigorie din Nyssa, *Oratio de deitate Filii et Spiritus Sancti*, în Migne, PG, 46, col. 557; cf. *Kirchen und Theologiegeschichte in Quellen*. Ein Arbeitsbuch von Heiko A. Oberman, Adolf M. Ritter und Hans Walter-Krumwiede, Band I. *Alte Kirche*. Ausgewählt, übersetzt und kommentiert von A. M. Ritter, 2. Aufl., 1982, Neukirchener Verlag, p. 182—183.

Apostol Pavel la Athena, când oamenii aveau obiceiul să umble prin piețe ca să afle ceva nou, tot așa și acum trecători de pe stradă de toate categoriile — servitori, sclavi, mici negustori — abordau fără nici o pregătire chestiunile atât de fine ale Sfintei Treimi. Dacă întrebai, de pildă, care este prețul pîinii, ți se răspundea: «Tatăl este mai mare decît Fiul»; dacă, aflîndu-te la terme, iarăși întrebai: «este gata baia?», primeai răspunsul: «Fiul își are existența din nimic».

În această efervescentă spirituală a fost convocat Sinodul al II-lea ecumenic de la Constantinopol în anul 381 de către împăratul Theodosius I cel Mare (379—395), care avea să clarifice problemele teologice la ordinea zilei. Sinodul s-a deschis la începutul lunii mai 381 și și-a încheiat lucrările la 9 iulie același an, cu hotărîri dogmatice importante, pe care le avem formulate în ultimele 5 articole ale Simbolului de credință (Crezul), adică în învățătura despre Sfîntul Duh și despre Biserică. Totodată el condamna învățătura lui Apollinarios și a altor eretici privitoare la întruparea desăvîrșită a Fiului lui Dumnezeu.

Printre cei 150 episcopi din Imperiu, care au fost prezenți la sinod și au avut un rol activ s-a numărat și Gerontius (Terentius) de Tomis. Este de presupus că el avea o pregătire teologică solidă și că a adus o contribuție de seamă în combaterea ereziilor și în formularea hotărîrilor dogmatice. Acest lucru i-a atras stima celorlalți sinodali, precum și a autorităților imperiale, căci așa se explică faptul că îl întîlnim menționat într-un decret al împăratului Theodosius I din 30 iulie 381, printre cele zece personalități religioase din Imperiu care trebuiau să fie garante pentru respectarea și aplicarea hotărîrilor sinodului ecumenic²¹. Între acestea erau Nectarie, episcopul capitalei Imperiului, fostul președinte al Sinodului, Timotei, episcopul Alexandriei, Heladius, episcopul Cezareei Cappadociei, Grigorie, episcopul Nyssei, iar din regiunile mai apropiate de noi Marmarius (= Martyrius), episcop al orașului Marcianopolis din nord-estul Bulgariei de azi. Toți episcopii din Imperiu trebuiau să fie în comuniune spirituală cu aceste zece personalități, căci numai așa puteau să-și păstreze scaunele. Istoricul bisericesc Sozomen ne dă amănuntul că împăratul «i-a probat pe aceștia, a vorbit cu ei și că se răspîndise faimă bună despre modul cum își conduceau bisericile cu evlavie»²².

Atîta știm despre episcopul Gerontius (Terentius) de Tomis. Din păcate, nu cunoașteam anul nașterii și nici pe cel al morții. Este posibil însă ca el să nu fi trăit mult după Sinodul ecumenic de la Constantinopol, fiindcă în ultimii ani ai secolului al IV-lea întîlnim o altă mare personalitate teologică și duhovnicească pe scaunul Tomisului și anume pe Teotim I.

21. *Cod. Theod.* XVI, 1, 3.

22. La Sozomen, *op. cit.*, VII, 9, 6; aici episcopul de Marcianopolis poartă numele *Martyrios* și tot așa este numit și în Actele Sinodului II ecumenic (cf. Mansi, *op. cit.*, t. III, col. 872, VI, col. 1181).

DIN CRONICA INSTITUTELOR TEOLOGICE

UN NOU DOCTOR ÎN TEOLOGIE P. C. Pr. Consilier SABIN VERZAN

În ziua de 30 aprilie a.c., a susținut, la Institutul Teologic Universitar din București, examenul pentru obținerea titlului de doctor în teologie, P. C. Pr. Consilier *Sabin Verzan*. P. C. Sa este absolvent al cursurilor de doctorat, Secția biblică, specialitatea Studiul Noului Testament. În vederea obținerii înaltului titlu academic, P. C. Pr. Sabin Verzan a prezentat lucrarea intitulată: *Epistola întâi către Timotei a Sfântului Apostol Pavel. Introducere, traducere și comentariu*, elaborată sub îndrumarea P. C. Pr. prof. Constantin Cornițescu.

Asistența a fost formată din cadre didactice de la Institutul Teologic din București, doctoranzi și alți invitați.

P. C. Pr. candidat a fost examinat de o comisie prezidată, din încredințarea Prea Fericitului Părinte Patriarh Teoctist, de I. P. S. *Mitropolit Antonie al Ardealului* și alcătuită din: P. C. Pr. prof. *Constantin Cornițescu*, referent principal, P. C. Pr. prof. *Dumitru Radu* și P. C. Diac. prof. *Emilian Cornițescu*, toți de la Institutul Teologic din București, și P. C. Pr. prof. *Dumitru Abrudan* și P. C. Pr. prof. *Vasile Mihoc*, de la Institutul Teologic din Sibiu.

Examenul a debutat prin citirea referatului întocmit de P. C. Pr. prof. Constantin Cornițescu, sub conducerea căruia a fost redactat proiectul tezei de doctorat. P. C. Sa a relevat că «lucrarea prezentată de P. C. Pr. Sabin Verzan reprezintă o contribuție valoroasă, atât prin investigarea exhaustivă a materialului bibliografic, destul de bogat pe această temă, cât și prin concluziile personale, care se impun ca un fapt firesc, la îmbogățirea tezaurului teologic, în general, și la interpretarea Sfintei Scripturi, în special».

În continuare, I. P. S. *Mitropolit Antonie*, președintele comisiei, a adresat candidatului câteva întrebări care, întâmpinate cu evidentă competență, au reușit să realizeze un exordiu captivant al examenului.

S-a dat apoi cuvântul celorlalți membri ai comisiei care l-au supus pe candidat, pe rând, unei exigente examinări. Conform procedurii regulamentare, după încheierea examenului, comisia a deliberat, I. P. S. *Mitropolit Antonie* aducând apoi la cunoștința întregii asistențe că P. C. Pr. Sabin Verzan i se conferă titlul de «doctor în teologie», cu media 10.

În continuare, I. P. S. Sa a rostit o alocuțiune, elogiind laboriozitatea eforturilor depuse de P. C. Pr. Sabin Verzan în alcătuirea unei teze de doctorat remarcabile și adresînd, totodată, noului doctor în teologie părintescul îndemn de a continua munca de cercetare, pentru a înzestra literatura noastră teologică și cu alte lucrări prețioase.

Recunoscînd că se află sub imperiul unei puternice emoții, acum cînd truda închinată dezvoltării studiilor biblice de la noi i-a fost răsplătită de Biserica noastră prin decernarea supremului titlu academic, P. C. Pr. Sabin Verzan a adresat calde mulțumiri I. P. S. *Mitropolit Antonie* care a acceptat să conducă examenul, imprimîndu-i, totodată, un adevărat caracter colocolial.

Aceleași sentimente de recunoștință au fost exprimate și față de membrii comisiei care au știut să colaboreze la realizarea unei atmosfere proprii desfășurării unui astfel de examen.

P. C. Sa a fost apoi felicitat călduros de toți cei prezenți, care i-au făcut urarea de a spori cu aceeași înțelepciune talantii înzestrărilor, spre slava lui Dumnezeu și propășirea Bisericii noastre străbune. (A. MARINESCU).

NOTE BIBLIOGRAFICE

Servais (Th.) Pinckaers O. P., *Les sources de la morale chrétienne. Sa méthode, son contenu, son histoire.* (Editions Universitaires, Fribourg-Suisse — 1985).

Servais Pinckaers, călugăr dominican, belgian de naționalitate, este profesor de *Teologie morală fundamentală* la Facultatea de Teologie a Universității din Fribourg — Elveția. În activitatea de cercetare teologică, s-a ocupat preponderent cu Fericitul Augustin și Toma de Aquino. Ca profesor de morală, a publicat mai multe studii în diverse reviste occidentale (*Revue Thomiste, Sources, Nova et vetera* etc.). După Conciliul II Vatican, conformându-se directivelor acestuia, profesorul Pinckaers a încetat să profeseze o teologie morală legată strâns de sursele moralei și vieții creștine în general: Sf. Scriptură și Sf. Părinți.

În prefața cărții, autorul declară că sarcina care se impune moralistilor zilelor noastre este aceea «de a restabili în mod deplin legătura între teologia morală și Cuvântul lui Dumnezeu» (p. 8). Vorbind despre metoda de lucru, autorul arată că a tratat o serie de probleme de teologie morală, gândind la studenții care nu trebuie să devină «tehnicieni în morală», ci «oameni chemați să ajute poporul creștin», în răspunsul pe care acesta trebuie să-l dea marilor probleme ale vieții.

Conținutul cărții este împărțit în 17 capitole, metodic elaborate, la sfârșitul cărții, autorul indicând și o bogată bibliografie de specialitate.

Primul capitol se ocupă cu precizarea noțiunii de «Teologie morală». După ce prezintă diverse definiții ale moralei și citeva definiții ale Teologiei morale, autorul definește el însuși Teologia morală ca fiind «partea Teologiei care studiază lucrările omenești pentru a le potrivi cu contemplarea iubitoare a lui Dumnezeu (care este fericirea adevărată, deplină și scopul ultim al omului) prin mijlocirea harului, virtuților și darurilor, și aceasta în lumina Revelației și a rațiunii». (p. 18—19). Autorul explică, în câteva pagini, conținutul definiției de mai sus. De remarcat faptul că, spre deosebire de alte manuale de Teologie și morală catolică, aici rațiunea nu este pusă înaintea Revelației, ci invers.

În capitolul II, autorul prezintă citeva aspecte sub care poate fi abordată materia de studiu a moralei, și anume: obligația morală, fericirea, sensul și scopul vieții, suferința, iubirea, adevărul, dreptatea și păcatul. La sfârșitul capitolului, el dă o definiție amplă Teologiei morale: «Teologia morală este acea parte a înțelepciunii teologice care studiază activitatea umană, pentru a o potrivi cu vederea lui Dumnezeu, considerat drept binele deplin și ca sfârșitul ultim al omului, sub conducerea virtuților teologale și morale, în special iubirea și dreptatea, cu darurile Duhului Sfânt, prin experiența condiției umane, cum ar fi suferința și păcatul, cu ajutorul legilor morale și poruncilor care ne arată căile lui Dumnezeu». (p. 55).

Profesorul Pinckaers a dispus materialul lucrării în trei mari părți: 1) *O morală omenescă și creștină* (pp. 59—194); 2) *Schiță a unei istorii a Teologiei morale* (pp. 195—326); 3) *Libertatea și legea naturală* (pp. 327—456). Conținutul lucrării se termină prin citeva pagini de concluzii ale materialului tratat în întreaga lucrare.

Prima parte este un fel de introducere în studiul Moralei, autorul avînd în vedere activitatea umană, văzută din punct de vedere general uman și din punct de vedere creștin. De aceea tratează despre raportul între morală și științele umane (cap. III), precum și despre distincția dintre morală, arte și tehnică, arătînd totodată că ne-păstrîndu-se raportul real între știință și morală — care poate fi de colaborare — se poate ajunge la o morală lipsită de posibilitatea intrării în legătură cu datele științei de azi sau la o demisie a moralistilor și un imperialism al savanților și tehnicienilor, care, nu pot face decît rău și unora și altora. În continuare, autorul arată că natura umană cea adevărată se descoperă în omul care se deschide spre Dumnezeu și crește spre El.

În capitolul IV se expune caracterul creștin al moralei. Dat fiind că astăzi mulți moralști se întreabă despre locul și specificitatea unei teologii morale creștine, autorul încearcă să dea un răspuns actual la această problemă. În acest sens ia în studiu morala creștină așa cum a fost ea înțeleasă de câteva personalități marcante din istoria creștinismului : Sf. Pavel, Sf. Matei (cu Predica de pe Munte), Sf. Augustin și Toma de Aquino. Autorul arată că la Sf. Pavel morala cunoaște două etape : prima o constituie ruptura cu *dreptatea iudaică și înțelepciunea greacă*, și una și alta degradate de orgoliu, punind în locul dreptății iudaice și înțelepciunii grecești credința în Hristos, dreptatea și înțelepciunea lui Dumnezeu pentru orice om ; a doua etapă o constituie asumarea a ceea ce poate fi adevărat și bun la iudei și la greci pentru a o integra în organismul moral nou unde domnesc credința, nădejdea și dragostea. Autorul a arătat cum decurge, pentru Sf. Pavel, din credința în Hristos toată morala creștină. Aceasta formează în credincios un om nou care trăiește după Duhul, și urmînd lui Hristos.

O atenție deosebită acordă autorul, Predicii de pe munte, capitol absent pînă în zilele noastre din tratatele moderne de morală romano-catolică. El consideră că, de la prima vedere, Predica de pe munte se impune ca o sursă principală a moralei creștine, ca o învățătură condensată a Mintuitorului privind dreptatea, fericirea și sfaturile superioare care trebuie să conducă viața ucenicilor Săi.

În capitolul VII autorul expune morala lui Toma de Aquino, căutînd să demonstreze că este cu adevărat creștină și nu aristoteliciană. Totodată, atrage atenția că mulți dintre comentatorii lui, chiar și cei mai fideli, au ajuns printr-o lectură stranie să neglijeze tocmai părțile cele mai creștine ale operei lui Toma de Aquino.

În cea de-a doua parte a cărții, S. Pinckaers expune istoria moralei creștine. În cele șase capitole consacrate acestei părți, autorul încearcă să pătrundă în adîncimea cugetării morale unde au fost elaborate primele sinteze, acolo unde s-a construit în mod progresiv structura sistematică a materiei morale. În primul capitol al acestei părți autorul prezintă caracteristicile Teologiei morale în perioada Părinților, întinzînd această perioadă pînă la începutul Evului Mediu. El analizează deopotrivă opere ale Părinților de Răsărit și de Apus, constatînd că doctrina morală a Părinților era hrănită de contactul cu Sf. Scriptură, gîndită și trăită. Apoi arată că Părinții au utilizat deopotrivă filosofia antică, dar cu prudență, adesea criticînd-o și corectînd-o, dovînd că Evanghelia răspundea mult mai bine decît filosofia aspirațiilor omului.

Începînd cu capitolul al IX-lea, profesorul Pinckaers limitează prezentarea istoriei moralei creștine numai la Occident. În acest sens, prezintă morala lui Petru Lombardul și a lui Toma d'Aquino. El arată că, începînd cu Scolastica, la lectura Sf. Scripturi, a părinților și a filosofilor, s-a adăugat și metoda dialectică.

În capitolul al X-lea, autorul prezintă teologia morală în perioada de declin a Scolasticii și de sfîrșit de Ev Mediu, marcată de revoluționarea adusă în morală de franciscani prin Guillaume Ockham. Acum apare *morală obligației*, dat fiind că ideea obligației trece de la periferie în centrul preocupărilor morale. Se arată, pe drept cuvînt, că toate noțiunile clasice în morală vor fi de aici înainte afectate și transformate într-un sens voluntarist și raționalist. Nominalismul are să se impună atît în teologie cît și în filosofie ; epoca modernă își va construi morala pe bazele puse de nominalism.

În capitolul al XI-lea autorul prezintă situația teologiei morale în secolele XV—XVII — epoca manualelor de morală, evidențiînd faptul că este o perioadă marcată profund de nominalism. Teologia speculativă profesată în universități în acea epocă s-a depărtat de viața Bisericii, de mistică, de pastorală, de exegeză, într-un cuvînt de spiritul Părinților.

Capitolul al XII-lea este consacrat unui studiu comparativ al moralei catolice și al eticii protestante, autorul prezentînd atît lipsurile cît și meritele acestora.

În capitolul al XIII-lea revine la morala catolică, mai precis la cea indicată de Conciliul II Vatican. Actualmente, consideră autorul, morala romano-catolică se află într-un proces de reînnoire început deja în secolul trecut în Germania și stimulat în zilele noastre prin hotărîrile și directivele Conciliului II Vatican. Aceasta se datorează și reînnoirii tomiste recente. Conciliul II Vatican a impus ca moralștii catolici să restabilească relația moralei cu Sf. Scriptură, Patristica, spiritualitatea și pastorală. Autorul arată, în final, ce s-a întreprins în mod concret ca să se elaboreze o morală în sensul celor hotărîte de Conciliul II Vatican.

În cea de a treia parte a lucrării sale, profesorul Pinckaers expune cîteva probleme de morală fundamentală, toate grupate în jurul ideii de libertate.

Autorul arată că sînt două căi care ne permit să înțelegem unele din trăsăturile libertății. Prima este reflectarea asupra acțiunilor și sentimentelor noastre, ca lucrări directe ale libertății noastre. De îndată ce încercăm să facem lumină în conduita noastră ne vom plasa pe drumul care ne duce spre interiorizarea personală unde se găsește libertatea. A doua cale pentru descoperirea libertății constă în analiza dezvoltării și organizării moralei plecînd de la o anumită idee despre libertate. Aceste două căi (a reflecției asupra acțiunilor noastre și asupra sistemelor de morală) sînt complementare. Autorul arată că la originea celor două mari tipuri de sistematizare a materiei morale (cea a Părinților și cea a obligației, promovată de nominalism) stau două concepții diferite despre libertate: *libertatea de indiferență*, pentru morală obligației, și *libertatea de calitate*, pentru morală Părinților, în centrul căreia stăteau fericirea și virtuțile. În continuare, autorul expune (cap. XIV) concepția despre libertate în gândirea lui Ockham cu meritele și neajunsurile ei. Aceasta a fost cea mai răspîndită în Occident și a inspirat numeroase curente ale gândirii moderne. Tot ea a dat naștere diverselor morale ale obligației și datoriei.

În capitolul al XV-lea, autorul tratează despre *libertatea de calitate*, adică acea libertate derivînd dintr-un elan natural care se găsește în noi îndreptat spre bine și spre adevăr. Această libertate, consideră autorul, ne este dată în germene, urmînd ca prin educație să crească și să ajungă la maturitate, prin puterea pe care o conferă virtuțile, adică prin lucrarea cu calitate față de sine și față de semenii. Autorul consideră că aceasta este libertatea pe care au avut-o în vedere Părinții. În centrul ei stă iubirea unită cu darurile Duhului Sfînt.

În capitolul al XVI-lea, autorul expune concepția despre libertatea umană la Toma de Aquino. Cu ajutorul teologiei lui Toma de Aquino autorul încearcă să corecteze modul în care în manualele occidentale de pînă acum se înțelegeau conceptele de *libertate* și de *bine*.

Autorul prezintă în continuare, în spiritul moralei lui Toma de Aquino, înclinațiile naturale ale omului: spre bine, spre conservarea ființei, spre adevăr, spre viața socială și spre căsătorie, dovedind că natura umană înclină spre realități care vin de la Dumnezeu și care ne îndeamnă spre El. Aceasta este, de altfel, și concepția generală a Părinților care nu au înțeles efectele naturii umane ca pe ceva rău. Înclinațiile naturii umane, după prof. Pinckaers, formează legea naturală, care va constitui baza drepturilor omului, procurîndu-ne în același timp «semînte» calităților care vor dezvolta virtuțile. Aceste înclinații, fiind puse în om de Dumnezeu însuși, exigențele legii naturale își au sursa deopotrivă în Dumnezeu și în natura omului (p. 451). La rîndul lor drepturile omului nu trebuie înțelese doar într-un sens subiectiv, anume ca revendicări ale insului față de ceilalți semenii, ci într-un sens obiectiv, ca drepturile fiecărei persoane care se cer respectate potrivit cu virtutea dreptății. Legea naturală, ca și virtutea dreptății vizînd pe aproapele, includ în ele persoana care acționează.

Merită observat faptul că în acest curs, autorul nu are nici măcar un capitol care să trateze despre păcat. El nu neagă realitatea păcatului și justifică chiar absența din cursul său a acestui capitol: a vrut să se distanțeze de morală ultimelor secole, considerată ca o morală a păcatului și să restabilească înțîietatea harului care e mai puternic decît păcatul. După cum a expus materialul în cartea sa, profesorul Pinckaers consideră libertatea ca o realitate care se dezvoltă în ambianța harului și a eforturilor personale depuse de fiecare om. Ea este procesul de desăvîrșire a naturii umane, creșterea în libertate dovedind în același timp o impecabilitate mai mare. Autorul consideră acest mod de a înțelege adevărata libertate, în consens cu linia Părinților orientali pe care și Toma de Aquino i-a cunoscut. Dacă păcatul este lipsa ființei, creșterea în libertate este creșterea în ființă, în desăvîrșire, este expresia procesului de îndumnezeire a omului.

Citînd cartea prof. Pinckaers, ne dăm seama că autorul conține materia Teologiei morale altfel decît mulți înaintași și contemporani ai săi. Deși istoria moralei ocupă multe pagini, autorul nu face propriu-zis istoric, ci o evaluare contemporană, nouă a istoriei moralei. Putem spune că întreg materialul este grupat în jurul a două idei principale: specificitatea moralei creștine azi și libertatea naturii umane. Bun cunosător al Părinților și al Părinților occidentali îndeosebi, autorul expune materialul lucrării cursiv, cu multă precizie și o deosebită claritate. Cartea profesorului S. Pinckaers este o carte, de curaj și o noutate, în felul ei, în teologia romano-catolică, înscriindu-se în suita eforturilor depuse de el încă din tinerețe pentru reinnoșirea modului de abordare a materiei Teologiei morale. (Diac. asist. VASILE RĂDUCĂ)

R É S U M É S

Editorial: La liberté religieuse dans notre pays et son cadre juridique, par le P. prof. dr. Nicolae V. Dură.

Dans cet article on relève le fait que dans notre pays la liberté religieuse est stipulée dans la Constitution (l'article 30) et garantie par l'Etat (le décret 177 de 1948).

Le cadre juridique dans lequel la liberté religieuse peut s'exercer a été réglementé par toute une série de lois qui ont créé le régime légal des cultes en Roumanie. Ce régime prévoit la manière dont peuvent s'organiser et mener leurs activités les cultes reconnus par l'Etat, en garantissant en même temps à leurs membres les mêmes droits, dont jouissent tous les citoyens de notre patrie. L'auteur met en évidence le fait que dans le cadre de ce régime de liberté religieuse on a prévu le principe selon lequel les cultes peuvent s'organiser en toute liberté conformément à leurs doctrines et traditions et le principe de l'égalité des cultes par rapport aux lois.

L'atmosphère de liberté religieuse totale qui existe dans notre pays est confirmée par l'engagement responsable des membres et des desservants des cultes dans l'activité de développement général de la société et dans toute action destinée à appuyer «la politique de paix, de collaboration et de détente propre à notre pays».

La I-ère Epître de l'Apôtre Saint Paul à Timothée. Introduction, traduction et commentaire (I), thèse de doctorat, par le P. Sabin Verzan.

C'est sous ce titre que paraît une première section de la thèse de doctorat en théologie dont le thème est la Première des Epîtres pastorales de St. Paul.

Après avoir fait des considérations préliminaires concernant le caractère et le but des Epîtres pastorales, en général, l'auteur de cet ouvrage entame la première partie de l'Introduction de sa thèse par un chapitre sur l'auteur de cette Epître, sur l'authenticité et l'intégrité de la Première Epître de St. Paul à Timothée. Dans le deuxième chapitre on met en discussion les objections formulées sur l'authenticité et l'intégrité de l'Epître et on défend par des arguments irréfutables l'origine paulinienne des thèmes doctrinaux qu'on trouve ici et surtout la paternité apostolique de la doctrine sur la hiérarchie ecclésiastique sacramentelle. Le troisième chapitre est consacré à la personnalité de Timothée, évêque d'Ephèse et destinataire de cette Epître. Dans le quatrième chapitre, l'auteur de cet ouvrage nous fait savoir les circonstances dans lesquelles St. Paul a adressé à Timothée cette Epître (motifs, but, temps,

lieu), alors que dans les deux suivants chapitres il s'emploie à analyser le texte et le contenu de cet écrit sacré du Nouveau Testament.

Dans la deuxième section de l'ouvrage on s'applique à déployer un ample commentaire philologique, exégétique et dogmatique du texte de l'Épître paulinienne en commençant avec les versets 1 et 2 qui contiennent l'adresse et la salutation et dont l'auteur dégage le caractère officiel de l'Épître comme aussi l'intention que l'Apôtre des Gentils avait d'instituer explicitement Timothée en tant que suprême dirigeant ecclésiastique des chrétiens d'Ephèse.

Brétanion et Gérontius, deux grandes personnalités de Tomis au IV-ème siècle, par le Prof. dr. Emilian Popescu.

Brétanion et Gérontius (ou Téréntius) ont été deux évêques titulaires de la ville de Tomis sur le littoral de la Mer Noire ou Pontus Euxinus en Scythie Mineure, à l'époque de la deuxième moitié du IV-ème siècle. À propos de Brétanion, les historiens Sozomène et Théodoret de Cyre affirment avoir été orthodoxe et l'un des champions des décisions du Premier Concile oecuménique (Nicée 325). L'auteur de cette étude affirme que les lettres 164 et 165 de St Basile le Grand ont été adressées à Brétanion et non pas à Ascholius de Thessalonique. A l'appui de cette affirmation il produit des preuves à partir même des lettres déjà citées ci-dessus, ainsi que de l'Acte du martyr de St Sabbas le Gotth. Gérontius a succédé à Brétanion en tant qu'évêque titulaire de Tomis aussi.

L'auteur de cette étude mentionne que Gérontius a participé au Deuxième Concile oecuménique (Constantinople 381) où il s'est fait remarquer lui aussi comme champion de l'Orthodoxie. L'empereur Théodose I-er (379—395) l'a désigné parmi les dix personnalités chargées de surveiller l'application concrète des décisions du Deuxième Concile oecuménique.

L'évocation des deux grandes personnalités ecclésiastiques qui ont illustré l'Eglise tomitaine en tant qu'évêques titulaires de la ville de Tomis et de l'entière provenance de Scythie Mineure (l'actuelle Dobrudja), au IV-ème siècle, constitue implicitement un argument concernant la continuité ininterrompue de la vie chrétienne organisée, à cette époque-là, dans cette région de notre pays.

ETUDES THEOLOGIQUES

REVUE DES INSTITUTS THEOLOGIQUES
DU PATRIARCAT ROUMAIN

XL-E ANNEE, No. 2, MARS—AVRIL, 1988

SOMMAIRE

Page

Éditorial: **La liberté religieuse en notre pays et ses fondements juridiques**,
par le P. Prof. Nicolae Dură

3

ARTICLES ET ÉTUDES

Le P. Sabin Verzan, **La première Épître du Saint Apôtre Paul à Timothée**,
Introduction, traduction et commentaire, thèse de doctorat 9

Préface 11

Préliminaires

Les Epîtres pastorales. Leur caractère et destination 16

Première partie

INTRODUCTION

Le premier chapitre
L'auteur, l'authenticité, la canonicité et l'intégrité de l'Épître 22

Le deuxième chapitre
Objections vis à vis de l'authenticité et de l'intégrité de l'Épître 41

Le troisième chapitre
Timothée en tant que destinataire de l'Épître 59

Le quatrième chapitre
Les circonstances de la rédaction de l'Épître 90

Le cinquième chapitre
Le contenu de l'Épître 100

Le sixième chapitre
Le texte de l'Épître 103

Deuxième partie

COMMENTAIRE

<i>Le destinataire et la formule de salutation (1, 1—2)</i>	104
Prof. Emilian Popescu, <i>Brétanion et Gèrontius (Terentius) — deux grands personnalités à Tomis, au IV-ème siècle</i>	116

LA CHRONIQUE DES INSTITUTS THÉOLOGIQUES

<i>Un nouveau docteur en théologie : le P. Sabin Verzan</i> , par Aurelian Marinescu	123
--	-----

NOTES BIBLIOGRAPHIQUES

Servais (Th.) Pinckaers O. P., <i>Les sources de la morale chrétienne. Sa méthode, son contenu, son histoire</i> , Ed. Universitaires, Fribourg, Suisse, 1985, par le Diacre assist. Vasile Răducă	121
--	-----

RESUMÉS	127
-------------------	-----

ÉDITÉ PAR L'INSTITUT BIBLIQUE ET DE MISSION ORTHODOXE

ON PEUT S'ABONNER A LA REVUE «ETUDES THEOLOGIQUES» PAR :
ROMPRESFILATELIA — Sectorul export-import presă. P. O. Box — 12—201,
 telex : 10376 p.r.s.t.i.r. București, Calea Griviței nr. 64—66.
